

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı

**KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÜLKE EKONOMİSİNE ETKİLERİ
VE
TOPLUMSAL MALİYETİ**

Özcan KARATAY

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Necmettin ÖZERKMEN

Sivas

Temmuz- 2009

**KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÜLKE EKONOMİSİNE ETKİLERİ
VE
TOPLUMSAL MALİYETİ**

Özcan KARATAY

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Çalışma Ekonomisi ve
Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Olarak Hazırlanmıştır

Sivas

Temmuz - 2009

KABUL VE ONAY

Özcan KARATAY'ın hazırlamış olduğu “Kayıt Dışı Ekonominin Ülke Ekonomisine Etkileri ve Toplumsal Maliyeti ” başlıklı bu çalışma, 01/07/2009 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından, “ Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler Anabilim Dalı Çalışma Ekonomisi Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İ m z a

Prof. Dr. Nevzat GÜLDİKEN (Başkan)

İ m z a

Doç. Dr. Necmettin ÖZERKMEN (Danışman)

İ m z a

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ASLAN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

../.../

Prof. Dr. Mehmet ARSLAN

Enstitü Müdürü

Bu alışma hayatımın bütün aşamalarında bana desteklerini esirgemeyen Annem, Ayşe KARATAY, Babam, Mustafa KARATAY ve Kardeşlerim Murat , Zeki, Hilmi, Sabahattin ve Abdullah'a ve de dünyalar tatlısı yeğenlerim İlknur ve Seher'e adanmıştır.

zcan KARATAY

TEŐEKKÖR

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük emekleri olan ve bilgi, hoşgörü, anlayış ve deneyimlerinden yararlandığım tez danışmanım esirgemeyen değerli hocam Sayın Doç. Dr. Necmettin Özerkmen'e teőekkürlerimi borç bilirim.

Ayrıca Avustralya' dan gerekli bilgi birikimini esirgemeyen Adem Koç' a ve çalışma süresi boyunca bana katlandığından ve de vermiş olduğu desteklerden dolayı Aliye Akbulut'a teőekkür etmeden geçemeyeceğim.

Son olarak Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlüğü İdari ve Mali İşler Daire Başkanlığı Satınalma Biriminde alışan mesai arkadaşlarıma (Hıdır Demir, Davut Yaşa) yüksek Lisans Dönemi boyunca bana gösterdikleri hoşgörüden dolayı teőekkürlerimi sunarım.

Özcan KARATAY

ÖZET

**KARATAY Özcan, Kayıt Dışı Ekonominin Ülke Ekonomisine Etkileri ve
Toplumsal Maliyeti, Yüksek Lisans Tezi
Sivas – 2009**

Kayıt dışı ekonomi, ya hiç belgeye bağlanmayarak, ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle, gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerin devletten tamamen ya da kısmen gizlenerek, kayıtlı ekonominin dışına taşınmasıdır. Ekonomilerin en önemli sorunlarından birisi haline gelen kayıt dışı ekonomi, etkileri ve boyutları ülkelerin sahip oldukları gelişmişlik düzeylerine, toplumsal ve ekonomik yapılarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu sebeple, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması için yapılacak çalışmalar , az gelişmiş ülkeler, gelişmekte ülkeler ve gelişmiş ülkeler için doğal olarak farklı olacaktır. Kayıt dışı ekonominin olumlu yanlarını olduğu ileri sürülmektedir ancak olumsuz yanları daha çok bilinmektedir. Kayıt dışı ekonominin faydalarının kısa vadede ve geçici, zararlarının ise uzun vadede ve kalıcı olduğu görülmüştür.

Kayıt dışı ekonominin toplum ve bireye etki eden yönlerinin yanında ülke ekonomisine etki eden yönleri de vardır. Çünkü devlet faaliyetlerini sürdürmek için her vatandaştan gücü nispetinde vergi toplamaktadır. Vergi gelirlerinin azalması devletin sunmuş olduğu kamu hizmetlerinin niteliğinde bir azalış meydana getirecektir. Kamusal hizmetlerdeki bu azalış neticesinde toplum – devlet ilişkilerine de yansımaktadır.

Kayıt dışı ekonominin olumsuz etkilerini ve büyüklüğünü azaltılmak için bireyden devlet yönetimine kadar geniş bir yelpazede herkese görev düşmektedir. Ayrıca yapılacak teorik ve pratik çalışmalarla kayıt dışı ekonomi probleminin çözümünde önemli adımlar atılmış olacaktır. Bu çalışma, literatürde konuyla ilgili yerli ve yabancı kaynaklar taramadan geçirilmiş (taranmış) , ilgili internet sayfaları ve kamu kuruluşlarının raporları incelenerek hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, Kayıtlı Ekonomi , Kayıt Dışı Ekonomi, Ekonomisi , Toplumsal Maliyet,

ABSTRACT

**KARATAY Özcan, Unregistered Economy In The Country Economic Impacts
And Social Cost ,Master's Thesis
Sivas – 2009**

Using false or illegal documents to pass laws and actions through government bodies is deceptive and misleading the government. i.e Underground economy. Underground economy is one of the biggest issues and problems facing the comming economy. The effects of this for a culturally diverse, modern and growing economy is big and negative. For this reason processes must be put in place and work must be done so underground economy can be brought under control in developed and third world countries around the world. When weighing up the pros and cons of underground economy the cons far outweigh the pros and are less known about. Also the pros are short lived and are over quickly, the cons on the otherhand are long lived and effects are around for a long term.

As underground economy has it's effects on the wider population it also has an effect on the country's economy because for a country to keep providing and working for its population and citizens it must charge a tax dependent on the needs of the citizens. In the wake of offical and proper government work we will see a lowering in taxes which will at the same time positively effect government and economic relations.

To combat the negative effects of underground economy we must call upon everyone in the wider community as this responsibilty falls upon every one of us. Also there must be theoretical and practical work done along side this in order to make big important steps to find a solution for underground economy.

This paper has been prepared putting important emphasis on the correctness and rightful information calling upon appropriate literature, books, reports, internet and government bodies as well as a once over from foreign contacts.

Key Words : Formal Economy, Informal Economy, Government Economy, Social Costs

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	V
ŞEKİLLER VE TABLOLAR DİZİNİ.....	XIII
KISALTMALAR.....	XIV

1. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.	Araştırmanın Konusu ve Problemi-----	3
1.2.	Araştırmanın Amacı ve Önemi-----	3
1.3.	Araştırmanın Yöntemi ve Bilgi Toplama Teknikleri-----	5
1.3.1.	Araştırmanın Sınırlılıkları-----	5
1.3.2.	Araştırmanın Sayıtları-----	5
1.3.3.	Araştırmanın Kavramları-----	6

2. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVESİ

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TANIMI VE UNSURLARI

ve

KAYIT DIŞI EKONOMİ TEORİLERİ

2.1.	Kayıt Dışı Ekonominin Tanımı -----	8
2.2.	Kayıt Dışı Ekonominin Unsurları-----	9
2.2.1.	Yeraltı Ekonomisi (Yasadışı Faaliyetler)-----	10
2.2.2.	Yarı Kayıtlı Ekonomi -----	11
2.2.2.1.	Gelirlerin Yasal Olarak Kayıt Dışında Bırakılması-----	11
2.2.2.2.	Gelirlerin Yasalara Aykırı Olarak Kayıt Dışına Çıkarılması -----	12
2.2.3.	Kayıtlara Hiç Girmeyen Ekonomi-----	13
2.3.	Kayıt Dışı Ekonomi Teorileri -----	15
2.3.1.	Oyun Teorisi Yaklaşımı -----	15
2.3.2.	Arz - Talep Yaklaşımı-----	17
2.3.3.	Rasyonel Seçim Teorisi-----	18
2.2.1.	Laffer Eğrisi Yaklaşımı -----	20

3. BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖZELLİKLERİ ORTAYA ÇIKIŞ SEBEPLERİ ve ÖLÇME YÖNTEMLERİ

3.1.	Kayıt Dışı Ekonominin Özellikleri -----	22
3.1.1.	Yasalara Aykırı Olması -----	22
3.1.2.	İstatistiksel Olarak Ölçülememe -----	23
3.1.3.	Gelir veya Fayda Elde Etme -----	24
3.1.4.	Ekonomik Sisteme Uygunluk -----	24
3.1.5.	Ekonomik Faaliyetlerinin Düzensiz Olması -----	25
3.1.6.	Vergilendirilmemiş Olması -----	25
3.1.7.	Ahlaki Normlara Aykırılık -----	26
3.2.	Kayıt Dışı Ekonominin Ortaya Çıkış Sebepleri -----	27
3.2.1.	Ekonomik Nedenler -----	28
3.2.1.1	Ekonomik İstikrarsızlık -----	28
3.2.1.2.	Enflasyon -----	29
3.2.1.3.	Gelir Dağılımında Oluşan Dengesizlikler -----	30
3.2.1.4.	Ekonomik Krizler -----	31
3.2.1.5.	Nakit Ekonomisi -----	31
3.2.1.6.	Haksız Rekabet -----	32
3.2.1.7.	Tarım Sektörü Çalışanları -----	33
3.2.2.	Mali Nedenler -----	33
3.2.2.1.	Vergi Yüğü ve Vergiye Karşı Direnç -----	34
3.2.2.2.	Vergilendirme Ortamının Belirsizliğı -----	37
3.2.2.3.	Denetim Yetersizliğı -----	39
3.2.2.4.	Vergi Afları -----	42
3.2.2.4.1.	Vergi İstisna Ve Muafiyetleri -----	44
3.2.2.6.	KDV Pazarlığı -----	45
3.2.2.7.	Muhasebe ve Müşavirlik Hizmetlerinin Yetersizliğı -----	45
3.2.3.	Sosyal Güvenlik ve İş Hayatından Kaynaklanan Sebepler -----	46
3.2.4.	Sosyolojik Sebepler -----	49

3.2.4.1.	Nüfus Artışı -----	49
3.2.4.2.	Göç -----	50
3.2.4.3.	Eğitim Düzeyi -----	51
3.2.4.4.	Ahlaki Normlarda Oluşan Değişiklikler -----	52
3.2.4.5.	Yaş, Medeni Hal, Cinsiyet -----	53
3.2.4.6.	Gelir Seviyesi -----	53
3.2.4.7.	Yolsuzluk ve Rüşvet -----	54
3.2.4.8.	Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı -----	55
3.2.4.9.	Toplumsal Baskı -----	57
3.2.5.	Psikolojik Nedenler -----	58
3.2.5.1.	Hobi Alışkanlıkları -----	58
3.2.5.2.	Kimlik Arayışı -----	58
3.2.5.3.	Diğer Kişilerin Ekonomik Faaliyetleri -----	58
3.2.6.	Teknolojiye Bağlı Nedenler -----	59
3.3.	Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçme Yöntemleri -----	60
3.3.1.	Mikro (Doğrudan) Yöntemler -----	60
3.3.2.	Makro (Dolaylı) Yöntemler -----	61
3.3.2.1.	GSMH Yaklaşımı -----	61
3.3.2.2.	Vergi İncelemeleri Yoluyla Ölçme Yaklaşımı -----	62
3.3.2.3.	İstihdam Yaklaşımı -----	62
3.3.2.4.	Parasalcı Yaklaşım -----	63
3.3.2.4.1.	Sanal Oran (Emisyon Hacmi) Yaklaşımı -----	63
3.3.2.4.2.	İşlem Hacmi Yaklaşımı -----	64
3.3.2.4.3.	Ekonometrik Yaklaşım -----	64

4. BÖLÜM

LİTERATÜRDE KAYIT DIŞI EKONOMİ

4.1.	Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu Etkileri -----	66
4.1.1.	Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi-----	67
4.1.2.	Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisi -----	69
4.1.3.	Sosyal Yapı Üzerindeki Olumlu Etkileri -----	69
4.1.4.	Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi -----	70
4.1.5.	Ekonomik İstikrar Üzerindeki Etkisi -----	70
4.1.6.	Ekonomideki Dinamizme Etkisi -----	71
4.1.7.	Kayıtlı Ekonomi Üzerindeki Etkisi -----	71
4.1.8.	Kaynak Kullanımı Üzerine Etkisi-----	72
4.1.9.	Enflasyon Vergisinin Mükellefi Olması -----	74
4.1.10.	Çoğaltan Etkisi -----	75
4.2.	Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkiler-----	76
4.2.1.	Ekonomik ve Mali Düzen Üzerindeki Olumsuz Etkileri -----	77
4.2.1.1.	Ekonomik Büyüme Oranları Üzerinde-----	77
4.2.1.2.	Vergi Yüğü ve Vergi Adaleti Üzerindeki Etkisi-----	77
4.2.1.3.	Kamu Kesiminin Ekonomideki Büyüklüğüne Etkisi Kamu Harc. /Gsmh) -----	78
4.2.1.4.	Vergi Kapasitesi Üzerindeki Etkisi-----	79
4.2.1.5.	Vergi Esnekliği Üzerinde Etkisi -----	80
4.2.1.6.	Milli Gelir Üzerinde Etkisi -----	80
4.2.1.7.	İşsizlik Oranına Etkisi -----	80
4.2.1.8.	Enflasyon Oranına Etkisi-----	80
4.2.1.9.	İthalat, İhracat Rakamlarına ve Ödemeler Dengesine Etkisi-----	81
4.2.1.10.	Ekonomik Göstergelere Etkisi-----	81
4.2.1.11.	Ekonominin Dolarize Olması Bakımından Etkisi -----	81
4.2.1.12.	Ekonomi Politikalarında Meydana Gelen Sapmalar -----	82
4.2.1.13.	Gelir Dağılımına Etkisi-----	83

4.2.2.	Çalışma Hayatı Ve Sosyal Güvenlik Üzerindeki Olumsuz Etkisi-----	84
4.2.3.	Teknolojik Gelişmeler Üzerine Etkisi-----	85
4.2.4	Kayıtlı Ekonomi Üzerindeki Olumsuz Etkisi -----	86
4.2.5.	AB’ Ye Girme Sürecinde Oluşturduğu Olumsuz Etki -----	88

5. BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TOPLUMSAL MALİYETİ

5.1.	Kırsaldan Kentlere Göç Sonucu Oluşan Maliyetler-----	94
5.1.1.	Kadın İşçiliği-----	95
5.1.2.	Çocuk İşçiliği -----	96
5.1.3.	İşsiz Kalma Korkusu-----	96
5.1.4.	Çarpık Kentleşme -----	97
5.2.	Rüşvet ve Yolsuzluk -----	97
5.3.	Organize Suç Ekonomisinin (Örgütlerinin) Ortaya Çıkması -----	98
5.4.	Toplum Üzerinde Kültürel ve Psikolojik Değişimin Başlatılması -----	100
5.4.1.	Vatandaşlık Bilincinin ve Ahlakının Yitirilmesi (Yozlaşma) -----	100
5.4.2.	Anti-Sosyal Davranışların Artmasına ve Yayılması Yol Açması -----	101
5.4.3.	Aile Birliğini Tehdit Etmesi -----	103
5.5.	Toplumsal Refahın Düşmesi -----	103
5.6.	Demokrasinin Yozlaşması -----	104
5.7.	Terör -----	106
5.8.	Yaşanabilir Çevrenin Tehlikeye Girmesi -----	108

6. BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİYİ KARŞI ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

6.1.	Mali Açıdan Alınması Gereken Önlemler-----	111
6.1.1.	Vergi İstisnaları, Muafiyetleri Ve Teşviklerinin Gözden Geçirilmesi--	111
6.1.2.	Vergi Kaçırma Olanakları Kısıtlanmalıdır.-----	112
6.1.3.	Vergi Oranlarının Düşürülmesi ve Vergi Tabanının Genişletilmesi----	114
6.1.4.	Uzlaşma Müessesesinin Kaldırılması -----	114
6.1.5.	Enflasyon Muhasebesi Uygulamasına Geçilmesi -----	115
6.1.6.	Vergi Affı Uygulamalarının Olağanlıktan Çıkartılması -----	116
6.1.7.	Vergi Cezalarının Yaptırım Gücünün Artırılmasının Sağlanması ---	116
6.2.	İdari Açıdan Alınacak Önlemler -----	117
6.2.1.	Devletin Kurumları Arasında Sağlıklı Eşgüdüm, Bilgi Akışı ve Koordinasyon Sağlanmalıdır. -----	117
6.2.2.	Kamu Kaynakların İsraf Edilmediği İnancının Yerleştirilmesi Yönünde Uygulamalar Yapılmalıdır. -----	117
6.2.3.	Vergilemenin Mali Amacı ve Önemi Kavratılmalıdır. -----	118
6.2.4.	Vergi Ya da Kimlik Numarası Uygulaması Yaygınlaşmalıdır. -----	119
6.2.5.	Kobi'leri Devlet Kayıtlarına Alacak Tedbirler Alınmalıdır. -----	119
6.2.6.	Nakit Para Kullanımı Azaltılmalı-----	120
6.3.	Sosyal Açıdan Alınacak Önlemler-----	120
6.3.1	Yoksullukla Mücadele Edilmelidir -----	120
6.3.2.	Nüfus Artış Hızı Kontrol Altına Alınmalıdır-----	121
6.3.2.1.	Nüfus Artışının Olumlu Sonuçları -----	121
6.3.2.2.	Nüfus Artışının Olumsuz Sonuçları -----	121
6.3.3.	Göç Azaltılmalıdır.-----	122
6.4.	Vergi Sistemi Ve Vergi Denetimi Açısından Alınacak Önlemler-----	123
6.4.1.	Vergi Sisteminden Kaynaklanan Sorunlara Yönelik Öneriler -----	123
6.4.1.1.	Vergi Sisteminin Karmaşık Yapıdan Kurtarılması -----	123
6.4.1.2.	Vergi Cezaları Etkin Bir Şekilde Uygulanmalı -----	124

6.4.1.3.	Vergi İdaresinin Etkinliğinin ve Verimliliğinin Artırılması İle İlgili Alınacak Önlemler. -----	124
6.4.1.5.	Vergi Dairelerinin Mükellef Sayılarında Bir Standart Olması-----	125
6.4.2.	Vergi Denetimi Yönünden Alınması Gereken Önlemler-----	126
6.4.2.1.	Denetim Etkinliğinin Artırılması Amacıyla Yapılabilecekler -----	127
6.4.2.2.	Vergi Denetim Birimi İdarenin Dışında Bağımsız, Özerk Bir Kurum Haline Getirilmeli -----	127
6.4.2.3.	Vergi İncelemelerinde Teknik ve Teknolojik Olanaklardan Yeterince Yararlanılmalıdır -----	129
6.4.2.9.	Beyannamelerin İnternette Gönderilebilmesi-----	130
6.4.2.5	Banka Ödemeleri -----	130
6.4.2.6.	Her Türlü Genel Tebliğ, Özelge vb. İnternet Ortamında Kamuoyuna Sunulması -----	131
6.4.2.9.	Vergi Dairesine Yönelik Veri Tabanı -----	131
6.4.2.7.	Özel Usulsüzlük ve Trafik Para Cezalarının (POS) v.b Elektronik Cihazlarla Kesilmesi -----	132
6.4.2.8.	Vergi İdaresinde Eksikliği Duyulan Halka İlişkiler Birimi -----	132
6.4.2.9.	Vergi İstihbarat Merkezi'nin Etkinliği -----	133
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME -----		134
KAYNAKÇA -----		137

ŞEKİLLER ve TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 2- 1 :	Vergi Mükellefleri ve Denetleme İlişkileri -----	16
Şekil 3 - 1:	Verimlilik ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi -----	32
Şekil 3 - 2:	Vergi İndirimine Yönelik Düşünceler -----	34
Şekil 3 - 3:	Laffer Eğrisi -----	35
Şekil 3 - 4:	Vergi Çeşitlerine Yönelik Düşünceler -----	38
Şekil 3 - 5:	Vergilendirme İle İlgili Kanunların Anlaşılabilirliği Konusundaki Düşünceler -----	39
Şekil 3 - 6:	Yakalanma Olasılığı Hakkındaki Düşünceler -----	40
Şekil 3 - 7:	Denetlenme Olasılığı Hakkındaki Düşünceler -----	41
Şekil 3 - 8:	Vergi Affına Yönelik Düşünceler -----	42
Şekil 3 - 9:	Vergi Kaçıranlara Uygulanan Cezaların Caydırıcılığı Konusundaki Düşünceler -----	43
Şekil 3 - 10:	Vergi Kaçırmanın, Cezalandırılması Gereken Ciddi Bir Suç Olduğunu Düşünüyorum-----	44
Şekil 3 - 11:	Toplanan Vergilerin Harcanmasına İlişkin Düşünceler -----	56
Şekil 3 - 12:	Bilinç-----	57
Şekil 4- 1:	Kayıtlı/Kayıt Dışı Ekonomi Arasındaki İlişki -----	72
Şekil 4- 2:	Kayıtlı/ Kayıt Dışı Ekonomi Arasındaki İlişki -----	72
Şekil 4- 3 :	Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkiler -----	76
Şekil 4- 5:	Lorenz Eğrisi -----	83

KISALTMALAR

G.V	Gelir Vergisi
GİB	Gelir İdaresi Başkanlığı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Milli Yurt İçi Hasıla
İ.T.O	İstanbul Ticaret Odası
İ.Ü	İstanbul Üniversitesi
K.D.V	Katma Değer Vergisi
K.K.B.G	Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
K.V	Kurumlar Vergisi
KOBİ	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
M.G	Milli Gelir
ÖİK	Özel İhtisas Komisyonu
S.B.E	Sosyal Bilimler Enstitüsü
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
T.O.B.B	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Dünya ekonomisinde son yarım asırdır meydana gelen gelişmeler oldukça karmaşık bir tablo olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik sorunlar gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelerde farklılık gösterdiği gibi bir takım ekonomik sorunlar bütün ekonomiler için geçerlidir. Bunlardan en önemlisi kayıt dışı ekonomidir.

Kayıt dışı ekonominin kavramının iktisatçılar tarafından incelenmeye ve tartışılmaya başlanmasının temelleri 1970’li yıllara kadar uzanmaktadır. 1970’li yılların sonlarında yayımlanan birkaç makale ile ekonomistlerin dikkatini çekmeye başlayan kayıt dışı ekonomi kavramı literatürde gayri resmi, enformel, düzensiz, ikinci, yer altı, yasadışı, görünmeyen, kayıtlı olmayan, gölge ekonomi gibi farklı isimler taşımaktadır (Akalın & Kesikoğlu, 2007, s.72). Değişik tanımları da kayıt dışı ekonominin büyük bir sorun olarak karşımıza çıktığı bir gerçektir.

Kayıt dışı ekonominin genişlemesi bir taraftan çalışanların güvencesiz kalmasına yol açarken diğer taraftan kayıtlı ekonomi aleyhinde haksız rekabete yol açmaktadır. En önemlisi ise vergi gelirleri yoluyla sağlanması beklenen finansman kaynaklarının azalmasına yol açarak, kamu açıklarının büyümesine ve sosyal güvenlik açıklarının büyümesine ve sosyal güvenlik sisteminin bozulmasına sebep olmaktadır (Us, 2004, s.1).

Kısa bir tanımını yapacak olursak, kayıt dışı ekonomi; ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle, gerçekleştirilen ekonomik olayın (alış/ satış) devletten ve işletme ile ilgili öteki (ortaklar, alacaklılar, kazanca bağlı katılan işçiler v.b) kişilerden tamamen ya da kısmen gizlenerek kısmen gizlenerek, kayıtlı (resmi) ekonominin dışına taşınmasıdır (Altuğ 1999, s.V).

Problemin büyüklüğünün spesifik biçimde tahmin edilebilir olması problemin çözümü için kolaylık sağlar. Ancak sınırları ve büyüklüğü tahmin edilemeyen problemin çözümü için ileri sürülecek her şey aciz kalacaktır. Kayıt dışı ekonomi büyüklüğünü ve ekonomi üzerinde meydana getirdiği etkinin net olarak bilinmesi kayıt dışı ekonominin sahip olduğu özelliklerden dolayı zordur.

“ Kayıt Dışı Ekonomi Ülke Ekonomisine Etkileri ve Toplumsal Maliyeti ” konulu bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak kayıt dışı ekonominin literatürde bulunan tanımlarına, kayıt dışı ekonominin kapsamına ve genel özelliklerine değinilmiştir. İkinci bölümde araştırmanın kavramsal ve kurumsal çerçevesi ele alınarak, kayıt dışı ekonominin tanımı, unsurları ve kayıt dışı ekonomi teorileri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde kayıt dışı ekonominin özellikleri ortaya çıkış sebepleri ve ölçme yöntemleri anlatılmıştır. Dördüncü bölüm de Literatürde kayıt dışı ekonomi ele alınarak, olumlu ve olumsuz etkilerine değinilmiştir. Beşinci bölümde kayıt dışı ekonominin toplumsal maliyeti ele alınarak, toplum ilişkilerine ve toplumsal yapıya etkileri anlatılmaya çalışılmıştır. Altıncı ve son bölümde kayıt dışı ekonomiyi azaltmak için alınacak önlemler ile çalışma sonlandırılmıştır.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Yirminci yüzyılda sürekli olarak nitelik değiştiren ve gelişime uğrayan iktisadi hayat beraberinde değişik niteliklerle ortaya çıkan bir takım problemler getirmiştir. Bunlar geçen yüzyılın başından itibaren başlayarak şimdiye kadar değişik şekilde gelmiştir. Günümüzde bu problemlerin en karmaşık olanı ve önde yer alanı tabiri yerindeyse ekonomide anestezi etkisi oluşturan kayıt dışı ekonomi vardır. Büyüklüğü tam olarak ölçülemeyen, faydalarının yanında zararlı etkileri olan kayıt dışı ekonomi sorunsalı temel konusu ve problemi olacaktır. “ Kayıt dışı ekonominin ulusal ekonomilere ne gibi zararlar verdiği bunun ekonomik, siyasi, toplumsal, ve psikolojik etkilerinin ne olduğu ayrıca kayıt dışının boyutlarının ne kadar olduğu araştırmamızın problemini ” oluşturmaktadır..

Bu konu etrafında kayıt dışı ekonomi kavramı çerçevesinde ;

- Kayıt dışı ekonomi unsurları ve faaliyetler nelerdir ?
- Kayıt dışı ekonomiyi açıklamaya çalışan teoriler nelerdir ?
- Kayıt dışı ekonominin ülke ekonomisine olumlu ve olumsuz etkileri nelerdir?
- Kayıt dışı ekonominin toplumsal maliyeti nelerdir
- Kayıt dışı ekonomiye yönelik çözüm önerileri nelerdir?

Gibi sorularının cevapları bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmada temel amaç kayıt dışı ekonominin ne olduğu ve ekonomi üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkilerin ortaya atılması ve bu etkilerin tespit edilip, ekonomi ve toplum üzerinde meydana getirdiği etkilerin ortaya çıkarılıp maliyeti konusunda ileri sürülen çözüm önerilerini ele alıp bu konuda yapılabilecek çalışmalara ışık tutmaktır.

Kayıt dışı ekonomi sorunsalının her düzeyde algılanmasının yanında özellikle ekonomik birimler olan, devlet, toplum ve birey üzerinde meydana getirmiş olduğu ekonomik, ahlaki, sosyolojik ve psikolojik etkilerinin ortaya çıkarma amacıyla konu ele alınmaya çalışılmıştır. Siyasetin ve ekonominin yönlendiricisi konumunda olan kayıt dışı ekonomi cephesi kendine hayat hakkı verecek olan siyasi ekolünde finansmanlığını yaparak kendisine hayat hakkı verecek olanlar ile ülke yönetiminde söz sahibi olacaktır. Bunun sonucunda siyasetin yozlaşmasına , devlet yönetiminin istikrarsız olmasına ve toplumsal problemlerin kronik hale gelmesine yol açacaktır. Bu çalışma ile daha çok kayıt dışı ekonominin toplumsal maliyeti irdelenerek diğer çalışmalardan farklı olarak kayıt dışı ekonominin ele alınmayan önemli bir yönüne değinilmiştir. Bu açıdan bu çalışma önem taşımaktadır.

Araştırma ile ;

1. Kayıt Dışı Ekonomi – Kayıtlı Ekonomi ilişkileri hakkında, düşünme, tartışma ve yeni araştırmaların yapılmasına köprü olması, olanakları oluşturacağı,
2. Kayıt dışı ekonomi ile mücadelede daha rasyonel ve orijinal fikirlerin ortaya çıkması,
3. Toplumunu oluşturan bireylere vatandaş olma bilincinin yerleştirilmesi ve bu bağlamda ekonomik hak ve ödevlerin hakkıyla yerine getirilmesi, yönüyle (az dahi olsa) yardımcı olacağı umulmaktadır.

Devletlerin önemli gelir kaynaklarının kayıt dışı ekonomi ile erozyona uğradığı gerçektir. Yeni bir ekonomi hastalığı diyebileceğimiz kayıt dışı ekonominin etkilerinin ekonomik istikrara ve devlet maliyesine olan etkilerinin yanında mali olmayan etkilerinin de olması bu konuyu önemli hale getirmiştir. Ayrıca bu konu üzerinde Devlet Planlama Teşkilatı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığının ortaya koymuş olduğu çalışmalar bu konunun devlet yönetimi nezdinde ne kadar önemli ve çözüm bekleyen bir sorun olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca sivil toplum kuruluşları ve bu konu üzerinde gerçekleştirilen proje çalışmalarının sayısının gün geçtikçe artması konuya ayrı bir ehemmiyet kazandırmıştır. Ayrıca konu üzerinde yapılan bu çalışma ile alınabilecek mali, idari, siyasi ve teknolojik tedbir ve önlemlerin gerekliliği bu

Çalışma ile irdelenmiştir. Teorik olarak bu konuda ileri sürülen bütün öneriler uygulanabilir nitelikte olması bu konuyu önemli hale getirmiştir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Bilgi Toplama Teknikleri

Araştırma konu ile ilgili belgesel (kütüphane) ve kaynak tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırma konusu ile ilgili;

1. Kütüphane kaynakları kullanılmıştır.
2. İlgili İnternet sayfaları incelenmiştir. ve Köşe yazılarına bakılmıştır.
3. Tez ve makale çalışmaları incelenmiştir.

Ayrıca, bakanlık ve mşteşarlıklılıarın yapmış olduğu uygulamalar ve çalışmalar dikkatle incelenmiştir. Belirtilen bu aşamalar, şekil ve tabloların önemli katkısıyla çözümlenerek, yorumlanmıştır.

1.3.1. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma ile ilgili sınırlamalar şöyle sıralanmaktadır:

- Araştırma, ekonomi ile ilgili olan kayıt dışı ekonomi olup kavramın tanımı, etkileri ve toplumsal maliyeti ile sınırlandırılmıştır. Bu konu sadece teorik bir çerçevede ele alınmıştır. Araştırma Ekonomideki kayıt dışı ekonomini kavramının doğası gereği alan araştırması, anket ya da mülakat şeklinde yapılmamış niversite kütüphaneleri, internet ve süreli yayınlar takip edilerek yrtlmştir.
- Araştırmanın yapılacağı süre iki yarı dönem ile sınırlandırılmıştır.
- Araştırma için herhangi bir gerçek kişi, dernek, vakıf ve kamu kurumlarından mali destek alınmamış, bütün giderler araştırmacı tarafından karşılanmıştır.

1.3.2. Araştırmanın Sayılıları

Bu araştırmanın dayandığı sayılılar şunlardır :

- Veri toplama aracının geçerliği için uzman kanısı yeterlidir.
- Kullanılan dokümanlarda ileri sürülen fikirlerin geçerliliği ve doğruluğu kabul edilmiştir.
- Konu ile ilgili çalışmalar alanlarında yeterliliği kabul edilmiş uzman kişilerce yapılmıştır.

1.3.3. Araştırmanın Kavramları

Araştırmamızın temel kavramları; Ekonomi, Kayıtlı Ekonomi, Kayıt Dışı Ekonomi ve Maliyet olmak üzere dört tanedir.

Ekonomi: Ekonominin çeşitli tanımları vardır ;

Ekonomi; Ekonomi; sınırsız (sonsuz) insan ihtiyaç ve isteklerinin, sınırlı (kıt) üretim kaynakları ile en iyi şekilde nasıl giderilebileceğini inceleyen bir bilim dalıdır.

- Ekonomi, para kullanılarak ya da para kullanılmadan insanlar arasında değişim işlemlerine neden olan faaliyetlerin incelenmesidir.
- Ekonomi, insanların çeşitli mallar üretmek ve bunları tüketmek üzere toplumun çeşitli üyelerine bölüştürmek için kıt ya da sınırlı üretim kaynaklarını (toprak, işgücü, makine gibi sermaye malları ve teknik bilgi) hangi biçimde kullandıklarını inceler.
- Ekonomi, insanı, günlük geçimini kazanırken ve yaşamını devam ettirebilmek için ekonomik olarak anlam ifade eden etkinliklerini ve faaliyetlerini nasıl düzenlediğini inceler.
- Ekonomi servetin yönetilmesidir.

Günümüzde ekonomistler “Ekonomi, insanların ve toplumların para kullanarak ya da para kullanmadan zaman içinde çeşitli mallar üretmek ve bunları bugün ve gelecekte tüketmek üzere, toplumdaki bireyler ya da gruplar arasında bölüştürmek için, kıt üretim kaynakları kullanmak konusundaki tercihlerini inceler.” şeklinde tanımlamışlardır.

Kayıtlı Ekonomi : Devlet muhasebesi altına alınan ve işlem gören her türlü ekonomik faaliyeti kayıtlı ekonomi şeklinde ifade ederiz. Buna göre kayıtlı ekonomi

resmi kayıtlara giren, kanuni belgelerle belgelendirilen, yetkili kamu organlarınca normal kurallar çerçevesinde kontrol edilen ve milli gelir hesaplamalarında dikkate alınan ekonomik işlem ve faaliyetlerin tamamıdır.

Kayıt Dışı Ekonomi: Devlet muhasebesi altına alınamayan ve işlem görmeyen her türlü ekonomik faaliyeti kayıt dışı ekonomi şeklinde ifade ederiz. Ekonomik faaliyetlerin fiilen gerçekleşmiş olmasına rağmen bu faaliyetlerle ilgili kayıtların devlet ya da işletme tarafından kayıt altında tutulmaması olarak da tanımlanabilir. Genel olarak bir tanım yapmak gerekirse, kayıt dışı ekonomi, gayri safi milli gelir hesaplarını elde etmede kullanılan bilinen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen ve gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür.

Maliyet : Herhangi bir varlığı elde etmek için katlanılan maddi ve manevi unsurlara denir. İktisadi olarak tanımını yapacak olursak bir veya daha fazla malın elde edilmesi için harcanan üretim faktörlerinin (emek, sermaye, toprak) toplamına denir.

2. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVESİ

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TANIMI VE UNSURLARI ve KAYIT DIŞI EKONOMİ TEORİLERİ

2.1. Kayıt Dışı Ekonominin Tanımı

Kayıt dışı ekonominin çok boyutlu, değişik faaliyetleri kapsayan oldukça karmaşık bir olgu olması nedeniyle kayıt dışı ekonomi ile ilgili olarak ortaya çıkan ilk zorluk, bu kavramın tanımlanmasında ortaya çıkmaktadır. Bu nedendir ki tanımı kadar adlandırılmasında da değişik görüşler ortaya çıkmıştır (Gelir İdaresi Başkanlığı, [GİB], 2009). Kayıt dışı ekonomi illegal ekonomi, kara ekonomi, resmi olmayan ekonomi, gizli ekonomi, düzensiz ekonomi, marjinal ekonomi, kayıp ekonomi, karaborsa ekonomisi, nakit ekonomisi, gözlenemeyen ekonomi, nakit ekonomisi, paralel ekonomi, enformel ekonomi, vergi dışı ekonomi gibi vb. adlarla (Aydemir, 1995, s.5) benzer anlamlara gelen kayıt dışı ekonomi kavramı; Bilinen istatistik yöntemlerine öre tahmin edilemeyen ve Gayri Safi Milli Hasıla hesaplarını elde etmede kullanılmayan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür (Derdiyok, 1993, s.54). Başka bir ifade ile kayıt dışı ekonomi belgeye hiç bağlanmamış ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerin devletin bilgisi dışına taşınmasıdır.

Bu ekonomik faaliyetler; faturasız alış-veriş haksız yere muafiyet, indirim ya da sübvansiyonlardan faydalanma, vergi kaçakçılığı, sigortasız çalışma, ikinci bir işte çalışma, kaçakçılık, uyuşturucu ticareti gibi gayri kanuni işler olabileceği gibi; karşılığında ücret ve para alınan buna mukabil herhangi bir belge verilmeyen her türlü yardım vb. işleri de kapsamaktadır (Selman, 2007, s.4). Kayıt dışı ekonomi

kısaca kamunun denetimi dışındaki ekonomik faaliyetler olarak tanımlanabilir. Bireylerin ve ya işletmelerin ekonomik faaliyet ve işlemlerini kamunun denetimi dışında tutmasının en önemli nedeni ise vergi kaçırma arzusudur. Batılı ekonomiler de kayıt dışı ekonomi denildiğinde daha çok uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi yasadışı sektörler akla gelmektedir.

Yabancı literatürde kayıt dışı ekonomiyi ifade etmek üzere ortaya konulan;

- Black economy (Kara Ekonomi)
- Paralel Economy (Paralel Ekonomi)
- Cash Economy (Nakit Para Ekonomisi)
- Secod Economy (İkinci Ekonomi)
- Clandestine Economy (Gizli Ekonomi)
- Shadow Economy (Gölge Ekonomi)
- Dual Economy (İkili Ekonomi)
- Submerge Economy (Gizli Ekonomi)
- Gray Economy (Gri Ekonomi)
- Subterranean Economy (Yeraltı ekonomisi)
- Hidden Economy (Gizli Ekonomi)
- Subeconomy (Alt Ekonomi)

gibi çok sayıdaki kavrama bakmak bile tanım güçlüğü konusunda bir fikir vermektedir (Ilgın, 1999, s.8).

2.2. Kayıt Dışı Ekonominin Unsurları

Kayıt dışı ekonomi kapsamı içerisinde yer alan ve birbirinden bağımsız farklılık gösteren unsurlar; gelir elde edenler açısından üç grupta toplanabilir (Sarılı, 2002, s.33). Bunlar;

I. Yeraltı Ekonomisi (Yasadışı Faaliyetler)

II. Yarı Kayıtlı Ekonomi

III. Kayıtlara Hiç Girmeyen Ekonomi

Yukarda sayılan üç unsurun ortak özelliği; gelir elde edenlerin, elde ettikleri gerçek gelirlerinin bir kısmını veya tamamını kayda geçirmiyor ve bu gelirler üzerinden de ödemesi gerekenden daha az vergi ödüyor veya hiç vergi ödemiyor olmalarıdır.

2.2.1. Yeraltı Ekonomisi (Yasadışı Faaliyetler)

Resmi kayıtlara girmeyen ve belgelendirilmeyen yasal ya da yasadışı faaliyetler, kayıt dışı ekonomi olarak nitelendirilmektedir. Bu ekonominin bir kesimini oluşturan yer altı ekonomisi, yasalarca gerçekleşmesi yasaklanmış olan tüm faaliyetler ile bu faaliyetler sonucu elde edilen gelirler yasa dışı ekonomi kapsamında değerlendirilir. Burada önemli olan, faaliyetlerin yasaların öngördüğü şekilde yapılmaması değil faaliyetin kendisinin her hal ve takdirde yasaklanmış olmasıdır. Bu sektörde yapılan faaliyetler iktisadi bir değere sahip olmasına rağmen, yasalara ve ahlaki normlara aykırılık teşkil etmektedir (Kırkulak, 1999, s.154). Yasa dışı ekonomik faaliyetler;

- Yasa dışı uyuşturucu üretimi ve ticareti
- Silah kaçakçılığı
- Fahişelik
- Yolsuzluk
- Kaçakçılık
- Yasa dışı kumar oynatmak
- Tefecilik
- Çalınmış malların ticaretini yapmak

Yasaların suç saydığı her türlü faaliyet kayıt dışı ekonomi içinde yer almaz. Rüşvet, hırsızlık, kumar oynamak suretiyle elde edilen gelirler bu kazançları elde edenler açısından bakılınca gelir olmakla beraber ekonomiyi genişleten özellik taşımazlar. Sadece daha önce meydana gelmiş olan gelirin el değiştirmesine sebep

olan suçlardır. Bu sebeple bu tür faaliyetler sonucu elde edilen gelirler kayıt dışı ekonomiye dahil edilmemelidir (Bulut, 2007, s.16).

2.2.2. Yarı Kayıtlı Ekonomi

Kayıt dışı ekonomi denildiğinde aklımıza ilk gelen yarı kayıtlı ekonomidir. Faaliyetleri yasalara aykırı değildir. Ancak yasal olan bu faaliyetlerden elde edilen gelirler kayıt dışında tutulmaktadır. Bu tür faaliyetler iki alt başlık halinde incelenebilir.

- Gelirlerin yasal olarak kayıt dışına bırakılması
- Gelirlerin yasalara aykırı şekilde kayıt dışına bırakılması

2.2.2.1. Gelirlerin Yasal Olarak Kayıt Dışında Bırakılması

Ülkemizde bazı vergi mükelleflerinin elde ettikleri gelirlerin tespit edilmesinde güçlük çekilmesi nedeni ile bu gelirler, vergi kanunları ile muafiyet kapsamına alınarak vergi dışında bırakılabilmekte veya ödenecek vergi devlet tarafından götürü usul ile belirlenebilmekteydi. Diğer bir ifadeyle, bu mükelleflerin faaliyetleri sonucu elde ettikleri kazançların yasal olarak kayıt dışında kalmasına izin verilmekteydi.

01.01.1999 tarihine kadar, götürü usule tabi mükelleflerin gerçek gelirleri gerçek gelirleri yasal olarak kayıt dışında kalmaktaydı. Çünkü bu usule tabi olan mükelleflerin gelir ve giderlerinin belgelendirilmesi söz konusu değildir. Bu kesim içinde, yasal düzenlemelerle istisna tutulan, muafiyet tanınan ya da gerçek usulde vergilendirilmeyen mükelleflerin önemli bir bölümü gerçekten de düşük gelir düzeyindeki insanlardan oluşmaktadır. Yine de kayıt dışı ekonominin ihmal edilmeyecek boyuttaki unsurlarını teşkil etmektedir. Bunlar kendi elde gelirleri kayıtlara sokmadıkları için ciddi bir şekilde vergi kaybına neden olmaktadır. İkincisi en önemlisi ise ekonomik ilişki içerisinde bulundukları kayıtlı sektörlerden belge almayarak, belge düzenine zarar vermekte ve bunun sonucunda ise iş ilişkisi içerisinde bulundukları kesimleri de kayıt dışına sevk etmektedir (Şengül, 1997,

s.15). Götürü usule tabi mükellefler, kendileri yeterince vergi ödemedikleri gibi asıl vergiyi ödemesi gereken kesimin de kazançlarına tam olarak beyan etmesine engel olmakta dolayısıyla onların da daha az vergi ödemesine neden olmaktadır.

2.2.2.2. Gelirlerin Yasalara Aykırı Olarak Kayıt Dışına Çıkarılması

Mükelleflerin, daha az vergi ödemek ya da hiç ödememek amacıyla bazı vergi faaliyetlerinin bir kısmını veya tamamını bazı nedenlerle kayıt dışına tutmaktadırlar. Bu tür mükellefler hemen her sektörde faaliyet gösterirken, kayıt dışılığın boyutlarını aslında sektörün kendi özel yapısı belirlemektedir. Bazı sektörlerde yürütülen faaliyetler, yapıları gereği tespit edilmesi ve denetlenmesi çok güç olduğu için daha kolay kayıt dışında kalabilmektedir.

“ Ekonomik hayatı gözlemleyen herkesin, üzerinde fikir birliği ettiği ve gelirlerinin önemli bir kısmını kayıtlara geçirmediği ve yeterince vergi ödemedikleri genel kabul gören iş kolları aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Aydemir, 1994, 16-17-18).”

- Gerçek gelirleri daha yüksek olmasına karşın, kendilerini hayat standardı üzerinden ödenen vergiye endekslemiş vergi erbabı (Doktorlar, muhasebeciler ve avukatlar)
- Kereste ve mobilya ticareti yapanlar,
- Oto galeri, kum ocakları, emlak komisyoncuları
- Kaçak olarak yurda giren demir ve akaryakıt ticareti ile uğraşanlar,
- Kuyumcular, döviz büroları, özel sektörde çalışan ve yüksek ücret alan ücretliler, özel inşaat işi yapan müteahhitler
- Proje büroları, tekstil- iplik piyasasında çalışanlar, gayrimenkul kiraya verenler, spot piyasasında dayanıklı tüketim malları ve elektronik cihaz ticareti yapanlar
- Küçük sanayi bölgelerinde oto tamir- bakımı yapanlar ve oto yedek parçası satanlar.
- Sahte ve muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge (naylon fatura) düzenleyenler.

- Tarımsal ürünleri alıp-satanlar.
- Eğlence hizmeti veren yerler ve bu iş yerlerinde çalışanlar.
- Turizme yönelik hizmet işletmeleri ve hediyelik eşya satan iş yerleri.
- Proje büroları
- Tekstil iplik piyasasında çalışanlar.

Hemen belirlemek gerekir ki yukarda sayılan sektörlerde faaliyet gösterenlerin büyük bir kısmının gizleme eğiliminde olmalarına karşın, söz konusu sektörlerde vergisini tam ödeyen dürüst mükelleflerinde bulunduğu bilinmelidir.

Kolay denetlenebilir olan sektörlerin faaliyetlerinin her aşamasında belirli yaptırımların uygulanması sonucu kayıt dışılığın önüne geçilebilirken, denetimin zor olduğu sektörlerde kayıt dışı çalışma, kişiler tarafından bir avantaj olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu sektörlerde faaliyet gösterenler, gelirlerinin büyük bir kısmını gizleme eğilimlerine girdiklerinden kayıt dışılığın önüne geçilmesinde güçlükler yaşanmaktadır.

2.2.3. Kayıtlara Hiç Girmeyen Ekonomi

Vergi idaresinde mükellef olarak kayıtlı olmayanların gerçekleştirmiş oldukları faaliyetlerden elde ettikleri gelirler vergilenmediği için kayıt dışı olarak nitelendirilmektedir. Genellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen belge ve kayıt düzeni olmayan sektör tarafından gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlere aşağıdaki örnekler verilebilir.

- İşportacılar
- Hamallar
- Kaldırımlarda otopark işletenler
- Jeton ve otobüs bileti satıcıları
- Evlerde oluşturulan küçük atölyelerde üretim yapanlar
- Evlerinde özel ders verenler
- İnşaat ve tarım işçileri
- Gezici sebze ve satıcıları

- Canlı hayvan alım- satımı yapanlar
- Küçük çaplı tamir ve bakım işleri yapanlar

Söz konusu meslekleri icra edenlerden istisna olsa da vergi mükellefleri ortaya çıkmaktadır.

Bu tür faaliyetler genel olarak toplumsal yaşayışın istemi doğrultusunda ve sürekli bir işyeri açmaksızın ortaya çıkan faaliyetler olarak tanımlamak mümkündür. Genellikle bunlar küçük ve marjinal faaliyetler olarak görülmekle birlikte, içlerinden bir kısmı ekonomik olarak gerçekten etkili büyüklüğe sahiptir. Belediye haline uğramadan doğrudan semt pazarlarında yapılan sebze ve meyve ticareti küçümsenemeyecek boyutlardadır. Diğer yandan ekonomik faaliyetler içerisinde önemli ağırlığa sahip olan inşaat sektöründe vergi dairesinin bilgisi dışında çalışan çok sayıda işçinin varlığı ve bunların kazançları da ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Ayrıca tarım sektöründe çalışan işçilerin meydana getirdiği gelirin kavranabilmesi ve vergilendirilmesinde de büyük güçlükler bulunmaktadır .

Kayıt dışı ekonomi ve unsurları olan faaliyetleri dört başlıkta toplamak mümkündür.

- Kurallara aykırıdırlar
- Resmi GSMH hesapları tarafından içerilemezler
- Vergi kaybı doğurur.
- Resmi istatistikleri bozucu etki doğururlar.

Bu sektöre katılan işçiler, genellikle geçim sıkıntısı yüzünden kırsal kesimlerden kentlere göç eden insanlardan oluşmaktadır. Bu insanlar kar elde etmekten çok, ailelerinin ve kendilerinin hayatlarının devam ettirmeyi sağlayacak temel ihtiyaçların temin edilmesi amacıyla çok ağır koşullar altında çok az ücretlerle çalışmaktadır. Kadın ve çocukları da içeren ve bu amaçla faaliyet gösteren gayri resmi sektör işçileri; işportacılık, hamallık, gündelikçilik gibi günlük işlerde, düşük ücret karşılığı çok uzun saatler çalışırlar ve genellikle alt yapısı tamamlanmamış, birçok temel kamusal hizmetlerin ulaştırılmadığı gecekonduarda yaşamaktadır (Özütn, 1994, s.20).

2.3. Kayıt Dışı Ekonomi Teorileri

Kayıt dışı ekonominin fark edildiği ilk dönemlerde uzmanlar kayıt dışı ekonomiyi sosyal koşullara tepki olarak meydana gelen geçici bir olay olduğunu düşünmüşlerdir (Wieegand, 1999, s.90). Tahminlerin edilenin ötesinde kayıt dışı ekonomi giderek büyüyen ve yapısal bir sorun haline gelen bir problem olarak yer edinmiştir. Kayıt dışı ekonomiyi teorik açıdan açıklamaya yönelik birçok çalışma olmuştur. Bu çalışmaların önemli olanlarını sıralamak olursak ;

- Oyun Teorisi
- Arz - Talep Yaklaşımı
- Rasyonel seçim Teorisi
- Laffer Eğrisi

Olmak üzere dört teori ele alınacaktır.

2.3.1. Oyun Teorisi Yaklaşımı

Bu yaklaşımda vergi mükellefi, vergi ödemek ya da ödememek arasında bir kararla karşı karşıya kalmaktadır. Rasyonel bir birey bu durumdan elde edeceği fayda veya zararı ölçme yoluna gidecektir. Birey amacını fayda maksimizasyonu çerçevesinde belirleyecektir. Vergi kaçırmakla ortaya çıkan fayda, bireyin ya da firmanın ödemediği paranın beklenen değerine yani faydasına eşit olacaktır. Diğer açıdan vergi kaçırmanın maliyeti, yakalanma riski ve yakalandıktan sonraki sonuçlardır. Teoriye göre vergi kaçırma oranı, cezaların artırılması sonucu azalmakta ve vergi kaçırmanın yakalanma olasılığını da artırabilmektedir.

Vergi mükellefleri kendi durumlarını değerlendirerek vergiyi ödeme ya da ödememe yollarından birini tercih edebilecektir. Burada önemli olan husus vergi mükellefi olan birey ve işletmeler kendi faydalarını maksimize ederken herhangi bir ekonomik kayba uğramamak ve yasal olarak herhangi bir problemle karşılaşmama istekleridir. Vergi mükelleflerinin vergiye karşı gösterebilecekleri davranışlar

aşağıda şekil ile açıklanmaya çalışılmıştır. Şekilde dört tür vergi mükellefinin şartlara göre durumları ele alınmış ve değerlendirme yapılmıştır.

Tablo 2- 1 : Vergi Mükellefleri ve Denetleme İlişkileri

VERGİ MÜKELLEFİ	DENETLEME	
	YAPILMIŞ	YAPILMAMIŞ
GELİR		
BEYAN EDİLMİŞ	A	B
BEYAN EDİLMEMİŞ	C	D

Kaynak : A. Fazıl ÖZSOYLU, Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ,İstanbul Bağlam Yayınları Mart 1996, s.69

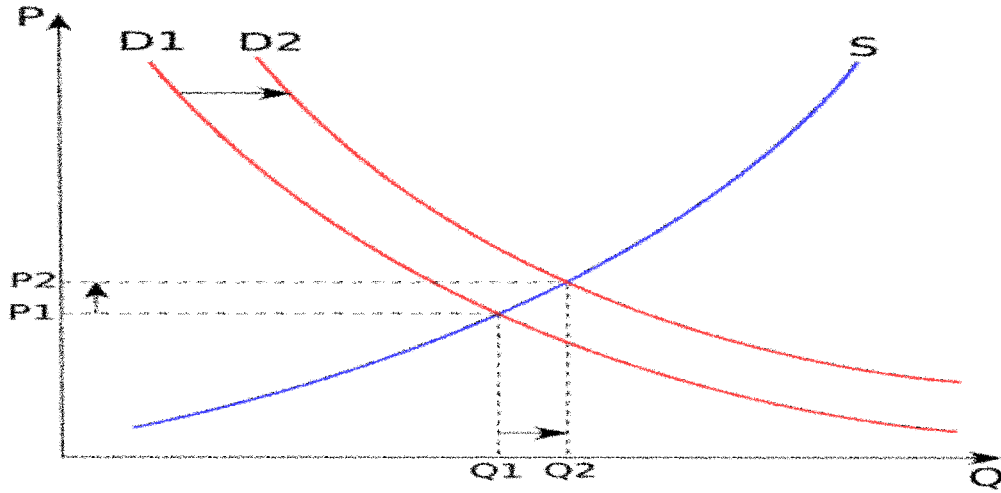
Vergi mükellefinin elde edeceği faydayı bu tablodaki verilere göre sıralayacak olursak; $C < A = B < D$ şeklinde olacaktır. Yani en kazançlı olan vergi mükellefi geliri beyan etmemiş ve denetleme aşamasından geçmemiş olan D mükellefi olacaktır. Eğer D mükellefinin bütün gelirleri denetim yoluyla incelenmiş olsaydı beyan dışına tutmuş olduğu gelirleri kadar hem vergi ödemiş olacak hem de beyan dışında tutmuş olduğu gelirler kadar ceza almış olacaktı. Benzer durumda olan C Mükellefi ise gelirleri denetim yoluyla incelenmiş ve beyan dışına tutmuş olduğu gelirlerin vergilendirilmesi ve idarece kesilen cezalar sonucu faydası en düşük duruma gelmiştir. Yani almış olduğu risk işe yaramamıştır. Bütün gelirlerini beyan etmiş A Mükellefi - ki en dürüst mükellef – gelirleri kadar vergilendirilmiştir. Aynı fayda düzeyinde bulunan B gelirlerini beyan etmiş ancak herhangi bir denetime tabi olmamıştır. Ancak risk alarak gelirlerini beyan dışında tutmuş olsaydı fayda düzeyi daha yüksek olacaktı. Burada dikkat edeceğimiz nokta dürüst mükelleflerin daha fazla vergi yüküne maruz kaldığı, dürüst olmayan mükelleflerin kamusal hizmetlerden faydalanmalarına karşın vergi ödevlerini yerine getirmediğidir. Vergi yükü ağırlaştıkça dürüst vergi mükellefleri, vergi gelirlerini beyan dışı gösterme ve gizleme gereği hissedeceklerdir. Böylelikle vergilendirilebilir taban daralacaktır. Devletin denetim mekanizması etkin olduğunda mükellef vergi ödevlerini yerine getirirken daha dürüst olacağı gerçektir.

2.3.2. Arz - Talep Yaklaşımı

Sınırsız olan istekler satın alma gücü ile desteklendiği zaman iktisat biliminde ele alınan talep anlaşılacaktır.

Ekonomide üreticiler ürettikleri malları piyasaya arz ederken, tüketici ihtiyaçlarını gidermek için talep oluşturur.

Şekil 2 - 1: Arz ve Talep

Kaynak : <http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Supply-and-demand.svg>

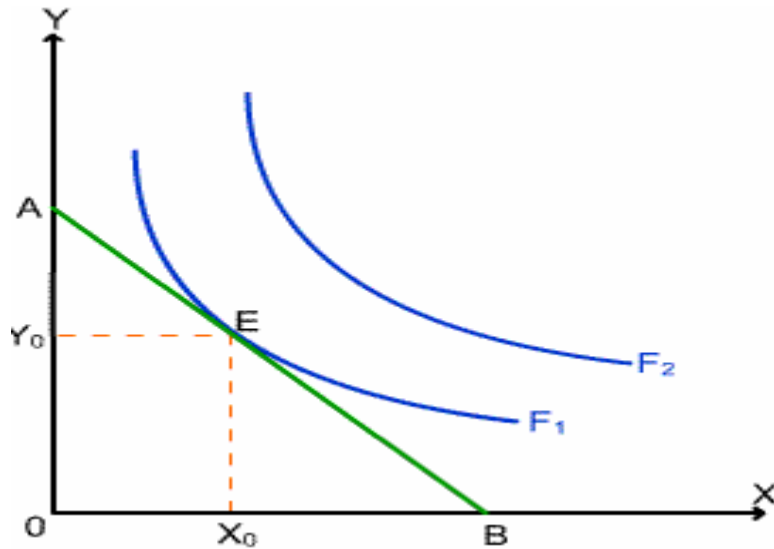
Normal mal ve hizmetler için piyasada denge yukarıdaki şekilde görüldü gibi belirli bir fiyat (p_1) ve belirli miktarın (q_1) kesişmesiyle oluşmaktadır. Ancak piyasada yer almayan ya da yasaklanmış olan mallar içinde arz ve talep koşulları oluşmaktadır. Bu tür mal ve hizmetler üzerinde devletin koymuş olduğu sınırlamalar ve yasaklar sonucu oluşan riskler bu mal ve hizmetlerin arzını dışsal faktörlerin etkisine sokar ve arz esnekliği katı bir hal almış olur. Yani arz eğrisi dikleşir. Örneğin uyuşturucu ya da alkol bağımlısı bir kişinin bu tür mallara olan talebi artacak ve hangi düzeyde olursa olsun talebini karşılamaya çalışacaktır. Dolayısıyla suç ekonomisi dediğimiz sektörün arz tarafı yüksek fiyatlar ve kar marjları ile bu sektörde faaliyet göstereceklerdir. Aşırı karlar birçok birey için cazip olabilmekte ve suç ekonomisinde kısa yoldan zengin olma hayallerini gerçekleştirmeye çalışacaktır.

Ancak unutmamak gerekir ki suç ekonomisinde elde edilen karlar karşısında toplumun uğramış olduğu kayıplar ve toplumsal maliyet daha yüksektir.

2.3.3. Rasyonel Seçim Teorisi

Rasyonelliği, homo economicus dediğimiz ekonomik insan kavramından yola çıkarak bireylerin kendi faydalarını maksimum kılmak elindeki seçeneklerden en idealini seçmesine denir. Rasyonel bir tüketici kısıtlı olan bütçesi ile kendisine azami şekilde fayda sağlayacak bileşimleri seçmek durumundadır. İktisat biliminde yer alan bu durumu tüketici dengesi ile açıklayabiliriz. Tüketici, bütçe doğrusu üzerindeki mal bileşiminden herhangi birine karar verebilecektir. Dengeye gelebilmesi için ise alternatif bileşimlerden, kendisine en yüksek toplam fayda sağlayanı seçmesi gerekir. Tüketici bütçe doğrusunun kendisine sağladığı satın alma olanakları ile en yüksek tatmini sağlayan farksızlık eğrisine erişmeye çalışacaktır.

Şekil 2 - 2: Tüketici Dengesi

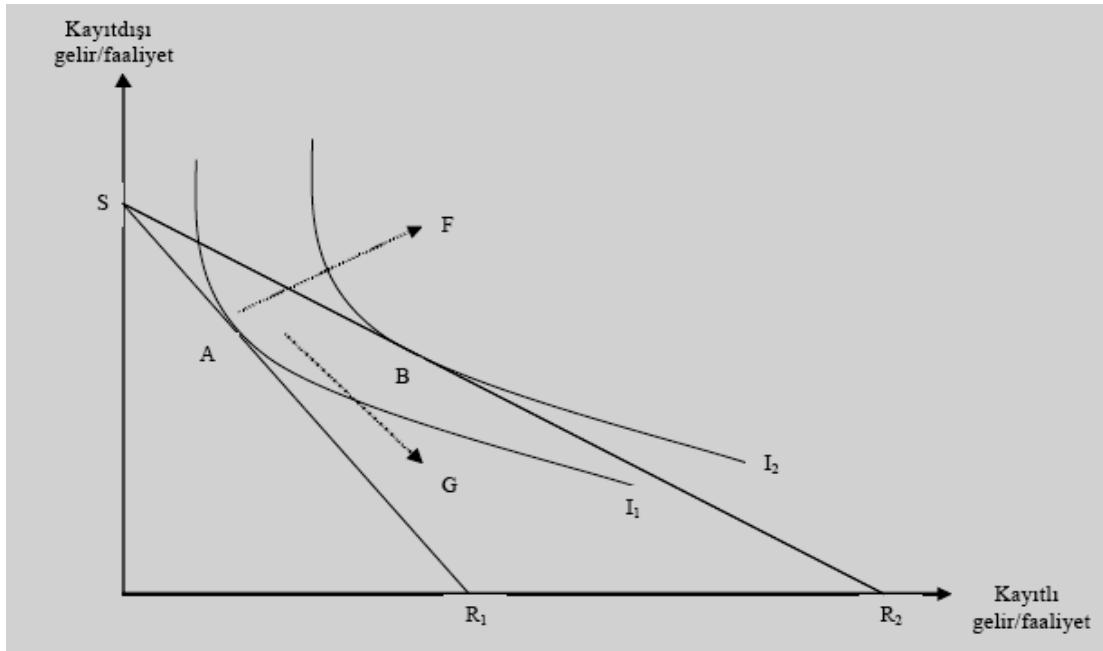

Kaynak: www.ido.sakarya.edu.tr/sayfa/merkez/ornek/dersler/iktisat/ORNEK/iktisat/H06/ICERIK/s01_09.htm

Bütçe doğrusunun (AB) kayıtsızlık eğrilerinden herhangi birine (F1) teğet olduğu noktada (E), tüketici dengesi sağlanmaktadır. E noktası, tüketicinin sınırlı bütçe imkanları ile ulaşabileceği en yüksek tatmin seviyesini veren mal bileşimini temsil etmektedir. OY0OX0. diğer noktalar, ya satın alınması mümkün olmayan mal bileşimlerini, ya da bütçe imkanlarının tamamı kullanılmadan satın alınabilecek mal bileşimlerini temsil etmektedir.

Kayıt dışı ekonomiye teorik açıdan bakmak amacıyla rasyonel tüketicinin yerine bir firma ele alınmakta ve firmanın karşılaştacağı bütçe kısıtı, otoritelerin vergileme politikasına dönüşmektedir. Bu teoriye göre iki mal, resmi ve kayıt dışı ekonomi faaliyetlerden elde edilen gelir olarak gösterilmektedir. İki malın farklı tüketim kombinasyonlarını ve bu kombinasyonlarını temsil etmektedir. Kayıtsızlık eğrisinin optimum noktası, resmi olarak çalışmanın maliyeti ise vergi yüküdür. Gizli olarak yani kayıt dışı çalışmanın maliyeti ise, yetkililer tarafından yakalanma riskidir (Novoseletsky, 2006, s.15).

Şekil 2 - 3 : Kayıt Dışı Gelir ve Faaliyet İlişkisi

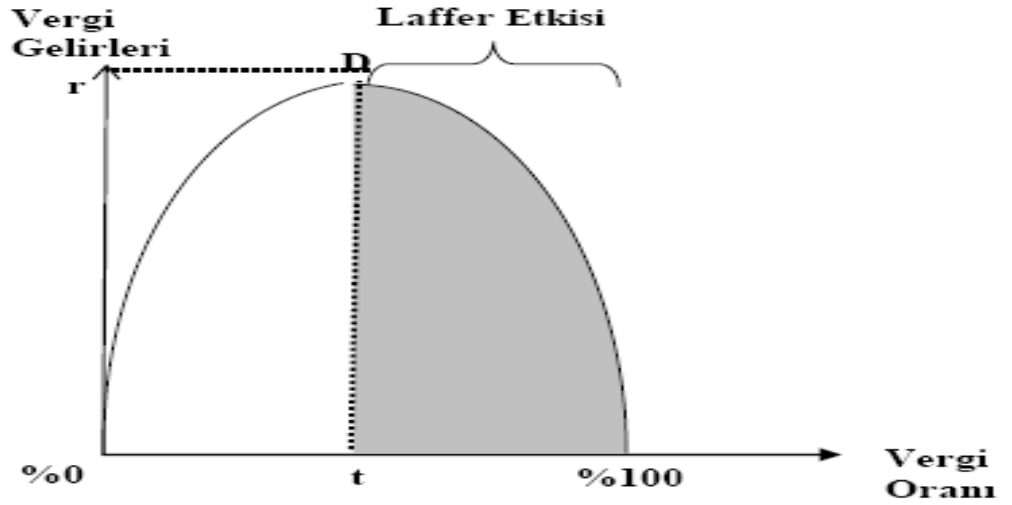
Kaynak :Edward Novoseletsky, “ The Shadow Economy In Ukraine”, 1999 , The University of Kyiv Mohyla Academy, Master Of Arts in Economics, 1999

Hükümetin vergi oranlarını düşürmesi, hem mikro hem makro açıdan istenilen hedeflere ulaşılmasını sağlayacaktır. Mikro ekonomi açısından firmanın maliyetleri düşeceği için daha yüksek karla elde edebilecek ve daha yüksek bir kayıtsızlık eğrisine geçecektir. Makro açıdan ise firmanın resmi gelirlerinin gizli gelire olan oranının artmasıyla hükümetin vergi gelirleri eskisine oranla artış gösterecektir (Novoseletsky, 2006, s.17).

2.2.1. Laffer Eğrisi Yaklaşımı

Artur Laffer tarafından önerilmiş bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımla, vergi oranlarının azaltılması yoluyla piyasaları hareketlendirmek ve bütçe açıklarını azaltmak hedeflenmiştir.

Şekil 2 - 4: Laffer Eğrisi

Kaynak: Arthur B. Laffer, "The Laffer Curve: Past, Present and Future", Laffer Associates, Supply-Side Investment Research, 6 January 2004.

Bu modele göre vergi oranları artmaya başladığında ekonomik faaliyetlerde, rakamlarla ifade edildiği şekilde azalma olmaz sadece vergi oranları sebebiyle kayıtlı ekonomiden kayıt dışılığa geçiş söz konusu olmakta yani kayıtlı ekonominin boyutu küçülmüş olmaktadır (Aydın, 2006, s.73). Vergi optimum düzeyi aştığında bireyler resmi ekonomiden kayıt dışı ekonomiye geçiş yapacak ve hükümetin vergi

gelirlerinde azalma olacaktır. Vergi optimum düzeyde uygulandığı takdirde, vergi gelirleri en yüksek seviyeye ulaşacaktır. Bu yaklaşım vergi oranları ve kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

3. BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN ÖZELLİKLERİ ORTAYA ÇIKIŞ SEBEPLERİ ve ÖLÇME YÖNTEMLERİ

3.1. Kayıt Dışı Ekonominin Özellikleri

Kayıt dışı ekonomi kapsamında değerlendirilen ekonomik faaliyetler, genel ekonomi içerisinde piyasa kurallarına göre yürütölen ekonomik faaliyetlerden farklı özellikler arz etmektedir.

Kayıt dışı ekonomi büyüklüğü ve sahip olduğu çok yönlölük nedeniyle genel olarak karakteristik özelliklere sahiptir. Bunları beş ana madde altında inceleyebiliriz.

- Yasalara Aykırı Olması
- İstatistiki Olarak Ölçölememe
- Gelir ve Fayda Elde Etme
- Ahlaki Değerlere Aykırı Olması
- Ekonomik Faaliyetlerinin Düzensiz Olması
- Vergilendirilmemiş Olması
- Ekonomik Sisteme Uygun Olması

3.1.1. Yasalara Aykırı Olması

Yasal olmayan her türlü ekonomik faaliyet kayıt dışı ekonomi içerisinde değerlendirilir. Faaliyetlerin yasal olup olmadığı o ölkenin kanunlarına göre belirlenir. Dolayısıyla bazı ölkeler için yasal olmayan bir faaliyet diğer ölkeler için yasal olabilmektedir.

Yasal faaliyetler olduğu halde bu yasal faaliyetlerin bir kısmı veya tamamı faaliyette bulunanın iradesi ile vergiden veya başka mükellefiyetlerden kaçmak veya kaçınmak amacıyla kayıt dışında bırakılmaktadır. Bazı faaliyetler ise yasa gereği kayıt dışında dolayısıyla vergi dışında kalmaktadır. Buna göre kayda alınmayan, hukuksal olarak yasal olmayan her türlü faaliyet kayıt dışı ekonominin kapsamı içinde yer almaktadır. Yasadışı faaliyetler, konusu suç olan ve dolayısıyla yasalarla cezalandırılan faaliyetleri kapsamaktadır. Bu bağlamda yasadışı faaliyetler sonucu oluşan ekonomik değerler, elde edildikleri kaynak nedeniyle suç ekonomisini oluşturmaktadırlar.

Yasadışı mal ve hizmet üretimi sonucunda oluşan kayıt dışı ekonomi, bir başka ifadeyle suç ekonomisi, kayıt dışı ekonominin önemli bir alt ayrımıdır. Suç ekonomisinde belirleyici unsur faaliyetlerin yasaların öngördüğü şekilde yapılmaması değil, faaliyetin kendisinin yasaklanmış olmasıdır. Kayıt dışı ekonominin diğer bölümlerde “gelir”in yasalara aykırı bir şekilde kayıt dışına çıkarılması söz konusu iken, suç ekonomisinde “üretim” yasalara aykırı olarak gerçekleşir. Faaliyet yasadışı olduğundan, yasadışı üretim sonucunda elde edilen gelir de doğası gereği gizlenme eğiliminde olması nedeniyle kayıt dışıdır (Devlet Planlama Teşkilatı, [DPT], 2001) .

3.1.2. İstatistiksel Olarak Ölçülememe

Bu tür faaliyetler, hükümete bildirilmediği için ekonomiyle ilgili resmi istatistiklere direkt olarak yansımaz. Vergi mükellefiyetine itaatteki düşüş nedeniyle devlet, üretim faaliyetlerinin hacmini doğru olarak hesaplamakta hesaplamada yetersiz kalır (Altuğ, 1999, s.11).

Ekonomi içerisinde yer alan bazı işlemler gizlendiği için resmi istatistikler içerisinde yer almaz. Ekonomik birimlerin kayıt dışı ekonomik faaliyetleri milli muhasebe kayıtlarında görülmez. Bu faaliyetlerin gizlenmesi sebebi ile olabileceği gibi yapılan faaliyetlerin kayıtlanmasındaki zorluklardan ötürü de olabilir.

Eğer bir faaliyet milli gelir hesaplamalarına yansıtılmak üzere tam ve doğru olarak ölçülemiyor ise, bu kıstasa göre yasal olup olmadığına bakılmaksızın söz konusu faaliyet kayıt dışı ekonomi içine dâhil edilecektir. Geçimlik tarımsal üretim, ev işleri, çocuk bakıcılığı ve komsuya yardım gibi faaliyetler istatistiksel olarak ölçülemeyen kayıt dışı ekonomik faaliyetlere örnek olarak verilebilir. Zira bu faaliyetler ölçülemediğinden kayıtlı ekonomi içerisinde gösterilememektedir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin hiç veya yeterince ölçülememesinin nedenleri ise; faaliyetlerin parasal değerinin olmaması, faaliyetlerin gizli tutularak beyan edilmemesi, hesaplamalarının fiilen imkânsız veya çok zor olmaları ve bu faaliyetlerin esasında milli gelir hesaplamalarına dâhil edilmesinin rasyonel, etik ve normatif kabul edilmemesi olarak sayılabilir (Özsoylu, 1996, s.11).

3.1.3. Gelir veya Fayda Elde Etme

Bu kritere göre kayıt dışı ekonomik faaliyet karşılığında bir gelir ya da fayda elde edilmesi gerekmektedir. Komşuya yardım, evde çocuk bakımı, temizlik ve bahçe işleri yapılması gibi faaliyetler karşılığında gelir elde edilmemekle beraber, fayda sağlanmaktadır. Ancak ev hanımının çalışmaya başlamasıyla evde bakıcı istihdam edildiğinde veya çocuk kreşe verildiğinde ailenin ev giderleri artmaktadır. Böylece faaliyet piyasa kavramı çerçevesinde parasal bir hüviyet kazanmaktadır (Yetim, 1999, s.10).

3.1.4. Ekonomik Sisteme Uygunluk

Bu kıstas serbest piyasa ekonomisinin geçerli olmadığı 1990 öncesi Doğu Bloğu ülkelerindeki durumu açıklamada kullanılmıştır. Bu ülkelerde üretim araçlarının mülkiyeti devlete ait olduğu ve dolayısıyla özel sektöre izin verilmediği için, ekonomik faaliyetlerin tamamı kayıt dışı ekonomi olarak kabul edilmiştir. Bu kritere göre Türkiye’de 24 Ocak 1980 kararları öncesi yapılan birçok faaliyet örneğin ithal sigara alım ve satımı, döviz edinmek ya da dövizle alış-veriş gizli ekonomiye dâhil edilirken, günümüzde bu faaliyetler sisteme uygun olduklarından gizli ekonomik faaliyet kabul edilmez. Başka bir örnek, daha önce ülkemizde

kumarhanelerin yasal işletmeler olması, su anda ise bu faali yetin kayıt dışı ekonomi içerisinde yer almasıdır.

3.1.5. Ekonomik Faaliyetlerinin Düzensiz Olması

Kayıt dışı ekonominin nizamsız yani düzensiz ve kurallara uymaz oluşunun en temel göstergesi faaliyetlerin devletten gizleniyor olmasıdır. Bu gizlemenin sebepleri arasında asgari ücret sınırları altında işçi çalıştırabilmek, iş güvenliği, işçi sağlığı, işçi çalıştırmada yaş sınırı, tüketici hakları ve standartlara uygun, kaliteli üretim gibi işverene mali anlamda ciddi külfetler getiren işlemlerden kurtulma arzusu yatmaktadır (Özer, 1998, s.7).

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler kamu yönetiminden gizlemek suretiyle, kayıt dışı ekonomideki iştirakçiler (işveren ve işçi ve hatta mal ve hizmet satıyla alıcısı) arasındaki alışverişi düzenlemek üzere konulan yığınla kanuna boyun eğmekten kurtulma imkânına sahip olabilirler. Kayıt dışı işçilikte asgari ücret seviyesi, azami çalışma saati, ek bir işte çalışma yasağı, iş güvenliği, iş ve işçi sağlığı standartları ve ayırım gözetmeyen kurallar söz konusu değildir; dahası kayıt dışı çalışan işçi, kayıtlı ekonomilerde kamu yönetimi ve işçi sendikaları tarafından temin edilebilen ücretli tatil izni, sağlık sigortası, yaşlılık, malullük ve emeklilik gibi çeşitli imkânlardan faydalanamaz. Kayıt dışı çalışan işverenler ayrıca tüketici, çevre koruma ve ruhsat alma konularına ilişkin kanunları da göz ardı edebilmektedir.

3.1.6. Vergilendirilmemiş Olması

Kayıt dışı ekonomi zaten ekonominin kayıt altına alınmayan kısmını ifade etmektedir. Dolayısıyla kayıt altına alınamayan gelirlerin vergilendirilmesi mümkün olmayacaktır. Devletlerin yasadışı faaliyetlerden gelir (vergi) elde etmek gibi bir yaklaşımı ve amacı olacağı düşünülemeyeceğinden bu sektörü kayıt altına almaktan da söz edilemez (GİB, 2009).

Kayıt dışı ekonomi genel olarak, kamu otoritelerinin denetimi dışında kalan her türlü ekonomik işlem olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan yola çıktığımızda, bazı kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin yasalarla yasaklanmış faaliyetler olduğu halde, bazılarının da yasalarla yasaklanmamış bir faaliyetin bilinçli olarak kayıtlara geçirilmemesi, belgelendirilmemesi, dolayısıyla vergilendirilmemesi şeklinde ortaya çıktığını görürüz (DPT, 2001).

Kayıt dışı sektörün en bilinen özelliği, bu sektördeki faaliyetlerin vergilendirilmemiş olmasında yatmaktadır. Bu özellik kayıt dışı sektörle o kadar özdeşleşmiştir ki, kayıt dışı ekonomiyi tanımlarken, vergilendirilmemiş sektör olarak nitelendirmek bazı akademisyenler için yeterli olmuştur. Aslında, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin en temel özelliğinin vergilendirilmeme veya vergiden kasıtlı kaçınma olduğunu düşünürsek, bu tanımlamanın da çok yanıltıcı olamadığını anlayabiliriz (Aktürk, 2003, s.5).

3.1.7. Ahlaki Normlara Aykırılık

Toplumun zararlı ve ahlak dışı olarak gördüğü, kötü olarak nitelendirdiği fuhuş ve kumar ile çeşitli kaçakçılık ve uyuşturucu satışı ve kullanımı gibi yasadışı ve kayıt dışı faaliyetlerin artması toplumda ahlak çöküntüsüne neden olmaktadır. Toplumun hızla değiştiği dönemlerde ahlâk kuralları da bu değişimin sonucu olarak sarsılmaya başlamakta, eğer bir toplumda hızlı bir yapı değişimi yaşanıyor, toplumda kaynaklar ve fırsatlar eşit olarak dağıtılmıyor ise, yasadışı faaliyetleri önleyeceği düşünülen ahlaki normlar etkinliğini yitirebilmektedir. Topluma hakim olacak iş bitirici bir ahlak anlayışı, ahlak sisteminin bozulmasına ve hukuk sistemini zaafa uğratan yapıların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Vergi ve kayıt dışılık birbirini besleyen ve güçlendiren süreçlerdir. Vergi, sistemi kayıt dışına iterken kayıt dışı kesimlerin genişlemesi de vergilerin ağırlaşmasına yol açmaktadır. Çünkü kayıt dışı alanların genişlemesi fiili vergi tabanını daralttığından dolayı, gerekli vergi gelirlerine ulaşabilmek için vergi oranlarının yükseltilmesi zaruri olur. Bu süreç, kayıt dışılık ile birlikte yüksek vergi

oranlarının ve sonuçta daha büyük kayıt dışı oranların oluşmasına neden olur. Kayıt dışı alanların oluşmasının vergi ile ilgili nedenleri arasında, kesimler arasında vergi yükü dağılımı, vergi adaleti ve yükümlülerin kamu harcamaları ile ilgili düşünceleri de önemli rol oynar. Bunların arasında, vergi istisna ve muafiyetlerinin varlığı, bunlardan yararlanamayan faaliyet alanlarının kayıt dışına yönelmesine neden olur. Başka bir ifade ile, kayıt içi olduğu halde vergi dışı alanların ve faaliyetlerin bulunması, kayıt dışılık için önemli bir neden oluşturur (Aktürk, 2003, s.5-6).

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin bu kriterlerinden hareket edilerek; giriş kolaylığı, içsel kaynaklara dayanma, kaynakların ailelerin elinde olması, küçük ya da orta ölçekte üretim yapılması, emek yoğunluğu, belli ya da geri teknoloji kullanılması, işin informal koşullarda geleneksel olarak öğrenilmesi, yasaya aykırı olabilme, belli bir ekonomik çıkar ya da fayda karşılığında mal üretilmesi ya da hizmet sunulması, resmi kayıtlara yansımamış, yansıtılmamış ya da eksik yansıtılmış olması ve vergi ve düzenleme dışılık olarak sayılabilecek özellikleri vardır (Öztoprak, 2001, s.10,11).

3.2. Kayıt Dışı Ekonominin Ortaya Çıkış Sebepleri

Kayıt dışı ekonominin nedenlerinin bilinmesi, ekonomi içindeki büyüklüğünün tahmin edilebilmesi ve asgariye indirilebilmesi için gerekli olan tedbirlerin alınabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Kayıt dışı ekonominin, mali, ekonomik, politik, sosyal, psikolojik ve hukuki birçok sebebi bulunmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin farklı olması ekonomilerde kayıt dışı sorunun doğal olarak etkilerinin farklı düzeyde olacağı sonucunu getirir. Bu çerçevede, ülkenin ekonomik sistemi ve yapısal özelliklerinin kayıt dışılığı oluşturmada rol oynadığı görülmektedir. Kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ve ülke ekonomisine etkileri de az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde farklı olacaktır. Ekonominin az gelişmişliği, yüksek enflasyon, ekonomi politikaları, istikrarsızlık, krizler, kayıtlı ekonomide istihdam ve gelir imkânlarının kısıtlı ve yüksek maliyetli olması, kayıt dışılığı etkileyen unsurlar olarak karşımıza

çıkmaktadır. Yine de kayıt dışı ekonomi oranı dünyanın hiçbir ülkesinde sıfıra indirilememiştir (Tosuner, 1995, s.8). Kayıt dışı ekonominin temel nedenleri şunlardır ;

1. Ekonomik Nedenler
2. Mali Nedenler
3. Hukuki ve İdari Nedenler
4. Sosyal ve Yapısal Nedenler
5. Siyasal Nedenler
6. Psikolojik Nedenler

3.2.1. Ekonomik Nedenler

Ekonomik nedenler, arasında birçok neden sıralanabilir bunlar gelişmişlik düzeyi, ekonominin istikrarsızlığı, gelir dağılımında dengesizlik ve kişi başına düşen ortalama gelirin düşük olması kayıt dışılığı ortaya çıkaran nedenler arasında sayılabilir.

Ülkelerin sahip olduğu ekonomik sistemler ve buna bağlı yapısal özellikler de kayıt dışılığa uygun bir zemin oluşturabilir. Ekonomik düzenlemelerin, sınırlamaların ve bürokrasinin daha yoğun olduğu az gelişmiş ülkelerde kayıt dışılığın daha büyük oranda olduğu görülmektedir.

3.2.1.1 Ekonomik İstikrarsızlık

Ekonomik istikrar; fiyatlar genel seviyesi, istihdam oranı, üretim düzeyi ve ödemeler dengesi gibi temel bazı ekonomik göstergelerin ölçülen değerlerinde büyük sapmaların olmaması ya da kabul edilebilir aralıklarda olmasını ifade eder.

Ekonomik istikrar, tam istihdam ve fiyatlar genel seviyesinde istikrarın sağlanmasıyla ulaşılır. Ekonomilerde daralma ve kriz dönemlerinde görülen işsizlik

ile daha çok genişleme aşamasında görülen enflasyon, kayıt dışı ekonomiyi harekete geçiren unsurlardır.

3.2.1.2. Enflasyon

Kayıt dışı ekonominin yoğun şekilde yaşandığı ülkelerde en önemli ekonomik sorunlardan birisi de enflasyondur. Enflasyon genel fiyat düzeyindeki artışı veya paranın değerindeki sürekli azalışı doğrulayan bir kavramdır. Enflasyon mükelleflerin fiktif karlarının da vergilendirilmesine sebep olmaktadır. Bu durum da mükelleflerin bazı kazançlarının vergi idaresinden gizlenmesi sonucu doğurur. Bunun sonucu olarak da devlet yetersiz kalan vergiler sebebiyle sınırsız bir şekilde borçlanma ve para basımına gider ve faiz oranlarının yükselmesiyle enflasyon oranı artar ve akabinde gelir dağılımındaki denge bozulur (Kıldış, 2000, s.12).

Vergi sisteminde gelirlerin enflasyondan arındırılmasına olanak sağlayan bazı müesseseler uygulanmakla birlikte, tam bir enflasyon muhasebesi uygulanmamaktadır. Bu ise mükellefin gerçek gelirinin değil, öz sermayesinin vergilendirilmesine neden olmaktadır. Öz sermayenin vergilendirilerek küçülmesini, hatta yok olmasını istemeyen mükellefler, bazı işlemlerini kayıt dışına alarak, daha az vergi ödemekte, bu yolla öz sermayelerini güçlendirme yolunu seçmektedirler (DPT, 2007).

Enflasyon nedeni ile gelirlerinde aşınma meydana gelen düşük ve sabit gelirli tüketiciler bu kayıplarını gidermek, enflasyon nedeni ile maliyetlerinde artışlar meydana gelen üreticiler de maliyetlerini azaltmak amacıyla kayıt dışı ekonominin değişik unsurlarına özellikle, kayıt dışı istihdama yönelmektedir. Bu nedenle enflasyon rakamlarının yüksek olduğu ülkelerde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin arttığı görülmektedir (GİB, 2009).

Bu tespitler altında, enflasyon ile kayıt dışı ekonomi arasında ters orantılı bir ilişkinin olduğunu ve kayıt dışı ekonominin küçültülebilmesi için enflasyon rakamlarının düşürülmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

3.2.1.3. Gelir Dağılımında Oluşan Dengesizlikler

Gelir, toplum açısından bir milli ekonomide belirli bir dönemde yeniden meydana getirilen değerlerin cari fiyat değerleriyle belirlenmesidir. Buna “ milli gelir” veya “toplam hasıla” adı da verilmektedir (Eker, Altay, Sakal, 1997, s.269). Gelir dağılımı ise; bir ülkede belli bir dönemde yaratılan milli gelirin bireyler, aileler, tüketiciler v.s arasındaki dağılımına kişisel gelir dağılımı”, üretim faktörleri arasındaki dağılımına fonksiyonel gelir dağılımı”, bölgeler arasındaki dağılımına bölgesel gelir dağılımı denilmektedir.

Devlet, topladığı vergileri kamusal hizmetlerin finansmanında kullanmakta ve bu vergiler ile gelir dağılımını da etkilemektedir. Özellikle kamu harcamalarının arttığı dönemlerde devletin vergi oranlarını arttırması hatta ek vergiler ihdas etmesi, gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemekte ve mükellefleri kayıt dışı ekonomide faaliyet göstermeye yönlendirmektedir (Günay, 2002, s.20).

Gelişmekte olan ülkelerde ve az gelişmiş ülkelere ekonomik göstergelerine göz attığımızda oldukça adaletsiz bir gelir dağılımının olduğunu görürüz. Milli gelirden düşük pay alan gruplar gelirlerini yükseltebilmek için kayıt dışına yönelecektir. Ek iş talebiyle işgücü piyasasına çocuklar ve kadınlar dâhil olacaktır. Böylelikle kayıt dışı istihdam da artış gösterecektir.

Devletlerin en önemli amaçlarından birisi gelir dağılımını adaletli bir şekilde oluşturmaktır. Kayıt dışı ekonomini milli gelirin ülke içerisinde bireyler ve firmalar arasında adil bir şekilde dağılımına engel olmaktadır. Gelişme yolundaki ülkelerde özellikle orta sınıfın azlığı, alt ve üst tabakaların yoğunluğu; kayıt dışı ekonominin önemli nedenlerinden birisini oluşturmaktadır. Bu durum özellikle küçük aile şirketlerinde görülmektedir. Küçük şirketler, büyük firmalarla mücadele edebilmek için vergi kaçakçılığına imkân buldukları anda bu fırsatı değerlendirmektedirler. Bu firmalarda, denetim ve belge düzeni büyük ölçekli firmalara göre daha düşük seviyede bulunduğundan kaçakçılık eğilimi de artış göstermektedir. Bunun yanında yol açtığı marjinal kesimi (ayakkabı boyacılığı, jetonculuk, işportacılık, v.b.)

genişletmekte bu sektörlerde de işlemlerin kayıt dışı tutulması sebebiyle vergi kaçakları artmaktadır (Kıldış, 2000, s.12).

3.2.1.4. Ekonomik Krizler

Ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde, işsiz kitleler kayıtlı ekonomide bulamadıkları istihdam imkânlarını kayıt dışı ekonomi alanlarında aramaktadırlar. İşletmeler de krizin olumsuz etkilerini azaltmak için üretimlerini kayıt dışı yollardan sağlayarak, buna bağlı olarak maliyetlerini azaltmaya çalışmaktadırlar. Kriz nedeniyle kayıtlı ekonomide istihdam edilmesi zor ya da mümkün olmayan niteliksiz işçiler, kayıt dışı ekonomide daha kolay iş bulabilmektedirler. Kayıt dışında daha düşük ücretle çalıştırılan bu işçiler işletmelerin üretim maliyetlerini azaltmaktadır (GİB, 2009).

3.2.1.5. Nakit Ekonomisi

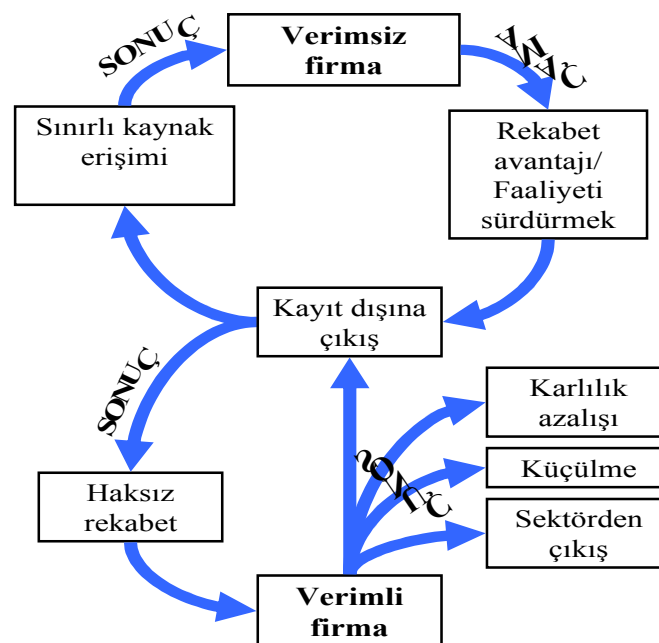
Kayıt dışı ekonomide genel olarak nakit para kullanmanın daha çok tercih edildiğı kabul edilmektedir. Faaliyetlerin nakit para ve takas yoluyla yapılması ödeme delillerini ortadan kaldırmaktadır. Kredi kartı gibi kayıt altına almanın kolay olduğu ödeme araçlarına yönelmek kayıt dışı ekonomi ile mücadele açısından önemlidir.

Ekonomide, mal ve para hareketi olmak üzere iki yönlü bir akım vardır. Gelişmiş ölkelerde vergi denetimleri para hareketlerini izlemek suretiyle yapılır. Zira para hareketleri büyük çoğunlukla bankalar üzerinden yapılır ve bu hareketler banka sisteminde iz bırakır. Bu nedenle daha sonra bu hareketlerin tespit edilmesi mümkündür. Mal hareketleri ise iz bırakmaz ve bu hareketleri anında tespit etmediğiniz zaman, sonradan tespit etmeniz mümkün değildir. Gelişmemiş ölkelerde ise mal hareketlerine dayalı bir vergi incelemesi öne çıkar. Çünkü bu ölkelerde finans sektörü gelişmemiştir ve ekonomi nakit hareketlerine dayanır (GİB, 2009).

3.2.1.6. Haksız Rekabet

Rekabetçi bir düzenleyici çerçeve, verimlilik artışını da beraberinde getirecektir. Rekabetin piyasalardaki bu olumlu etkisini sınırlayan her türlü engel, ekonominin potansiyel verimliliğe ulaşmasını ve dolayısıyla potansiyel büyümesini olumsuz etkileyecektir. Kayıt dışı olgusu tam bu nitelikte bir engeldir.

Şekil 3 - 1: Verimlilik ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi

Kaynak : Doç. Dr. Metin Ercan, Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonominin varlığı rekabetçi düzenden beklenen olumlu sonuçların elde edilmesini önlemektedir. Şöyle ki kayıt dışını var olduğu bir ortamda yeterli verimlilikte çalışmayan firmalara piyasa dışına çıkararak faaliyetlerine son vermelerinin yanı sıra, kayıt dışına çıkararak faaliyetlerine devam etmeleri şansı tanınmaktadır. Bu suretle söz konusu firmalar, kayıt dışına çıkararak elde ettikleri maliyet avantajları ile daha verimli ve daha rekabetçi olan ancak kayıt içinde kalmış firmalarla rekabete devam edebilmektedir. Bunun sonucunda ekonomi zaman içinde ikili bir yapıya bürünmektedir. Bir tarafta kayıt içinde çalışan ve daha verimli

firmalar, diğer tarafta kayıt dışında çalışan daha verimsiz firmalar. Bu kalıcı bölünme, ekonominin daha verimli ve daha zenginlik üreten bir yapıya kavuşmasını önlemektedir. Böylece kayıt dışılık bir ekonominin potansiyel verimliliğine ulaşmasını önleyerek o ülkenin büyüme performansını olumsuz anlamda etkilemektedir (GİB, 2009).

İstisna, muafiyet ve yatırım indirimi gibilerin çerçevesinin sınırlı tutulması, bazı kişi ve firmaların bunlardan yararlandırılıp bazılarının ise yaralandırılmaması haksız rekabet oluşturacaktır. İstisna veya muafiyetlerden faydalanmayan kişi veya firmalar oluşan olumsuz durumdan kurtulmak için vergi kaçakçılığı gibi yasal olmayan yollar deneyeceklerdir.

Kayıt dışı çalışanlar kanunlara uygun faaliyet gösterenler yanında, düşük maliyetle üretim yaptıkları için haksız rekabet avantajı elde etmektedir. Son olarak, kayıt dışı sektörde çalışanlar kayıtlı çalışanlara göre, birçok haktan ve koruyucu tedbirden yoksun kalmaktadır

3.2.1.7. Tarım Sektörü Çalışanları

Gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün GSMH içindeki payı uygulanan ekonomik politikalar, tarım ürünleri ihracatında azalma, küresel kriz v.b nedenlerden ötürü düşme eğilimi göstermektedir. Tarım kesiminde yaşanan daralma bu kesimde işsizliğin artmasına ve bireylerin şehirlere göç etmesine yol açmaktadır. Tarım işçilerinin kalifiye eleman olmaması nedeniyle, kayıtlı ekonomi içinde istihdamlarının sınırlı kalmasına ve kayıt dışı ekonomi içinde istihdam edilmelerine neden olmaktadır (İkiz, 2000, s.22)

3.2.2. Mali Nedenler

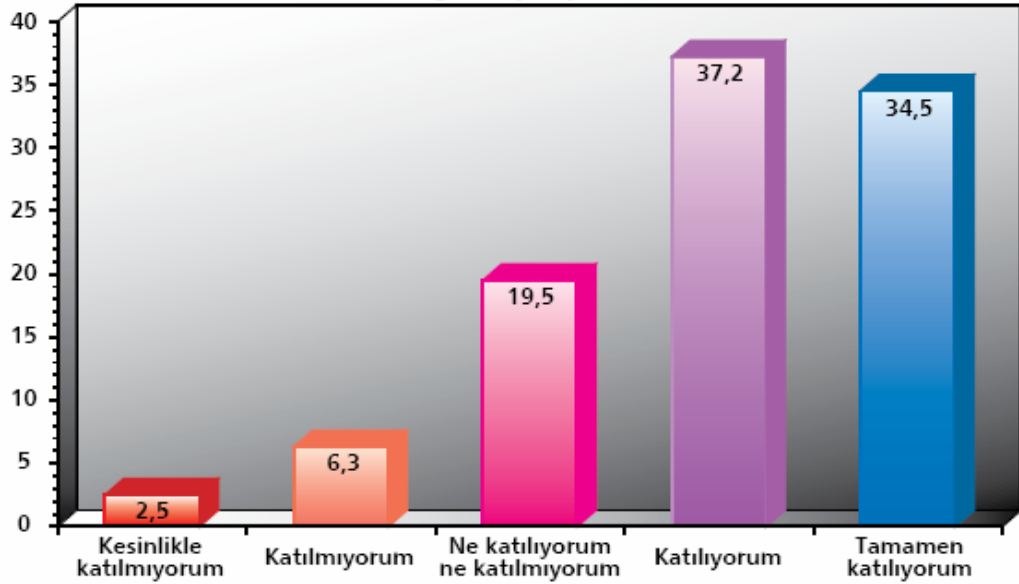
Bireyler ve firmalar gelir düzeylerini arttırmak için faaliyet gösterirler. Ancak vergileme ile ilgili sorunlar kayıt dışı ekonomiyi ortaya çıkaran en önemli sebepler arasında yer alır.

3.2.2.1. Vergi Yüğü ve Vergiye Karşı Direnç

Kayıt dışılığın birçok olumsuz sonucu bulunmaktadır. Vergi gelirlerinin azalması, devletin yeni vergilere başvurmasına veya mevcut vergileri artırmasına yol açmaktadır. Artan vergi yükü ise, kayıt dışılığı teşvik ederek bir kısır döngü yaratmaktadır (DPT,2007).

Şekil 3 - 2: Vergi İndirimine Yönelik Düşünceler

Vergi Oranlarında Yapılacak İndirimlerin Vergi Ödemeyi Teşvik Edeceğini Düşünüyorum

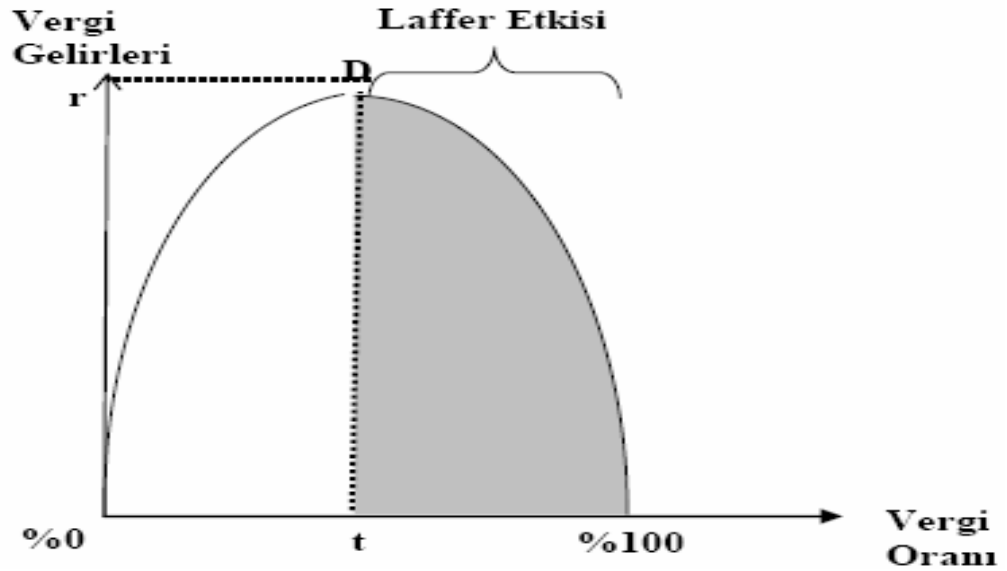
Kaynak: Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007(GİB)

Şekil Görüldüğü üzere, mükelleflerin büyük bir çoğunluğu vergi oranlarında yapılacak indirimlerin vergi ödemeyi teşvik edeceğini düşünmektedir.

Vergi oranlarının yüksekliği, birçok mükellef tarafından kayıt dışılığın nedeni olarak gösterilmektedir. Mükelleflerce vergi oranlarının yüksekliği, gelirlerinin büyük ölçüde elden çıkmasına, sermayenin azalmasına neden olarak gösterilmekte, bunun ise ticari faaliyetin büyümesini engellediği iddia edilmektedir. Dolayısıyla daha az vergi ödemenin ve kayıt dışına çıkmanın yolları aranmaktadır.

Vergi kaçakçılığı, vergi kaybına sebep olduğu gibi, vergi adaletini bozmakta ve ekonomik düzen içindeki sermaye hareketlerinde ve rekabet şartlarında da eşitsizliklere yol açmaktadır. Vergi mükellefleri vergi oranlarının makul düzeyde olmasını isterler. Vergi oranlarının yükselmesi sonucu vergi gelirleri aynı oranda yükselme göstermez. Bunun nedeni mükelleflerin daha az vergi verme arzularıdır. Beklenen vergi gelirleri ile gerçekleşen vergi gelirleri arasında oluşan fark kayıt dışı ekonomiye aktarılan kaynak kadardır. Vergi oranları ile kayıt dışı ekonomi arasında doğru yönlü bir ilişkinin varlığından söz edebiliriz.

Şekil 3 - 3: Laffer Eğrisi

Kaynak: Arthur B. Laffer, “The Laffer Curve: Past, Present and Future”, Laffer Associates, Supply-Side Investment Research, 6 January 2004.

Vergi oranlarının gelişmiş ülkelere göre nispeten fazla olduğu gelişme yolundaki ülkelerde kayıt dışı ekonominin boyutları da büyüktür. Dolayısıyla iktisat biliminde yer alan ceteris paribus yaklaşımıyla bakıldığında yani diğer şartlar analiz dışında tutulduğunda vergi oranlarının yükselmesi kayıt dışı ekonominin boyutunu artırır yargısına varabiliriz.

Vergi oranlarında meydana gelen artışların etkileri teorik çapta birçok çalışmaya konu olmuştur. Bunlarda en çok bilineni Artur Laffer tarafından ileri sürülen vergi oranları ile vergi hâsılatı arasındaki ilişkiyi gösteren laffer eğrisidir.

Laffer Eğrisi'nden aşağıdaki sonuçlara ulaşılır.(Karaaslan,1999, s.62):

- Laffer Eğrisi'ne göre ortalama vergi oranının % 0 olduğu durumda hiç vergi geliri yoktur.
- Vergi oranının %100 olduğu durumda kişiler hiçbir üretimde bulunmaz ve dolayısı ile hiçbir gelir sağlanmaz. Çünkü hiç kimse sadece devlete vergi ödemek için çalışmayacaktır.
- t vergi oranında vergi gelirleri en yüksek noktaya “r” çıkacaktır. “D” noktası vergi gelirlerinin maksimum olduğu vergileme oranını göstermektedir.

Şekilde görüldüğü gibi, %0 ile %100 arasındaki önceden belirlenmesi mümkün olmayan bir vergi oranı, vergi hasılatını maksimuma çıkaracaktır. Mümkün olan endüşük vergi oranı ile maksimum vergi gelirlerinin elde edildiği “D” noktası vergioptimumunu göstermektedir. Vergi optimumu vergi gelirinin düşmeye başladığı noktadır. “Dt” çizgisinin üzerindeki taranmış olan alan Laffer etkisini göstermektedir.

Vergiye karşı dirençte, etkili olan faktörlerden biri de vatandaşların devlet harcamalarına bakış açısıdır. Vergi, ödeyen mükelleflerin üzerinde durdukları konulardan biri toplanan vergilerin nerelere ve nasıl harcandığıdır. Eğer toplumda toplanan vergilerin kötü harcandığına dair genel bir kanı oluşmuşsa, mükellefin vergiye karşı direnci artmaktadır. Zaman zaman kamu ihalelerinde yolsuzluk, hayali ihracat, örtülü ödenek tartışmaları vatandaşların ödedikleri vergilerin harcandığı yerler konusundaki kuşkularını artırıcı niteliktedir. Bu tür gelişmeler vergi ödemekle yükümlü vatandaşların vergi ödememek için kayıt dışı sektöre kayma eğilimlerini artırıcı bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır (DPT, 2001).

Gelir sahiplerinin hemen hemen tamamı çeşitli sebeplerle vergi ödemek istemezler. Onlara göre vergi vermesi gerekenler hep başka kişilerdir. Bu sebeple kamu harcamalarını karşılamak için şart olan vergiler ihtiyariliğe bırakılmamıştır. Çünkü mükellefin rızasına dayanmayan vergiler, dirençle karşılaşılır (Kıldış, 2000 s.5).

Mükellef ile vergi idaresinin uzlaşmaması sonucunda mükellef vergi ödemeye karşı direnir. Böylece vergi bilinci vergi ödenmemesi gerektiği yönünde oluşmaktadır.

Vergi konusunda uzlaşmanın sağlanamamış olması durumunda vergiye karşı koymanın farklı biçimlerde ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar dört grupta toplanabilir (Aydemir, 1994, s.24).

- Bireysel olarak ya da kitlesel olarak kamu gücüne karşı baskı yapılabilir. Örneğin bir verginin kabulü sırasında parlamento üzerinde veya vergilendirme işlemleri ile ilgili olarak mali idare üzerinde baskı yapılabilir ki, bu her zaman suç niteliğinde değildir.
- Hukuki olarak daha az vergi ödenmesi şeklinde olabilir. (Vergiden kaçınma)
- Yasalara aykırı şekilde vergi kanunlarına ve mali idarenin uygulamalarına karşı gelinebilir. (vergi kaçakçılığı)
- Ayaklanmaya yakın biçimde vergiye karşı koyma olabilir.

Bütün bunların yanında vergiye karşı koyma yolları, zamana, ekonomik ve sosyal sınıflara göre değişik biçimlerde olabilir. Örneğin büyük sanayici ve iş adamları hukuksal yollardan yararlanarak vergiden kaçınma yolunu yeğledikleri halde, küçük ve orta ölçekli işletmeler doğrudan vergi kaçakçılığına başvururlar.

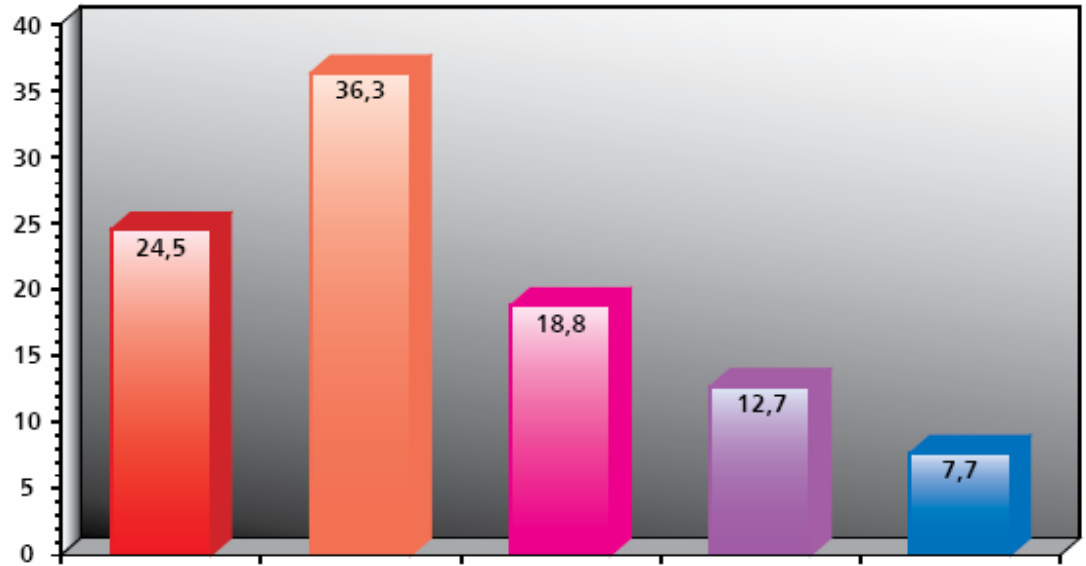
3.2.2.2. Vergilendirme Ortamının Belirsizliği

Adam Smith, vergileme prensiplerini Milletlerin Zenginliği adlı kitabında incelemiştir. Adam Smith'in vergile prensipler arasında yer alan veride belirlilik ilkesi vergi ile ilgili işlem ve kurumların muayyen yani olması gerektiğini ifade eder.

Yani iktisadi kaynaktan itibaren verginin alınmasına kadar tüm aşamaların ve bu aşamaların kurallarının net ve kesin olmasını ifade eden ilkedir. Bu ilkeye göre vergilerle ilgi her husus vergi yükümlüsü ve üçüncü kişiler bakımından açık ve net şekilde düzenlenmelidir. Vergi açık, net, belirli ve kesin olmalıdır.

Mükelleflerin vergilendirme konusundaki en önemli beklentilerinden biride, ne kadar vergiyi ne zaman ödeyeceklerini bilmeleridir.

Şekil 3 - 4: Vergi Çeşitlerine Yönelik Düşünceler
Son Yıllarda Mükelleflerin Ödemesi Gereken Vergi Çeşidinin Azaltıldığını Düşünüyorum

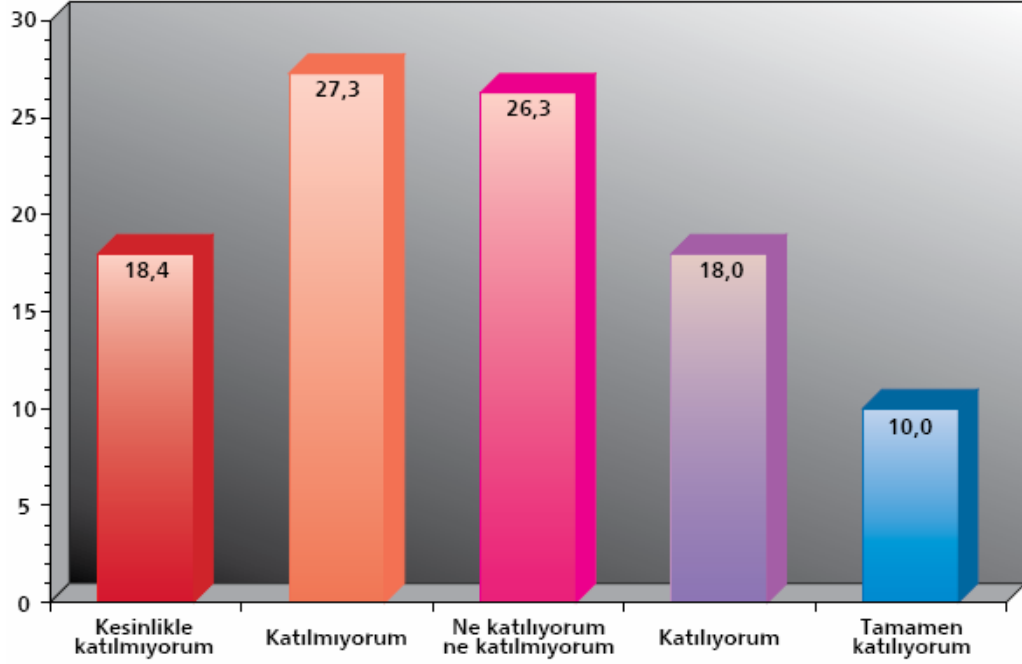
Kaynak: Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007(GİB)

Grafik de görüldüğü üzere, mükelleflerin büyük bir çoğunluğu ödemeleri gereken vergi çeşidinin azaltılmadığını düşünmektedir

Vergi mevzuatı ile ilgili düzenlemelerin yoğunluğu ve vergi kaçırma olanakları vergi kaçakçılığında belirleyici bir faktöre sahiptir. Kurumsal yapının iyi olması kayıt dışı ekonomiyi engelleyici rol üstlenir fakat iyi olmayan bir kurumsal yapı ve aşırı mevzuat yolsuzlukları arttırarak kayıt dışı ekonomiyi tetikler.

Şekil 3 - 5: Vergilendirme İle İlgili Kanunların Anlaşılabilirliği Konusundaki Düşünceler

Vergiler ile İlgili Düzenlenen Kanunların ve Tebliğ, Sirküler Gibi Alt Mevzuatın Yeterince Açık ve Anlaşılır Olduğunu Düşünüyorum

Kaynak: Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007(GİB)

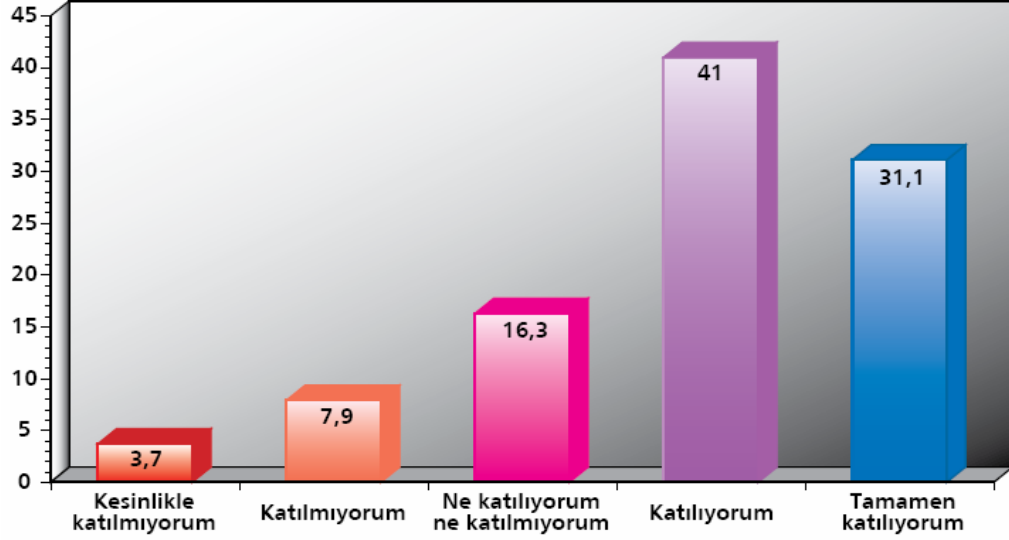
3.2.2.3. Denetim Yetersizliği

Kayıt dışı ekonomiyi yaratan en önemli etkenlerden bir diğeri de, etkin bir vergi idaresinin olmayışı ve vergi denetiminin yetersizliğidir.

Gerçek ve tüzel kişilerin bulundukları ekonomik faaliyetler sırasında, vergi kanunlarına uygun hareket edip etmedikleri, diğer bir anlatımla yasalara uyulup uyulmadığının tespit edilmesi vergi denetimi olarak adlandırılabilir. Denetimin varlığı kişileri yasalara uygun harekete zorlar. Denetimin başarısı, denetimden beklenenin gerçekleşmesi, ancak etkin bir denetimle mümkündür.

Şekil 3 - 6: Yakalanma Olasılığı Hakkındaki Düşünceler

Vergisini Hiç Ödememesine Rağmen Yakalanmayan İnsanlar
Olduğuna İnanıyorum

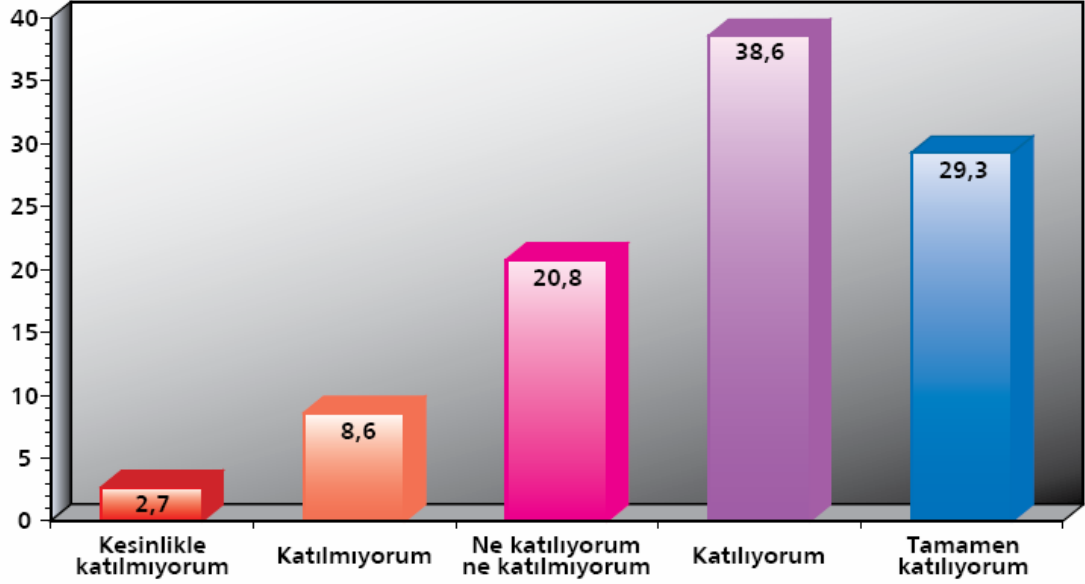

Kaynak: Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007(GİB)

Vergi kayıp ve kaçığına neden olan ve dolayısıyla kayıt dışı kalan bir ekonomik faaliyetin, vergi idaresi tarafından izlenmesi ve denetlenmesi şarttır. Vergi idaresi tarafından izlendiğine ve vergi denetimine tabi tutulacağına inanmayan bir mükellef, ekonomik faaliyetlerinin birçoğunu kolaylıkla kayıt dışında yürütecektir.

Kayıt dışılıkla mücadelede en önemli araçlardan biri güçlü bir vergi idaresi ve etkin bir vergi denetimidir (DPT, 2001). Kayıt dışı ekonomiyi yaratan en önemli etkenlerden bir diğeri de, etkin bir vergi idaresinin olmayışı ve vergi denetiminin yetersizliğidir.

Şekil 3 - 7: Denetlenme Olasılığı Hakkındaki Düşünceler
Denetlenme Korkusu Olmasa, Bir Çok Mükellef Sunduğu Mal
ve Hizmet Karşılığında Fiş Vermez

Kaynak: Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması
 2007(GİB)

Vergi denetimi, kayıt dışı ekonomiyi kavramakta yetersiz kalmaktadır. Vergi güvenlik mekanizmalarının sistemde etkinliğini kaybetmesi ve teknolojik altyapının arzulan düzeyde ulaşamaması kayıt dışı ekonomiyi kavramadaki önemli engellerin başında gelmektedir. Gelirin bir karinesi olan servet ve harcamanın kamu idareleri tarafından izlenememesi, taksi-dolmuş plâkalarının, tapusuz gecekondurantlarının el değiştirmesiyle yaratılan kazançları adeta teşvik etmiştir (DPT, 2001).

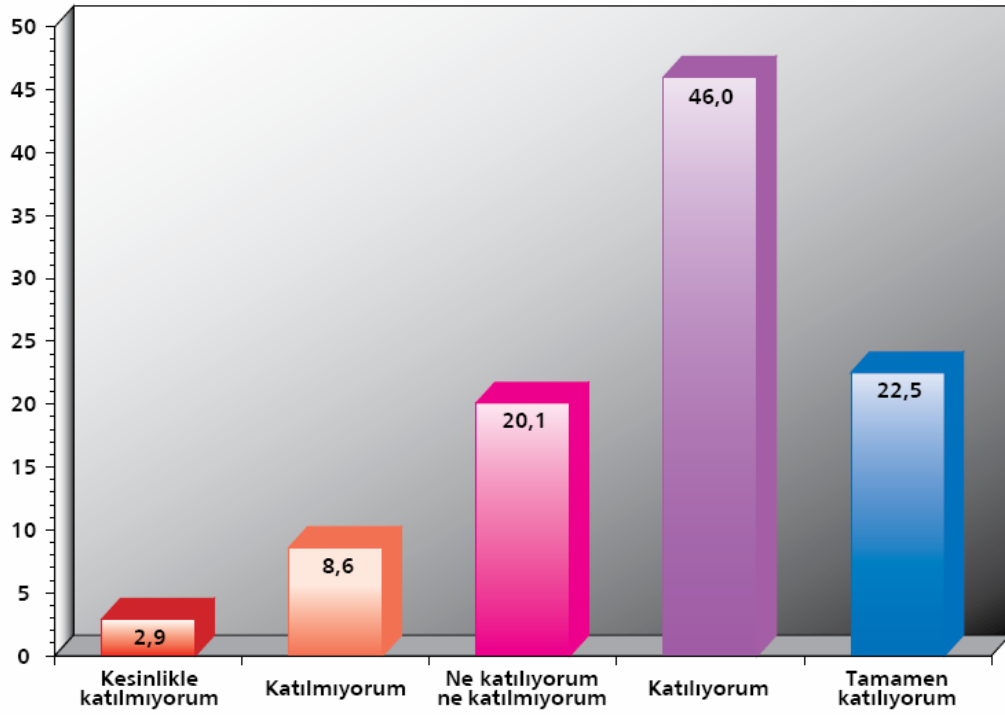
Vergi kanunları ne kadar mükemmel olursa olsun, bu kanunları uygulayacak ve denetleyecek birimlerin yetersiz veya niteliksiz olması vergilerin etkin şekilde toplanmasını engeller (Sarılı, 2002, s.47).Etkin denetim yasalara uyan bir toplum yaratacağı için vergi kayıp ve kaçağı en aza ineceği gibi, ekonomik olarak vergi kaçıran ile yasalara uygun davrananlar arasındaki rekabet eşitsizliğini de ortadan kaldıracaktır. Buna karşın etkin olmayan bir vergi denetimi, yasalara uymayan mükelleflerin ödüllendirilmesi gibi bir sonuç yaratacağından, yasalara uymamayı

teşvik eder bir durum doğuracaktır. Bu da kayıt dışılığı artıracak ve teşvik edecektir (DPT, 2001)

3.2.2.4. Vergi Afları

Vergi aflarına bakış açısını irdeleyen aşağıdaki tablo incelendiğinde vergi aflarının istenilen sonuçları doğurmayacağı kesindir.

Şekil 3 - 8: Vergi Affına Yönelik Düşünceler
Yakın Zamanda Vergi Affı Yapılacağını Bilen Mükellef Vergisel Yükümlülüklerini Daha Az Yerine Getirmektedir.

Kaynak: Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması
2007(GİB)

Sıkça uygulamaya konulan vergi afları mükelleflerin vergi sistemine güveninin azalmasına, mükelleflerde sürekli bir af beklentisinin oluşmasına ve dolayısıyla vergi tahsilâtında etkinliğin azalmasına yol açmıştır (DPT , 2001).

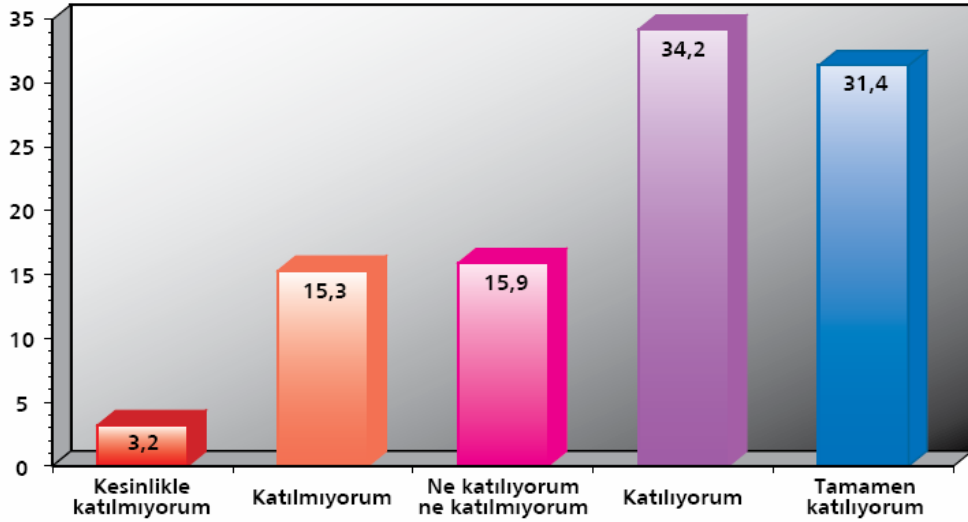
Vergi incelemelerinin sınırlı olması ve vergi denetimlerinin etkin olmaması, ekonomik faaliyetlerin gelişim hızına ayak uyduramayan vergi idaresi ve vergi yargı organlarında biriken vergi uyuşmazlıklarının sayısının azaltılması, ihtilaflı dosyaların

temizlenmesi, kayıt dışında ve beyan dışında kalan servet unsurlarının kayda alınması, vergi cezalarının mükelleflerin faaliyetlerini sona erdirmelerine neden olması gibi nedenlerle vergi aflarına gidebilmektedir (Saraçoğlu, 2004, s.27).

Çıkarılan vergi afları, kayıt dışılığın tercih edilme sebebi olarak saymak gerekir. “af çıkar” beklentisi hem kayıtlı mükelleflerin sorumluluklarını yerine getirmelerini engellemekte buna bağlı olarak tahsilât/tahakkuk oranları düşmekte sonuç ta kayıt dışılık teşvik edilmiş olmaktadır. Mali afların anayasa ve/veya yasalarda kısıtlanmış olduğu ya da vergileme anlayışı açısından mali aflara yer vermeyen ülkelerde ise vergi mükelleflerinin vergi ile ilgili ödev ve sorumluluklarını yerine getirme konusunda daha fazla ciddiyet ve gayret içerisinde olacakları gerçektir.

Şekil 3 - 9: Vergi Kaçıranlara Uygulanan Cezaların Caydırıcılığı Konusundaki Düşünceler

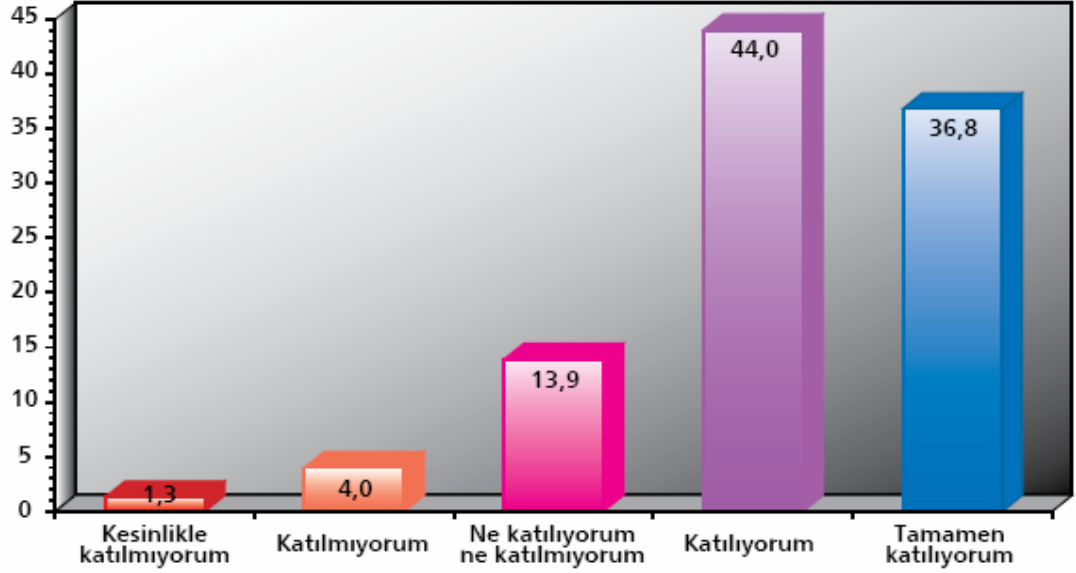
Vergi Kaçıranlara Yönelik Uygulanan Cezalar Yeterince Caydırıcı Değil

Kaynak: Vergi Uygulamaları Karşısında Mükellef Eğilimleri Araştırması 2007(GİB)

Af kanunlarının başarılı olabilmesi bakımından af sonrasında daha yoğun vergi denetimi yapılması, caydırıcı ceza ve uygulamaların hayata geçirilmesi, gelir idaresinin etkili ve kapsamlı çalışmaları ile vergi gelirlerini artırıcı faaliyetler göstermesi uygulanan vergi aflarına katılımı arttırmaktadır.

Şekil 3 - 10: Vergi Kaçırmanın, Cezalandırılması Gereken Ciddi Bir Suç Olduğunu Düşünüyorum

Yasalarca belirlenmiş olan bu tür muafiyet, istisna ve indirimler esnaf muafılığı, serbest meslek kazançlarından istisna ve yatırımların belirli şartlar altında kazançtan indirilmesi gibi çeşitli ayrıcalıkları kapsamaktadır. Teşvik sisteminin sürekli değişikliğe uğraması ve teşvik aracı olarak vergi istisna ve indirimlerinin ön plâna çıkması, vergi sisteminde parçalanmanın nedenlerinden biri olmuştur (DPT, 2001,).

Yasalarla bazı faaliyetlerden elde edilen gelirler vergiden muaf veya istisna tutulmuştur. Vergiden muaf olanların satın aldıkları mal ve hizmetler için belge almaları zorunlu olmakla birlikte bunların defter tutma yükümlülükleri yoktur. Herhangi bir faaliyetin tam olarak alınabilmesi için gelirlerinin ve giderlerinin belgelendirilmesi gerekir. . Ancak vergiden muaf esnafın veya küçük çiftçinin gelirlerini tam olarak bilmek veya ölçmek mümkün değildir. Yasal çerçeve içinde de olsa kayda geçirilmeyen tüm ekonomik faaliyetlerden elde edilen gelirleri gerçek anlamda kayıtlı saymak mümkün değildir

Bu müesseseler her ne kadar vergi ödeme gücü olmayanları vergi dışı bırakmak amacıyla konulmuş olsa da siyasi ve idari nedenlerle muafiyet kapsamının

geniş tutulması, mükelleflerin muafiyet koşullarını tam olarak taşıyıp taşımadıklarının tespit edilmemesi ve bu nedenle hak etmeyenlerin de bu muafiyetten yararlanması ve muafiyetten yararlananların kayıt dışılığa sebebiyet vermeleri nedeniyle verginin genellik ilkesine aykırı bir uygulama olmuştur (İpek, 2005, s.12).

3.2.2.6. KDV Pazarlığı

KDV oranlarının yüksekliği ve vergi iadelerinin kaldırılması fatura-fiş pazarlığını hızlandırmakta ve belgesiz alış verisi yaygınlaştırmaktadır. Gizli sektöre talep, en ucuza üretmek veya en ucuza edinmek dürtülerinden kaynaklandığından, bu sektörde fiyatlar ve maliyetler çok önemlidir. Pazarın yapısı bu koşullara imkân hazırlıyorsa, gizli sektörün gelişmesi kaçınılmazdır. Üretici açısından, resmi sektörde işgücü maliyeti yüksek olduğundan, kaçak işgücüne talep her zaman olacaktır. Tüketici açısından da aynı şeyler geçerlidir.

3.2.2.7. Muhasebe ve Müşavirlik Hizmetlerinin Yetersizliği

Muhasebeciler ve müşavirler, devletle yani vergi dairesiyle, mükellef arasında köprü durumundadırlar. Bu kişilerin, görev ve sorumluluklarını ihmal etmeleri durumunda karşı karşıya kalınan nokta yine kayıt dışı işlemler olmaktadır. Gerek yetersiz eğitimleri, gerekse mükelleflerle olan kişisel ilişkileri nedeniyle bu bireylerin yasalara uygun çalışmadıkları, kimi zaman fazla müsamaha gösterdikleri veya kimi zaman bazı faaliyetleri hiç “görmedikleri” bilinmektedir. Bir kısım muhasebeci veya müşavirler ise yasalara uymayı amaçlarken, mükelleflerin genellikle yasalara aykırı işlemler talep etmeleri nedeniyle iş bulamamaktadırlar

Ancak, incelemeler göstermiştir ki, kasten bazı hususlara göz yuman muhasebeci veya mali müşavirlerin yanında, bilgi eksikliğinden ve mevzuata hakim olamamaktan dolayı birçok işlemi doğru sonuçlandıramayan meslek mensupları, kayıt dışı faaliyetlere farkında olmadan onay verilmiş olurlar.

Mükellefle vergi idaresi arasında köprü vazifesi gören muhasebeci ve mali müşavirler vergi kaybının önlenmesinde çok önemli bir role sahiptirler. Dolayısıyla vergi kaçakçılığının önlenmesinde bilhassa sahte fatura temininde mal bedeli yüksek gösterilerek maliyet ve giderler şişirilmektedir. Muhasebeci ve müşavirlik hizmeti yapanların bu hususta çok hassas davranmalı, davranmayanlar hakkında da ağır müeyyideler getirilmelidir. Bu konuda en önemli problemlerden biri de bu mesleği icra edenlerin nitelikleridir. Vergi ve muhasebe ile çok fazla ilgisi olmayan çeşitli meslek mensuplarının, mesleğin çekiciliği noktasından hareketle yapmış oldukları baskılar sonucu, bir uzmanlık niteliği gerektiren Yeminli Mali Müşavirlik mesleğine kolayca geçebilmelerine olanak tanınmış olması, bu mesleği sıkıntıya düşürmeye başlamıştır (Aydemir, 1995, s.8.).

3.2.3. Sosyal Güvenlik ve İş Hayatından Kaynaklanan Sebepler

Kayıt dışı ekonominin çalışma hayatına yansımalarıyla ortaya çıkan en önemli problem; sosyal güvenlik sistemini ve çalışma hayatını düzenleyen hukuk kurallarına uyulmaksızın, kayıt ve beyan dışı kaçak işçi çalıştırılması veya kendi nam ve hesabına kayıtsız olarak çalışılması şeklinde ortaya çıkan kayıt dışı istihdamdır.

Kayıt dışı ekonomide kaçak işçilik üç şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlar;

- İşçinin hiçbir şekilde resmi kayıtlarda yer almamasıdır.
- İkinci yöntem, işçi resmi kayıtlarda sigortalı olarak görünmekle birlikte, prim ödeme gün sayısı düşük gösterilmektedir.
- Kaçak işçilikte üçüncü yöntem ise, işçinin elde ettiği gelirin resmi kayıtlara yansımamasıdır.

Kayıt dışı istihdamı ortaya çıkaran nedenler ise çeşitlidir. Öncelikle, ücretten yapılan sigorta primi, vergi gibi kesintiler işveren için büyük bir yük oluşturmaktadır. Bununla birlikte işçilerin işe başlarken “brüt ücret” üzerinden değil, net ücret üzerinden anlaşmaları kanunların esasen işçiyi yükümlü tuttuğu fakat ödenmesinde işvereni sorumlu saydığı bazı yükümlülüklerin (sigorta primi işçi

hissesi, zorunlu tasarruf işçi hissesi, gelir vergisi vb.) işveren tarafından katlanılmamasına sebep olmaktadır.

İşveren üzerindeki mali yükümlülüklerin etkisi özellikle küçük işletmelerde kendini daha fazla hissettirmektedir. Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ'ler) ülkemizde toplam istihdamın %45'ini, yatırımların %27'sini gerçekleştirirken toplam kredilerin sadece %3 – 4'ünü kullanmaktadır. Bu tür işletmeler ancak ağır mali yükümlülüklerden (vergi, sigorta primi vb.) kaçarak kendilerine finansman kaynağı yaratabilmektedir. Diğer yandan küçük işletmeler, çeşitli vergi yasalarının yanı sıra, Bağ-Kur, SSK, Belediye Yasası, Çevre Kanunu vb. mevzuatların getirdiği yükümlülükleri yerine getirmek için hem zaman hem de para harcamak zorundadırlar. Bu durum zaten finansman sıkıntısı içinde bulunan KOBİ'leri daha da zora sokmakta ve bu tür işletmeleri kaçak işçi çalıştırmaya teşvik etmektedir.

İstihdam üzerindeki vergisel yüklerin ağırlığı, istihdamın kısmen veya tamamen kayıt dışına kaymasına yol açmaktadır. Brüt gelir ile net gelir arasındaki makas açıldıkça, kayıt dışı istihdamın cazibesi artmaktadır. Çalışanların net ücretleri ile çalışanları istihdam etmenin maliyeti arasındaki farkı ifade eden “vergi makası”, gelir vergisi ile çalışan ve işverenlerin sosyal sigorta katkılarından oluşmaktadır.

Kayıt dışılığı teşvik eden bu yapının değiştirilmesi için istihdam üzerindeki vergi ve sosyal güvenlik yükünün azaltılması gerekmektedir. Vergi makasının büyüklüğü gelir vergisi oranının yüksekliğinden daha çok sosyal güvenlik katkı paylarının yüksekliğinden kaynaklanmaktadır (GİB, 2009). Kayıt dışı ekonomiye katılanlar açısından kayıt dışı faaliyette bulunmanın başlıca gerekçesi, kayıtlı faaliyette bulunma imkânlarının sınırlı olmasıdır. Bu temel sebep yanında, çalışma hayatının koşulları kayıt dışılıкта önemli bir faktördür. Çalışma hayatından kaynaklanan faktörler “piyasa aksaklıklarından” kaynaklanmaktadır. Başlıca örnekleri; resmi ekonomiye kıyasla bir ürünün daha ucuza üretimi veya edinimi, bir üretim faktörünün daha elverişli fiyatla üretime katılmasıdır. Sayılan bu avantajlar hem üretici, hem üretim faktörü sahibi hem de tüketici için söz konusu olabilmektedir. Örneğin; girişimci bir mal veya hizmeti resmi ekonomide olduğundan daha karlı olarak üretebilmektedir. Çünkü vergisiz, sigorta kesintisiz,

kanuni düzenlemelerden uzak üretim yapan gizli sektör, resmi sektörden daha avantajlı olmaktadır. Gizli sektörü seçen işveren; hukuki çalışma süresi, işçi koruma mevzuatı, fazla mesai veya işe son verme gibi hususlarla ilgili kayıtlardan kurtulmuş olmaktadır.

Sosyal güvenlik sisteminin etkin çalışmayışı, bireylerin sisteme kayıtlı olmakla elde edecekleri faydalar ile kayıt dışı kalma durumunda elde edecekleri faydaları karşılaştırarak tercih yapmalarına sebep olmaktadır. Eğer etkin ve verimli bir sosyal sistemi yoksa cezai yaptırımlar caydırıcı değil ise sosyal güvenlik primleri gibi istihdamla ilgili kesintiler yüksek ise kısaca kayıt dışı sektörde faaliyette bulunmanın kayıtlı sektörde faaliyette bulunmaya göre alternatif maliyeti düşük ise bireyler kayıt dışında kalmayı tercih ederler. Sosyal güvenlik kapsamındaki fakirlik ve işsizlik gibi yardımlar da bireylerin, daha çok bu uygulamaların önemli olduğu gelişmiş ülkelerde, bu imkânlardan yararlanmak amacıyla faaliyetlerinin tamamını veya bir kısmını gizleyerek kendilerini işsiz veya gelirlerini düşük göstermelerine yol açmaktadır.

Çalışma hayatı ile ilgili yasal düzenlemelerin part-time, kısa süreli çalışma ve evde çalışma gibi zamanla ortaya çıkan gelişmeleri kapsayamaması, işyeri koşulları için getirilen standartlar, üretimlerin lisanslı olma gereği, çalışanlar için aranan asgari yaş, eğitim, diploma, asgari ücret ve fazla mesai gibi düzenlemeler ile kadın çalışanlara daha düşük ücret verilmesi ve bu yüzden kadınların ev işlerini tercih etmesi gibi hususların hepsi, kayıt dışı üretim ve istihdamda rol oynamaktadır.

Kayıt dışı faaliyetlerin çalışma hayatından kaynaklanan temel sebeplerinden birisi de başta firmalar olmak üzere sendikalara duyulan tepkidir. Firmalar, istihdam ve ücretler konusunda esnek olmayı tercih ederler. Sendikalar ise firmaların bu esnek olma arzularını engelleyen kurumlardır. Firmalar da tepkilerini, şartlar elverdiği ölçüde sendikasız ve kayıtsız eleman çalıştırma yolunu seçerek veya işlerini alt sözleşmeler ile başka küçük işletmelere yaptırarak üretimi merkezilikten kurtarıp kayıt dışı faaliyetlerde bulunmak suretiyle göstermektedir. Ayrıca, işçi sayısına bağlı olarak işletmelere getirilen yükümlülükler de işletmelerin faaliyetlerini

küçültmelerine veya olduğundan düşük göstermelerine yol açmaktadır (İlgın, 1999, s. 30-31).

3.2.4. Sosyolojik Sebepler

Sosyolojik faktörler kayıt dışılığın gelişmesini ve boyutlarını etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Sosyal yapıdan kaynaklanan faktörlerin basında nüfus artışı, nüfus yapısı, iç ve dış göçler, gecekondulaşma, düzensiz kentleşme, işsizlik, kayıt dışılığın en büyük faktörlerindendir.

3.2.4.1. Nüfus Artışı

Bilindiği üzere, nüfus artış hızının ekonomik büyüme oranının üzerinde seyretmesi, işsizliğin zaman içinde artmasına neden olmaktadır. Bu durum ise, emek sahiplerinin daha az ücret, daha az ya da hiç sosyal güvence ve daha uygunsuz koşullarda çalışma isteklerini doğurmaktadır. Başka bir ifade ile daha az maliyetle ve kayıt dışı olarak yaratılmak istenen istihdam, emek sahipleri tarafından da desteklenir hale gelmektedir. Bu anlamda, kayıt dışı ekonominin yararlı olduğu ve işsizlik sorununun çözümüne katkıda bulunulduğu söylenebilir. Ancak, bu olumluluğun ücretler, iş güvencesi ve sosyal güvenlik açısından değerlendirilmesi durumunda pek de arzulanır olmadığı açıktır (Aydemir, 1995b s.41).

Hızlı nüfus artışı bireylerin ulusal gelirden aldıkları payı düşürmekte, ekonominin gelişmesine engel oluşturmakta ve alt yapıya olan ihtiyacı artırmaktadır. Artan nüfusa aynı hızda istihdam yaratılamadığında işsizlik ortaya çıkmakta; bu işsizliğin çözümü için kamu kesiminde aşırı istihdam yapılmaktadır. Bu da ancak ücretlerin düşük tutulmasıyla mümkün olmaktadır. Bu düşük ücretlerle geçimini sağlayamayan kişiler ek iş yapmak zorunda kalmakta, bu da kayıt dışı ekonomiyi hatta yasa dışı ekonomiyi büyüten bir etken olmaktadır (Mavral, 2003, s.263) .

Nüfusun hareketli olduğu kentlerde insanların ikametgâhları bile izlenemezken ekonomik faaliyetlerin ve elde edilen gelirlerin izlenmesi olanaksızdır.

Kentlerde nüfus artmış ancak kentsel modern faaliyetler biriken nüfusun ancak bir bölümüne istihdam olanağı sağlamıştır. Vasıf eksikliği ve işgücü fazlalığı nedeniyle kayıtlı istihdam dışında kalmış büyük bir “ emek arzı fazlalığı” oluşturur.

Bir ülkenin kalkınmasında nüfus önemli bir faktördür. Ekonomilerini büyütmek için gerekli diğer şartlara sahip olduğu halde yeterli nüfusa sahip olmayan ülkelerin, bu eksikliği gidermek amacıyla yurt dışından işgücü ithal etmek zorunda kaldıkları bilinen bir gerçektir. Nüfus, sahip olduğu özelliklerinden dolayı ekonomik gelişmenin bir şartı olmakla beraber ekonomik gelişmeyi engelleyen veya en azından yavaşlatan bir etkiye de sahiptir. Nüfusun büyüklüğünün, büyüme hızının ve yaş itibarıyla dağılışının bilinmesi, o ülkede halkın refah seviyesinin, ekonominin üretken kapasitesinin belirlenmesi ve gelecekte ortaya çıkan ihtiyaçların tespiti açısından çok önemlidir.

3.2.4.2. Göç

Tarım sektöründe yaşanan kriz bu kesimde işsizliğin artmasına ve bireylerin şehirlere göç etmesine neden olmaktadır. Şehirlere göç eden bireylerin yeterince kalifiye olmamaları, kayıtlı ekonomi içinde istihdamlarının sınırlı kalmasına ve kayıt dışı ekonomi içinde istihdam edilmelerine neden olmaktadır.

Kırsal kesimden kentlere olan göçler kayıt dışı ekonominin gelişmesine neden olmaktadır. Daha iyi bir yaşam ve daha iyi bir gelir için kentlere göç eden bireyler genellikle yeterli kalifiyeye sahip olmayan bireylerdir. Göçler sonucu istihdam sağlamada eksiklikler yaşanmakta ve istihdam edilmeyen birey her türlü işe ve her düzeyde gelire razı olmakta bu da bireylerin kayıt dışı ekonomiye yol açan sektörlerde istihdam edilmesiyle sonuçlanmaktadır.

Köyden kente göç ve nüfus artışına bağlı hızlı kentleşme sonucu ortaya çıkan gecekondu olgusu, kayıt dışı ekonominin gelişimi açısından özel bir öneme sahiptir. Gecekondu önceleri kent yoksullarına yaşam olanağı sağlaması ve Hazine arazilerine yapıldığından bireysel çıkarlara ters düşmemesi nedeniyle yasal olmasa

da toplumsal olarak meşru sayılmıştır. Bu durum kayıt dışılığı meşru gören değer yargılarının yerleşmesi açısından önemlidir (DPT, 2001).

3.2.4.3. Eğitim Düzeyi

Kamu harcamaları ile vergiler arasındaki ilişkiyi eğitim düzeyi yüksek toplumlar daha iyi kurmaktadır. Ayrıca, eğitilmiş bireyler sendikalı ve sigortalı, baksın bir deyişle kayıtlı olmanın avantajlarını, bilinçli tüketiciler de kayıtlı sektör mal ve hizmetlerine karşı getirilen tüketici haklarını daha iyi değerlendireceklerdir. Dolayısıyla isteyerek kayıt dışı ekonomiye katılım minimum düzeyde olacaktır (İlgin, 1999, s.31).

Eğitim düzeyiyle de kayıt dışı ekonomi arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Yapılan çalışmalar toplumun eğitim seviyesi arttıkça gerçekleştirdiği ekonomik işlemleri kayıt dışına çıkarma eğiliminde artma olduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Eğitim seviyesi yükseldikçe gelirin olduğundan daha düşük gösterme eğiliminin iki sebepten dolayı artabilmekte olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyinin yükselmesiyle vergi bilinci gelişir. Vergi bilinci vergi sisteminde ki mevcut vergiler, bunların işleyişleri, işleyişlerindeki aksaklıkların mükellefçe bilinmesi olarak ifade edilebilir. Vergi bilincinin gelişmesi mükellefin vergi yükünün dağılımı ile olumsuz görüşe kapılması vergiye uyumunun azalmasına ve vergi kaçakçılığının artmasına sebep olabilir.

Eğitim düzeyi arttıkça mükellef vergi yasalarını değerlendirerek boşlukları tespit edebilir ve bu boşluklardan faydalanmak suretiyle gelirini vergi idaresinin dışına çıkarma olanağına daha fazla sahip olur. Bu noktada eğitim düzeyinin artmasıyla verginin amacının kavranabileceği başka deyişle vergi yükü ile kamu harcamaları arasındaki mali bağın mükellefçe kavranmasının vergi ahlakı ve zihniyeti üzerinde olumlu etki yaratabileceği ve bunun vergiye uyumu arttıracığının da değerlendirilmesi gerekir. Bununla beraber, verginin amacının kavranması her zaman vergiye uyumu arttırmaz. Mükellefin vergi olarak devlete ödediği değer devletten kamu hizmeti olarak elde edilen değerden fazla olduğunu düşünmesi vergi

sisteminin aleyhinde olmasına başka deyişle vergiye uyumunun azalmasına sebep olabilmektedir (Yılmaz, 1992, s.29-30).

3.2.4.4. Ahlaki Normlarda Oluşan Değişiklikler

Kayıt dışı faaliyetlerin artması, toplumun ahlaki değerlerinin bozulmasına ve yasadışı faaliyetlerin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Zira yasal olmayan şekilde, haksız ve kolay yoldan para kazanma düşüncesinin kabul görmesine neden olmaktadır (Şeker 1995, s. 87).

Ahlaki değerlerin aşındığı toplumlarda, özellikle uyuşturucu ve yasadışı kumar, fuhuş, kaçakçılık ve tefecilik gibi ahlak dışı ve yasal olmayan kayıt dışı faaliyetler artacaktır (Ilgın, 1999, s.31).Yasalara aykırı faaliyetlerin artması, ahlaki anlayışın kötü yönde değiştiğini göstermektedir. Ahlaki normların değişmesinde arka plandaki en önemli sebep ise devlet anlayışı ve devlete bağlılıktır. Vatandaşlarda, siyasi hükümetlerin ve kurumların, toplum menfaatlerini iyi savunduğu fikri hâkim ise kayıt dışı ekonomiye eğilim olmayacak ve artmayacaktır. Aksi durum, geleneksel ahlak değerlerinin sorgulanmasına yol açacaktır.

Kayıt dışı faaliyetlerin artması, toplumun moral ve ahlaki değerlerinin bozulmasına ve anti sosyal davranışlarının yayılmasına sebep olmaktadır. Kayıtlı faaliyette bulunanlar, yaygın kayıt dışılığı gördükçe devlet otoritesine olan güvenlerini kaybetmektedirler. Kayıt dışı faaliyetlerde bulunanlarda, kayıt dışılığın doğası gereği ilişkilerini yasal düzenlemeler, genel ve açık kurallar dışında yürütmektedirler. Bütün bunlar, hukuk ve adalet sisteminin etkinliğinin kaybolması, yeraltı ilişkilerinin buradan doğacak boşluğu doldurması ve toplumda suç ve suçlu sayısının artması anlamına gelmekte, sosyal açıdan sakıncalı durumlar oluşturabilmektedir.Kayıt dışı faaliyetlerin yaygınlaşması, bireylerin devlet otoritesine olan güvenlerini azaltmaktadır. Devlete olan güvenlerin azalması sonucu, bireyler sorunlarını yasadışı yollarla çözmeye yoluna gitmektedirler. Kayıt dışı ekonomi devlete karşı bir başkaldırı oluşturmakta, moral değerlerini bozmaktadır.

3.2.4.5. Yaş, Medeni Hal, Cinsiyet

Yaş, medeni hal, cinsiyet ve gelir seviyesi bireyin risk alma durumunu yahut vergi kaçırma eğilimini belirleyen faktörlerdir. Vergi kaçakçılığını belirleyen sosyolojik faktörlerle ilgili yapılmış pek çok çalışma sonunda; kadınların erkeklerden, gençlerin yaşlılardan, evlilerin bekârlardan daha fazla risk üstlenebildikleri ortaya konmuştur (Yılmaz, 1992, s.29–30).

3.2.4.6. Gelir Seviyesi

Gelir seviyesi arttıkça özellikle artan oranlı vergilerin söz konusu olduğu durumda daha yüksek marjinal vergi oranlarına tabi olmak vergi kaçırmanın faydasını arttıracığı için gelir düzeyi yükseldikçe vergi kaçakçılığını arttıracığı söylenebilir.

Mükelleflerin gelir düzeyi yükseldikçe vergi yasaları konusunda uzman olan mali danışmanların bilgi ve tecrübesinden yararlanabilmeleri gelirlerini olduğundan düşük gösterme imkânına sahip olmalarına sebep olur. Gelir düzeyi düşük olanların ise böyle bir imkânı yoktur. Fakat gelir düzeyi düşük olan mükelleflerin çoğunun gelirlerini arttırabilmek için ikinci iste çalışma eğilimi yüksektir. Genellikle enformel sektörde ve kısmi zamanlı olarak gerçekleştirilen bu ikinci işlerden elde edilen gelirlerin beyan edilmesi söz konusu değildir. Maddi sıkıntı içinde bulunanların vergi kaçırmaya daha fazla meyledceklerine dair varsayım yapılmış olsa da yapılmış bazı çalışmalar bu varsayımın geçerli olmadığını ortaya koymuştur.

Gelir seviyesi ve vergi kaçakçılığı ilişkisi üzerine yapılmış ampirik çalışmalar genel olarak gelir arttıkça risk alma eğiliminin arttığı dolayısıyla vergi kaçakçılığı seviyesinin de arttığını başka deyişle bireylerin gelirleri ile kaçakçılık arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya koymuştur (Yılmaz, 1992, s.29-30).

3.2.4.7. Yolsuzluk ve Rüşvet

Bürokratik işlemlerdeki yoğunluk, yolsuzluk ve rüşvetin sisteme girmesine neden olabilmektedir. Yolsuzluk, kamu çıkarlarının özel çıkarlar nedeniyle kötüye kullanılmasıdır. Yolsuzluğun iki farklı tipi vardır: Birinci tipi hizmet veya sözleşmelerin “kurala göre” yapıldığı alanlarda, diğeri ise bu işlemlerin “kural dışı” yapıldığı alanlarda ortaya çıkmaktadır. Birinci durumda kamu görevlisi yasal olarak yapması gereken bir işlemi yapmayarak yasadışı özel bir çıkar sağlamaktadır. İkinci durumda ise kamu görevlisine yapması kanunen yasaklanmış bir işlemi yapması için rüşvet verilmektedir. “Kurala göre” yolsuzluk ve “kural dışı” yolsuzluk kamu hiyerarşisinin her aşamasında teşekkül edebilmektedir.

Yolsuzluk ve rüşvetle etkin mücadele etmek için öncelikle buna neden olan faktörleri açık olarak ortaya koymak gerekir. Genel bir ifadeyle, yolsuzluk kamu görevlilerinin yetkilerinin geniş, buna karşın sorumluluklarının sınırlı olmasından kaynaklanır. Bunun yanı sıra yakalanma ve cezalandırılma ihtimalinin düşüklüğü de yolsuzluğun ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. Kamu yönetiminde maaşların düşüklüğü ve dengesizliği, performansla göre ödüllendirmenin olmaması, kamu kuruluşlarında istihdamın sağlıksız olması ve toplumdaki objektif kurallara karşı kişisel sorumluluk anlayışındaki eksiklik yolsuzluğun diğer nedenleri arasında sayılabilir. Ayrıca karmaşık bürokrasinin olduğu ülkelerde, bireyler bu engelleri aşabilmek için araç olarak rüşvete başvurabilmektedir.

Genel olarak yolsuzluk ve rüşvetin hakim olduğu ekonomilerde, girişimciler faaliyetlerine başlamak için öncelikle belirli bedellerin ödenmesi konusunda kendilerini mecbur hissetmektedirler. Söz konusu bedeli ödeyen girişimciler, sistemin bir parçası haline gelirken, bu bedeli ödemekten çekinen girişimciler ise yapmayı düşündükleri faaliyetten vazgeçmektedirler. İlk durumda yapılacak olan yatırımların maliyeti yükselmekte, ikinci durumda ise eski girişimcilerin piyasaya girişi engellendiği gibi, potansiyel girişimcilerin de piyasaya girişi önlenmekte ve sistem dışında kalan bu insanlar, verimli yatırımlar yapmak yerine, rant kollamayı tercih eder hale gelmektedir. Bu durum ise piyasa ekonomisinde rekabeti bozucu bir

etki yaratmakta, fiyat mekanizmasının işlerliğini bozmakta ve kaynakların yanlış tahsisine yol açmaktadır. Öte yandan rüşvet, bireyler arası eşitlik ilkesini ve idari otoriteye karşı güveni zedelemekte, ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmeyi tahrip etmektedir (DPT, 2001).

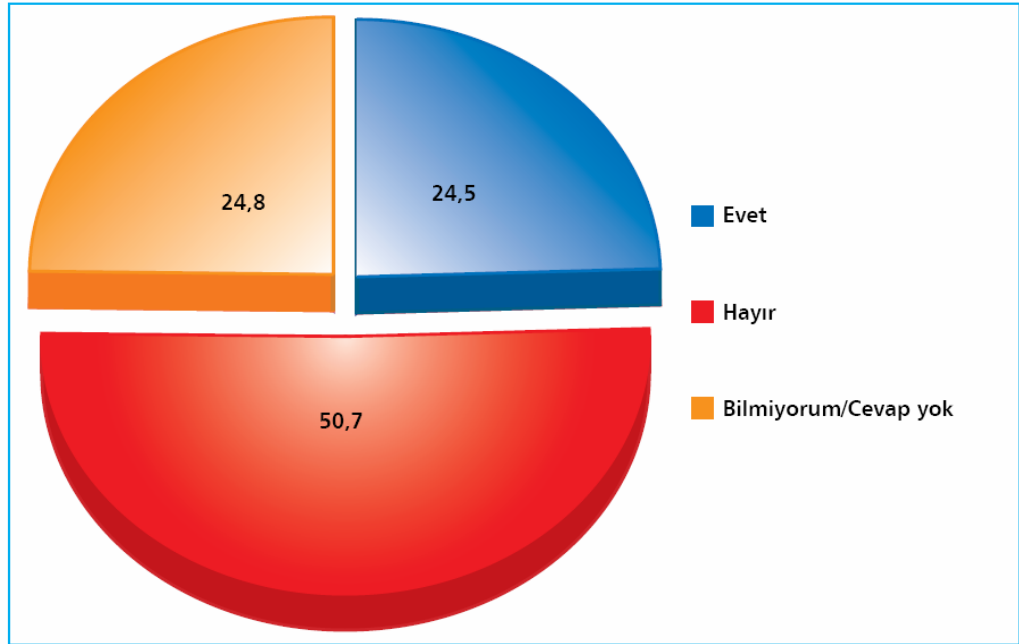
3.2.4.8. Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı

Mükelleflerin vergi yasalarından doğan yükümlülüklerini, gerçeğe uygun bir şekilde yerine getirme konusundaki davranışlarının düzeyine vergi ahlakı denilmektedir. Vergi bilinci ile iç içe bir kavram olan vergi ahlakı, vergilendirme ile ilgili yükümlülüklerin olması gerekene uygun bir şekilde yerine getirilmesi ile anlam kazanır. Vergi bilinci ve vergi ahlakı birbirini tamamlayan temel kavramlardır. Vergi bilinci, vatandaşların bizzat vergileme ve vergileme ile kendilerine yüklenen özel mükellefiyet karşısında takındıkları genel tavidir. Vergi bilincinin genel çerçevesi içinde yer alan vergi ahlakı ise, mükellefin vergi kaçakçılığı ve vergi cezaları karşısında takındıkları tavidir .

Vergi mevzuatı ne kadar mükemmel olursa olsun, vergi idaresi de ne kadar verimli ve etkin çalışır duruma getirilirse getirilsin, toplumda vergi bilinci ve ahlakı yerleşmediği sürece kayıt dışı ekonomi tam anlamıyla önlenemeyecektir. Vergi bilincinin ve ahlakının geliştirilmesi için basın ve yayın (yazılı veya görsel) organları yoluyla vergi kaçakçılığının utanç verici bir suç olduğu düşüncesi aşılacak; kayıt dışılığın önlenmesine yönelik çalışmalar, toplum desteğini güçlendirici kampanyalarla sağlamlaştırılacaktır. Diğer taraftan kamu ile birlikte özel sektörün de işbirliği ile yürütülecek çalışmalarda, öncelikle kayıt dışılığın yoğun olarak görüldüğü sektörlerin temsilcilerinden de destek alınacaktır (GİB, 2008). Vergi kaçakçılığının toplumda kınanan bir fiil olarak benimsenmesi halinde, kaçakçılık yapan yükümlüler saygınlıklarını kaybetme durumu ile karşı karşıya kalabilirler (Edizdoğan & Taş, 1993, s.86-87).

Vergi bilincinin yerleşmesi ve vergi ahlakının oluşmasında toplumun gelişmişlik düzeyi ve genel kültür seviyesinin doğrudan etkisinin yanı sıra, eğitimin basın yayın organlarının işlevine rağmen, toplumda vergi adaletinin sağlanamaması, vergilerin kamu otoritelerince savurganca kullanıldığı veya bazı kesimlere transfer edildiği kanaatinin yaygınlaşması halinde başarı beklemek mümkün değildir. Vergi bilincine istenilen düzeye ulaşmamış toplumlarda vergi oranlarında ne kadar indirim yapılırsa yapılsın beklenen sonuçları vermeyecektir. Vergi bilinci oluşması verginin gerekliliğini kavramaktan geçer. Vergiyi gereksiz bir kurum olarak nitelendiren toplumlarda vergi gelirlerinin yükseltilmesi neredeyse imkânsızdır.

Şekil 3 - 11: Toplanan Vergilerin Harcanmasına İlişkin Düşünceler
Vergilerin yerinde kullanılıp kullanılmadığı

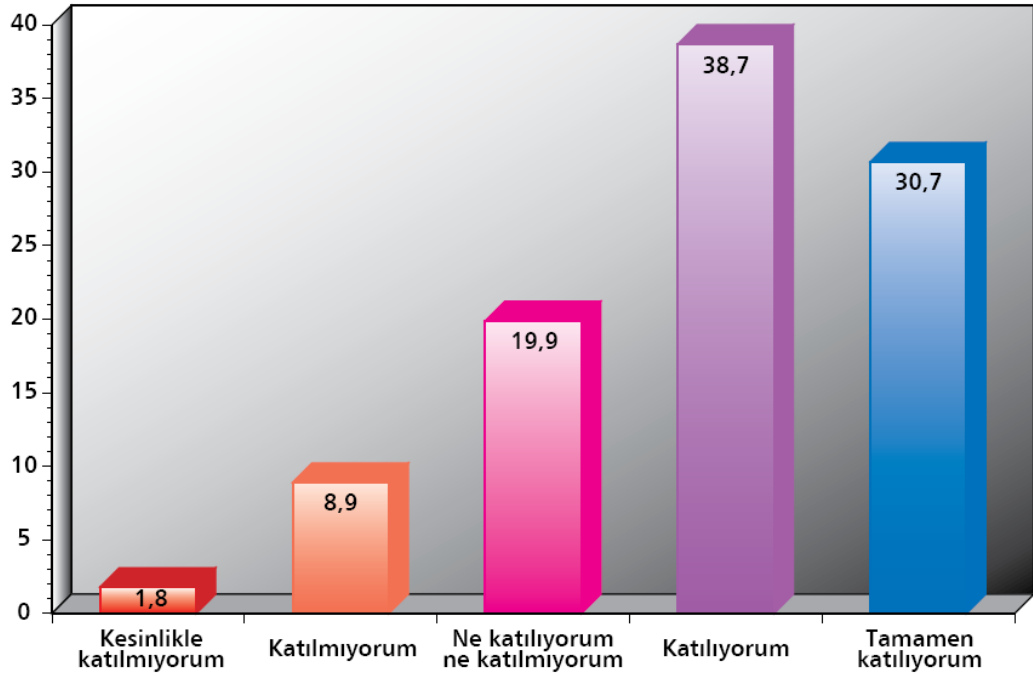
Kaynak: Kayıt Dışı Ekonomi Araştırması Raporu (Ocak 2008)

Vergi bilincine istenilen düzeye ulaşmamış toplumlarda vergi oranlarında ne kadar indirim yapılırsa yapılsın beklenen sonuçları vermeyecektir. Vergi bilinci oluşması verginin gerekliliğini kavramaktan geçer. Vergiyi gereksiz bir kurum olarak nitelendiren toplumlarda vergi gelirlerinin yükseltilmesi neredeyse imkânsızdır.

Bu doğrultuda ülkemizde, rüşvetin, yolsuzluğun, adam kayırmanın, rant kollamanın önüne geçecek tedbirlerin alınarak devlete olan güvenin, inancın yeniden

sağlanması temin edilmelidir. Bu ortamı sağlayacak olan devlettir. Devlet, tüm kurum ve kuruluşları ve her alandaki icraatı ile vatandaşın yanında olduğunu samimi bir şekilde hissettirmelidir. Vergi kayıp ve kaçığına yol açanların kendilerine göre haklı gerekçelerini oluşturan söz konusu nedenlerin ortadan kaldırılması halinde vergi gelirlerinde önemli artışlar beklemek mümkündür (Tosuner, 1995, s.71).

Şekil 3 - 12: Bilinç
Bir Tanıdığım Vergi Kaçırırsa Onu Bu Konuda Uyarırım

Kaynak: Kayıt Dışı Ekonomi Araştırması Raporu (Ocak 2008)

3.2.4.9. Toplumsal Baskı

Bireyler için vergi kaçırınlar üzerinde toplumun baskısı önemlidir. Vergi kaçakçılığı kimi toplumlarda hoşgörü ile karşılanır ve dolayısıyla bu toplumlarda vergi kaçakçılığı yüksek düzeydedir. Çünkü kaçakçılığın maliyeti sadece yakalanıldığında ödenecek vergi cezası kadar olur. Kimi toplumlarda ise vergi kaçakçılığı affedilmez bir suç olarak görülür ve kaçakçılık yapanlar ağır bir

toplumsal baskı ile karşı karşıya kalıp toplumdan dışlanırlar. Bu baskı ise mükelleflerin vergiyi kaçırma eğilimini azaltıcı etki yapar (Dinçer, 2007, s.64).

3.2.5. Psikolojik Nedenler

Kayıt dışılıkta rol oynayan psikolojik faktörler denildiğinde bireylerin kayıt dışı faaliyetlerden aldıkları duygusal tatmin anlaşılmaktadır (İlgın, 1999, s.33).

3.2.5.1. Hobi Alışkanlıkları

Bazen bireyler, ekonomik sebepler yanında duydukları heyecan sebebiyle de yasadışı faaliyetlere katılırlar. Pek çok kişi de zevk duyduğu ve boş zamanlarını değerlendirme faaliyeti olarak gördüğü için kayıt dışı ekonomi kapsamında yer alan üretim faaliyetlerinde bulunabilir. Özellikle evde retim açısından durum böyledir. Bağ bahçe işleri ve yemek yapmak v.s gibi faaliyetler, çok kişi tarafından hobi olarak yapılmaktadır.

3.2.5.2. Kimlik Arayışı

Bireylerin kimlik arayışları ve etkin olma isteklerini karşılayacak kayıtlı faaliyet imkanlarının sınırlı olması onları yasadışı da olabilecek kayıt dışı faaliyetlere itebilir. Part-time işlerde çalışmak evde üretim ve bağımsız veya kendi işinde çalışmak, insanlara esnek hareket etme imkanı vermekte ve hürriyet arzularını tatmin etmektedir. Bu tür faaliyetler ise kayıt dışılığın yoğun olduğu alanlardır.

3.2.5.3. Diğer Kişilerin Ekonomik Faaliyetleri

Bireylerin, başkalarının kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde bulunduğunu bilmeleri ve kayıt dışı ekonominin büyüklüğüyle ilgili tahminlerin büyük oranda kayıt dışılığın olduğunu göstermesi de onların kayıt dışı faaliyetlere yönelmesinde cesaretlendirmektedir.

İspanya'da yapılan bir çalışma sonucuna göre; vergi kaçakçılığının yaygın olduğu grupta bulunan mükellefin kendisi de önemli ölçüde vergi kaçırma eğilimi içinde olmaktadır. Buna karşılık, diğer insanların vergi kaçakçılığı durumu ile ilgili bir fikre sahip olmayan veya vergi kaçırın bireylerle ilişki kurmayanların vergi kaçırma eğilimi düşük olacaktır (Yılmaz, 2006, s.97). Bu açıdan kayıt dışı ekonominin kendisi ve kayıt dışı ekonomi konusunda yapılan aşırı yüksek tahminler de kayıt dışılık sebebi olmaktadır.

3.2.6. Teknolojiye Bağlı Nedenler

Fabrikalarda emeğin yoğun olduğu üretim şeklinden teknoloji yoğun üretim şekline bağlı olarak robot teknolojisine geçilmesi işsizlik oranında artış göstermiştir. Buna bağlı olarak açığa çıkan iş gücü kayıt dışı faaliyetlere ve sektörlerle kaynaklık etme durumunda kalmıştır.

Teknolojik gelişmelerin kayıt dışı ekonomiye en önemli etkisi, gelişen teknolojilerle emek gücünün boşa kalması ve insanların geçim kaygısıyla kayıt dışı faaliyetlere yönelmeleridir. Gelişen teknolojiler sermaye mallarının fiyatını ucuzlatmakta ve ucuzlayan bu sermaye mallarının kullanımı yoluyla piyasaya yönelik kayıt dışı üretim ve evde üretim kolay hale gelmektedir. Piyasaya yönelik kayıt dışı üretim ve evde üretim kolay hale gelmektedir. Böylece kayıt dışı üretimin ucuzlayarak kalitesinin iyileşmekte olması da bu ürünlere yönelik talebin canlı kalmasında ve sonuç olarak kayıt dışı ekonominin gelişmesinde etkili olmaktadır (İlgin, 1999, s.32).

3.3. Kayıt Dışı Ekonomiye Ölçme Yöntemleri

Kayıt dışı ekonomiyi hesaplamak için çok sayıda tahmin yöntemi bulunmaktadır. Bu hesaplamalar ülkeden ülkeye ve kullanılan yönteme göre çok büyük farklılıklar gösterir. Literatürde kayıt dışı ekonominin ölçülmesine yönelik genellikle üç yöntem kullanılmaktadır. Bunlar mikro yöntemler, makro yöntemler ve model yaklaşımıdır.

3.3.1. Mikro (Doğrudan) Yöntemler

Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün hane halkı, işyeri, vergi vb. anket uygulamalarıyla tahmin edilmesi, bu tür yöntemlerin temelini oluşturur ve ulusal istatistik birimlerince yaygın olarak kullanılır. Bu yöntem kayıt dışı ekonominin yapısını incelemek açısından oldukça kullanışlıdır. Bu yolla özellikle kayıt dışı sektörün yapısı hakkında çok detaylı bilgiler toplanabilir. Ancak büyük bir dezavantajı vardır.

Araştırmanın güvenilirliği tamamen ankete katılanların vereceği cevaba ya da diğer bir ifadeyle sorulara ne kadar dürüstçe cevap vereceklerine bağlıdır. Kayıt dışı ekonominin tahmininde doğrudan ölçüm metodunun en önemli avantajı belli bir zamanda kayıt dışı ekonomi konusunda detaylı bilgi edinebilmenin mümkün olmasıdır. İyi hazırlanmış anket sonucunda kayıt dışı ekonominin yapısal özellikleri de ortaya konabilir (Toptaş, 1998, s.12).

İkinci bir doğrudan yaklaşım vergi gelirlerinin, vergi daireleri ve sosyal güvenlik kurumlarınca yapılan denetime dayandırılır. Vergi dairelerine beyan edilen gelir ile belirli denetimler sonucu ölçülen gelir karşılaştırılarak kayıt dışı ekonomi tahmin edilmeye çalışılır. Ancak vergi kaçığının tamamını belirlemek için yıllık olarak yapılan bu vergi denetimleri, hem yetersizdir ve hepsinden önemlisi vergiye tabi vergilendirilebilir faaliyetler sınırlandırılmaktadır.

Her iki mikro metodunda en büyük dezavantajı (anketler ve vergi denetimi) kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin sınırlı tahminler sağlamasıdır. Hepsinden önemlisi onların bütün kayıt dışı faaliyetleri kapsamı mümkün değildir. Ayrıca her iki yöntemde kayıt dışı ekonominin uzun dönemdeki gelişimi ve büyümesine ilişkin bir tahminde bulunamaz. Bununla birlikte dikkate değer en büyük avantajı yukarıda da ifade ettiğimiz üzere kayıt dışı ekonomide çalışanların kompozisyonu, yapısı ve kayıt dışı ekonomi hakkında detaylı bir bilgi sunmasıdır.

3.3.2. Makro (Dolaylı) Yöntemler

Makro yaklaşım ya da gösterge yaklaşım olarak nitelendirilebilecek olan dolaylı ölçme yöntemlerinde kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin bilgi vermesi muhtemel makroekonomik gösterge değerlerinin zaman içerisindeki değişimi değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, GSMH yaklaşımı, Vergi incelemeleri Yoluyla Ölçme Yaklaşımı, istihdam Yaklaşımı ve Parasalcı Yaklaşımdan söz etmek mümkündür (Us, 2004, s.16).

3.3.2.1. GSMH Yaklaşımı

GSMH'nın hesaplanmasında üretim, gelir ve harcama yöntemleri olmak üzere üç farklı yöntem kullanılmaktadır. Kayıt dışı ekonomi olmayacağı varsayımı altında, her üç yönteme göre hesaplanan GSMH değerlerinin aynı olması gerekmektedir. Ancak, kayıt dışı ekonomi söz konusu olduğu takdirde, harcamalar yöntemi ile hesaplanan GSMH değerinin, diğer yöntemler yolu ile hesaplanan GSMH değerinden daha büyük çıkması beklenmelidir. Bu sebeple farklı yöntemlerle hesaplanan GSMH değerleri arasındaki farkların kayıt dışı ekonomi büyüklüğüne ilişkin veri teşkil ettiği düşünülmektedir. Ancak, döviz ve altın gibi tasarruf araçlarına yatırım eğiliminin yüksek olduğu dönemlerde ve yurt dışına transferlerin varlığında bu yaklaşımda sağlıklı sonuç vermeyebilir (Kıldış, 2000, s.14).

3.3.2.2. Vergi İncelemeleri Yoluyla Ölçme Yaklaşımı

Dolaylı yöntemlerden ikincisi olan vergisel yöntemlerle, başka amaçlar için toplam vergi istatistiklerinin analiz edilmesi yoluyla, genellikle beyan dışı veya vergilendirilmesi gerektiği halde vergi dışı kalan gelirler tahmin edilmektedir. Beyan dışı vergi veya vergi dışı gelirler, başka kaynaklardan hesaplanıyorsa GSMH hesapları içinde kapsanmış olabilir. Bunların ayrıştırılması gerekir. Bu sebeple, mevcut GSMH büyüklükleri veri alınarak hesaplanan beyan dışı veya vergi dışı gelir anlamındaki kayıt dışı ekonomi ile GSMH tanımı içinde olmasına rağmen, mevcut GSMH büyüklükleri içinde kapsanmadığı düşünülen kayıt dışı ekonomiyi karıştırmamak gerekir (İlgin,1999, s.149).

Vergi incelemeleri yoluyla kayıt dışı ekonomiyi ölçme, vergi incelemeleri sırasında mükelleflerin beyan etmediği gelirlerin tespit edilmesi ile ortaya çıkan matrah farklılıklarının kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü yansıttığı varsayımından yola çıkılarak oluşturulmuş bir yaklaşımdır (Us, 2004, s.17).

3.3.2.3. İstihdam Yaklaşımı

Bu yöntemde incelenen gösterge toplam istihdamın zaman içerisinde gösterdiği gelişmedir. Eğer çalışanlar resmi sektörden ayrılıp gizli sektörde faaliyet gösteriyor veya toplam işgücü arttığı halde toplam istihdam oranında artış olmuyorsa (ceteris paribus) resmi istatistiklerde toplam istihdam rakamlarında azalma olacaktır. Bu yöntemde genellikle belirli bir yıl ya da bir dönem taban olarak kabul edilip gizli ekonomi yok ya da minimum seviyede varsayılır geçen zaman içerisinde, gizli sektörde çalışanlar ne kadar artmıştır tahmin edilir (Özsoylu, 1996, s.36).

Türkiye gibi nüfusun ve buna bağlı olarak toplam işgücünün sürekli artış gösterdiği ülkelerde istihdam rakamlarında sürekli artış olması doğaldır. Bu durumda sivil işgücü ve sivil istihdam rakamları ülke nüfusu ile karşılaştırılarak bir oran bulunur. Bulunan bu oranın zaman içerisindeki gelişimi, gizli sektörde çalışanların artıp azaldığı konusunda bilgi verebilir. Bu yöntemin avantajı hesaplama

yöntemlerinin karmaşık olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak çok önemli bir dezavantajı vardır. Genellikle karşılaştırmaların yapıldığı son otuz yılda bazı sosyal gelişmeler olmuştur. Özellikle bayanların toplam istihdam rakamlarına daha yoğun katılması, yıllar itibariyle bu oranları yükseltici özellik gösterebilir. Bir diğer dezavantaj ise istihdam ediliyor görülenlerin ikinci bir işte çalışıyor olmasından kaynaklanmaktadır. İstihdam yaklaşımında ikinci işte çalışanlar hesaplanamaz. Sonuç olarak bu yöntemle yapılan hesaplamalarda gizli sektör için ancak alt sınır oranları tespit edilebilir (Özsoylu, 1996, s.36).

3.3.2.4. Parasalcı Yaklaşım

Bu yaklaşımda, parasal istatistikler kullanılarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Parasala yaklaşım; Sabit Oran (Emisyon Hacmi), İşlem hacmi ve Ekonometrik Yaklaşım olmak üzere üç grup altında incelenecektir (Ilgın, 1999, s.147).

3.3.2.4.1. Sanal Oran (Emisyon Hacmi) Yaklaşımı

Bu yaklaşımda, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü belirlemek için para piyasalarında hareketler izlenmekte ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde ödemelerin genellikle pesin para ile yapıldığı, çek ve senet gibi ödeme araçlarının kullanılmadığı varsayılmaktadır. Ayrıca, ekonomide kayıt dışı ekonomi olmadığı dönemlerde sürüm hacminin mevduata oranının sabit kalacağı varsayılmakta ve bu oranın zaman içinde artması paraya olan talebin arttığını ve dolayısıyla kayıt dışı ekonominin de arttığını göstermektedir. Bu yaklaşımın en önemli eksikliği, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde ödeme aracının pesin para olduğunu ve paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide aynı olduğunu kabul etmesidir. Oysa kayıt dışı ekonomide çek ve senet ile ödeme de yaygındır ve ayrıca paranın dolaşım hızı kayıtlı ekonomiye göre daha yüksektir (Özsoylu, 1996, s.14).

3.3.2.4.2. İşlem Hacmi Yaklaşımı

Kayıt dışı ekonomiyi ölçmeye ilişkin olarak getirilen işlem Hacmi Yaklaşımı'nda, Fisher'in Miktar Teorisi eşitliği kullanılmaktadır. Bu çerçevede, para arzının M, paranın dolaşım hızının V, genel fiyat seviyesinin P ve işlem hacminin T olduğu düşünülecek olursa, ülkede üretilen toplam mal ve hizmetlerin piyasa değeri, para arzının paranın dolaşım hızıyla çarpımına eşittir. Bir diğer deyişle,

$$MV = PT$$

Bu yaklaşıma göre işlem hacmi olan T ile GSMH arasındaki ilişki uzun vadede sabittir. Bu sebeptendir ki, belirli bir dönemde MV'nin belirlediği GSMH rakamı ile istatistiklerle açıklanan GSMH arasındaki fark, kayıt dışı ekonominin büyüklüğünü vermektedir.

İşlem Hacmi Yaklaşımı'nda paranın dolaşım hızının, kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide aynı ve söz konusu dolaşım hızının sabit olduğu kabul edilmektedir (Özsoylu, 1996, s.14).

Emisyon ve işlem hacmi yaklaşımları birçok açıdan eleştirilmiştir. Eleştiriler öncelikle yaklaşımların varsayımlarında yoğunlaşmıştır. Yaklaşımların birinci varsayımı paranın dolaşım hızının hem resmi hem de gizli sektörde aynı olduğunu kabul etmek gerçekçi görünmemektedir. Eleştiriler gizli sektörde dolaşım hızının daha yüksek olması gerektiği seklindedir. Yine yaklaşımların ana varsayımı olan banknot ve mevduat miktarı oranının sabit olacağı teorik bir temele oturmaz. Fakat her ne kadar teorik temel yoksa da bu varsayım mantıksız değildir.

3.3.2.4.3. Ekonometrik Yaklaşım

Parasalcı yaklaşımın bu yönteminde, nakit para talebi ekonometrik bir denklem ile tahmin edilmektedir. Ekonometrik yaklaşımda, diğer parasalcı yaklaşımlarda olduğu gibi, kayıt dışı ekonomilerde işlemlerin nakit para ile yürütüldüğü ve paranın dolaşım hızının kayıtlı ve kayıt dışı ekonomilerde aynı

olduğu varsayılmaktadır. Nakit paranın geniş anlamlı paraya oranının, kişi başına düşen reel gelir, mevduat faiz oranı, kamu personel harcamalarının toplam kamu harcamalarına oranı, vergi oranı ve enflasyon oranına bağı olduğu kabul edildiğı bu yöntemde, nakit para talebi bir regresyon analizi ile tahmin edilmektedir.

İkinci aşamada ise vergi değişkeni sıfır alınmak suretiyle verginin olmadığı durumda ortaya çıkacak ikinci nakit para talebi tahmin edilmektedir. İki para tahmini arasındaki fark, kayıt dışı ekonomiyle ilgili nakit para düzeyini vermektedir. Son aşamada ise, paranın dolaşım hızından yararlanılarak ve kayıt dışı ekonomiye ilişkin nakit para düzeyi kullanılarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü hesaplanmaktadır (Us, 2004, s.22).

4. BÖLÜM

LİTERATÜRDE KAYIT DIŞI EKONOMİ

Kayıt dışı ekonomi, ekonomilerin taşımış oldukları özelliklere göre farklı boyutlarda ortaya çıkmış bir kavram olmakla beraber, genelde olumsuz yönleri daha çok bilinmekte, kayıt dışı ekonominin olumlu sonuçlarının olduğu konuyla ilgili çalışmalarda belirtilmiştir. Burada önce kayıt dışı ekonominin olumlu olduğu düşünülen yönleri ele alınıp, daha sonra olumsuz etkileri açıklanacaktır.

4.1. Kayıt Dışı Ekonominin Olumlu Etkileri

Kayıt dışı ekonomiyi olumlu bulan görüşlerin başında, kayıt dışı ekonominin ülkenin karşılaştığı ekonomik krizleri aşmasında, işsiz kitlelere istihdam ve gelir imkânı sağlayarak ve mal ve hizmet arzını artırarak yardımcı olduğu ve bir çeşit “sosyal güvenlik subabı” görevi gördüğü görüşü gelmektedir (İlgin, 1999, s.45).

Kayıt dışı ekonominin ekonomi üzerindeki olumlu etkileri olarak; istihdama sağladığı yarar, atıl faktörlerin üretime katılması ve düşük fiyatla mal üretimi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bununla beraber, kayıt dışı ekonominin katılımcılarına daha fazla özgürlük, çalışma saatlerinde ve koşullarında esneklik ve bağımsızlık sağladığı da belirtilmiştir (Carter, 1984, s.219).

Kayıt dışı ekonominin diğer olumlu yanları, bu sektörde faaliyet gösteren firmalara rekabet gücü kazandırması, ekonomide canlılık yaratarak istihdamı artırması, ekonomiye dinamizm kazandırarak sermaye birikimini ve büyümeyi hızlandırması, ekonomide subap işlevi görerek sosyal patlamaları engelleyici istikrar unsurları taşımasıdır (Toptaş, 1999, s.77).

Kayıt dışı ekonominin olumlu yönlerine rağmen gelişmemişliğin bir göstergesidir. Kısa vadede etkileri pozitif, uzun vadede de ekonomiyi tümden çıkmaza sokacak negatif özelliklere sahiptir.

4.1.1. Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi

Ekonomik büyümenin önündeki en önemli engellerden birisi tasarruf yetersizliğidir. Ekonomik birimlerin büyüyebilmesi için yatırım yapması, yatırım yapabilmek için de elinde fon bulunması gerekmektedir. Gelirin bir kısmı tüketime, bir kısmı da vergilere gittiğinde, gelir elde edenlerin elindeki yatırılabılır fonlar azalmaktadır. Diğer yandan ülkedeki finansman kuruluşları da uygun koşullarla kredi vermiyorlarsa, girişimcilerin yeni yatırımlara yönelmesi mümkün olmamaktadır. Böyle bir ortamda yine de büyümeyi düşünen müteşebbislerin tek seçeneği kalmaktadır. Bu da gelirlerini kayıt dışına çıkararak daha az vergi ödemektir. Kişiler vergiyi oto-finance yöntemi olarak kullanarak büyümelerini sürdürebilmektedirler.

Ekonomik büyümenin öncelikle tercih edildiği bir ülkede; eğer alınan vergilerle devlet tarafından gerçekleştirilen büyüme, bu vergiler kişilerin elinde kalsaydı sağlanacak büyümeden düşük ise, kayıt dışı çalışmanın olumlu sonuçlar ortaya koyduğu ileri sürülebilir. Çünkü kayıt dışı çalışarak yaratılan gelirden, vergi ödemeyerek sağlanan fonlar hem çok daha ucuzdur, hem de gelecek dönemlerde elde edilecek gelirin de kayıt dışı bırakılmasına uygun ortam hazırlayabilmektedir (Aydemir, 1995, s.94).

Özel sektörün ekonomik büyümedeki önemi gelişmekte olan ülkelerde kamu kesiminin kaynaklarının sınırlı ve etkin kullanımının zor olması nedeniyle artmaktadır. Bu ülkelerde yüksek oranlı ve karmaşık vergi düzeni nedeniyle vergi kaçakçılığı artmakta ve vergi gelirleri azalmaktadır. Bu fonların devlete vergi yerine yeni yatırımların finansmanında kullanılmasıyla yatırım hacminde ve dolaylı olarak ekonomik büyümede artış olabilmektedir.

Kayıt altında bulunan ekonominin yüksek maliyetler, kapasitenin eksik kullanımı ve kaynakların sınırlı olması gibi nedenlerle herkese iş yaratma imkânı yoktur. Kayıt dışı ekonomi, açıkta kalan bu işsiz kitlelere iş imkânı sağladığı için birçok insanın geçim kaynağı olma özelliği taşır. Kayıt altında olan sektörlerde çalışanlar, eğitim düzeyleri belirli bir seviyede ve ayrıca kalifiye elemanlardır. Kayıt dışı ekonomide ise, her seviyeden insana istihdam olanağının sağlanması hem işsizliği azaltır hem de işverenlere daha düşük maliyetle işgücü çalıştırma olanağı sağlar (Sarılı, 2002, s.44).

Kayıt dışı sektör, hem işçi istihdam eden iş yerlerini, hem de tek şahıs tarafından yürütülen faaliyetleri kapsamaktadır. Buna göre kavram, bir yandan küçük imalat iş yerlerini, diğer yandan ise, seyyar satıcıları, ayakkabı boyacılarını ve sadece yaşamlarını sürdürebilmek için gelir elde etmeye yönelik hizmet sektöründe tek başına çalışanları da kapsamaktadır. Bu sektörde çalışan işçilerin büyük bir kısmı kayıtlı sektördeki asgari ücretten daha yüksek gelir kazanabilmektedir (Ekin, 1995 36-37). Yani gelişmekte olan ülkelerde yeni istihdam oluşturma olanaklarının sınırlı olması marjinal sektörde istihdamın artmasına yol açar.

Bunlardan dolayı özellikle gelişmekte olan ülkelerde hükümetler ekonomik faaliyetlerde aşırı düzenlemelerden kaçınmalıdır. Ancak bu saptama gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin kalkınmanın ileri aşamalarında giderek rolünün azalması durumunda doğru olabilir. Ama gelişmiş ülkelerde de kayıt dışılığın olması bu görüşün doğruluğunu tartışmalı hale getirmektedir. Bireysel refahtaki artışın toplumsal refahı da arttıracığı klasik iktisatçıların temel görüşüdür. Bu nedenle kayıt dışı ekonomik faaliyetler ile bireylerin daha hızlı bir şekilde refah seviyelerini arttırmalarının genel olarak ülke ekonomisinde de benzer etkileri yaratması beklenir.

Sonuç olarak kayıt dışı istihdam, emek sahipleriyle işverenlerin anlaşmasıyla oluşmaktadır. Emek sahipleri işsizlik sonucu işportacılık gibi kendi imkânlarıyla iş yapma çabasındadırlar. Önemli bir kesime iş olanağı sağlayan kayıt dışı sektör, çalışanlara sosyal güvenlik imkânı sağlamasa bile, istihdam sorununa önemli bir katkı sağlamaktadır. Aksi halde sosyal patlamalar söz konusu olacaktır. İşverenler ise bürokrasi, sigorta primi, fon ve vergilerden kaçınmaktadır.

4.1.2. Rekabet Gücü Üzerindeki Etkisi

İşletmelerdeki rekabet gücü, teknolojik yatırım seviyesine dayanır. Emek yoğun üretimdeki yüksek maliyetlerin teknoloji yoğun üretimde daha düşük maliyetlerle rekabet etme şansı yoktur. Kayıt dışı ekonomide, kayıtlı ekonomideki (kazanç üzerinden alınan vergiler, işçilik üzerinden ödenen sigorta-vergiler v.b yüksek oranlı kamusal yükümlülükler) bulunmadığından kayıt dışı ekonomide ki üretim maliyetlerinin dolayısıyla satış fiyatlarının düşük gerçekleşmesi, kayıt dışı ekonomiye yurt içi ve yurt dışı pazarlarda rekabet gücü kazandırır (Altuğ, 1999, s.483).

Rekabetteki en önemli unsurlardan biri gelişmiş ekonomilerdeki üretim maliyeti ile gelişmekte olan ülkelerdeki üretim maliyetidir. Çünkü gelişmiş ekonomilerdeki teknoloji ile daha kaliteli üretim yapılırken aynı zamanda ürün çeşitlendirmesi ve reklâm gibi faktörlerle rekabet etme şansı artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere baktığımızda ise kayıt dışı çalışan işçiler nedeniyle üretim maliyetleri düşmektedir. Böylece kayıt dışı ekonomideki işletmelerin gelişmiş ekonomilerdeki işletmelerle rekabet etme gücü artacaktır. Bu nedenle de gelişmekte olan ekonomilerde emek yoğun üretime dayalı sektörler ön plana çıkmakta ve rekabet söz konusu olmaktadır. Kayıt dışı ekonomide, kayıtlı ekonomideki gibi sigorta, vergi ve benzeri yüksek oranlı mali yükümlülükler olmadığından üretim maliyetleri dolayısıyla, satış fiyatı düşük gerçekleşecektir. Böylece kayıt dışı ekonomi, yurt içinde ve yurt dışında rekabet gücü kazanacaktır (Arıkan, 1994, s.57) .

4.1.3. Sosyal Yapı Üzerindeki Olumlu Etkileri

Kayıt dışı ekonominin sosyal anlamda iki olumlu yönü vardır. Bunlardan ilki, geçim kaynağı olmayan insanların geçinebilecek düzeyde gelir elde etme imkânı sağlamasıdır. İkincisi ise; yaşam standardını yükseltmek isteyen insanlara istedikleri şekilde yaşama imkanı sağlayacak geliri elde etme olanağı sağlamasıdır. Eğer insanlar istedikleri geliri elde edemezlerse ve ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma düşerlerse bu toplumda sosyal patlamalara ve eylemelere sebep olacaktır. Buna

yaşanan ekonomik kriz sonucu Arjantin’de meydana yağmalama v.b.örnek verebiliriz.

4.1.4. Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin diğer önemli bir etkisi, gelir dağılımına olumlu katkısı nedeniyle sosyal adaletin belli ölçüde kurulmasına yardımcı olmasıdır. Öncelikle kayıt dışı ekonominin faaliyetleri sonucu üretimin ve buna bağlı olarak gelirin artması nedeni ile ülke çapında bölünecek pastayı büyüttüğü şüphe götürmez bir gerçektir. Ancak, büyüyen bu pastanın dağılımı konusunda etkisi ise, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin türüne bağlıdır. Bu çerçevede, eğer kayıt dışı ekonomi, alt gelir grubuna dâhil olan kesime ikinci bir iş imkânı sağlıyorsa fakirlik düzeyinin belli oranda yukarı çekilmesine yardımcı olabilmektedir. Fakat kayıt dışı ekonomik faaliyetlere katılanlar arasında elde edilen gelirin dağılımı incelendiğinde, aynı olumlu durumun söz konusu olmadığı görülmektedir (Karagül, 1997, s. 191.).

4.1.5. Ekonomik İstikrar Üzerindeki Etkisi

Ekonomik istikrar, öncelikle fiyat istikrarının sağlanması ve ekonominin tam çalışma düzeyinde devamlı dengede bulunmasıyla ilgilidir. Üretilen mal ve hizmetlerin toplam arz ve talebi arasında bir dengenin olması, aynı zamanda üretim faktörlerinin tam kullanılması istikrar bakımından hedeflenen bir durumdur. Kayıt dışı ekonomi, ekonominin istikrara kavuşmasında etkili olur. Kayıt dışı sektörde bürokratik işlemler ve kamunun düzenleyici müdahaleleri olmadığından üretim hem daha ucuz, hem daha fazladır. Üretimin artış göstermesi ekonominin arz kapasitesini olumlu etkilerken, üretimin ucuz olması genel talebi olumlu etkiler. Ayrıca, kayıt dışı sektörde çalışanlar ve işverenler ek gelir elde ettiklerinden talep canlı olacaktır. Kayıt dışı ekonomi, ekonominin üretim ve tüketim kapasitesi üzerindeki olumlu etkileriyle kapasite kullanımını arttırıcı yönde işlevlere sahiptir. Kayıt dışı üretim, resmi ekonomiye paralel olarak faaliyet gösterdiğinden, resmi sektörde oluşacak olumsuz konjonktürel dalgalanmaların etkileri de kayıt dışı sektör yardımı ile minimuma indirgenmektedir (Özsoylu, 1996, s.107).

4.1.6. Ekonomideki Dinamizme Etkisi

Bürokratik işlemler ve gereksiz giderler olmadığından kaynaklar, doğrudan mal ve hizmet üretimine süratle kanalize olur, maliyetler düşer, işletme sermayesi ihtiyacı azalır, üretim artar, ihtiyaçlar daha çabuk karşılanır (Altuğ, 1999, s.486).

4.1.7. Kayıtlı Ekonomi Üzerindeki Etkisi

Kayıt dışı ekonomik işlemlerle elde edilen fonlar bankacılık sistemi kanalı ve menkul kıymetler borsası yardımıyla kayıtlı ekonomiye kaynak sağlamaktadır. Kayıt dışı ekonomik faaliyette bulunanlar, bu faaliyetleri sonucu elde ettikleri gelirlerle mal ve hizmet satın alırlar ve bu şekilde ödedikleri dolaylı vergilerle kayıtlı ekonomiye de katkı sağlamış olurlar. Kayıt dışı ekonomi, kayıtlı ekonominin müşterisidir (Altuğ, 1999, s.486).

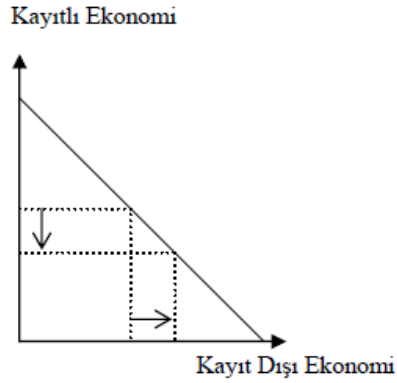
Kayıt dışı ekonominin olumlu etkilerinden bahsedenlerden bir kesim kayıtlı ekonomi ile kayıt dışı ekonomi arasında birebir değişimin olmadığını dolayısıyla kayıt dışı ekonomide meydana gelen bir artışın kayıtlı ekonominin hacmini daralttığı şeklinde yorumlanmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu yaklaşıma göre kayıtlı ekonomi ile kayıt dışı ekonomi, tam kapasite ile çalışırsa ve aynı sektörlerde bulunursa birbirlerine birebir olarak rakip olurlar. Ancak gerçek hayatta kayıtlı ekonomi ile kayıt dışı ekonomi genelde farklı sektörlerde bulunur ve tam kapasite kullanımı da neredeyse imkânsızdır. Dolayısıyla kayıt dışı ekonomi ile kayıtlı ekonomi arasında bir ikame ilişkisi olsa da, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerdeki bir birimlik değişiklik kayıtlı ekonomide aynı oranda bir değişiklik oluşturmaz (Özsoylu, 1996, s. 53–54). Kayıt dışı ekonomi ile kayıtlı ekonomi arasındaki bu ilişkiyi şekil yardımıyla gösterecek olursak;

Şekil 4-1 deki eğrinin eğimi (-1) dir. Bu ise bize kayıtlı ve kayıt dışı ekonomi arasında mutlak ikame olabileceğini gösterir. Yani kayıt dışı ekonomi 1 birim azalır, kayıtlı ekonomi 1 birim artacaktır. Şekil 4-2 ise gerçek hayattaki durumu göstermektedir. Şekil 4-2 'de eğrinin tüm noktalarında eğim farklıdır ve kayıt dışı ekonomideki 1 birimlik azalmanın kayıtlı ekonomiyi ne kadar genişleteceği belli değildir. Böylece kayıt dışı ekonominin devletin gelir kaybına uğramasına ve

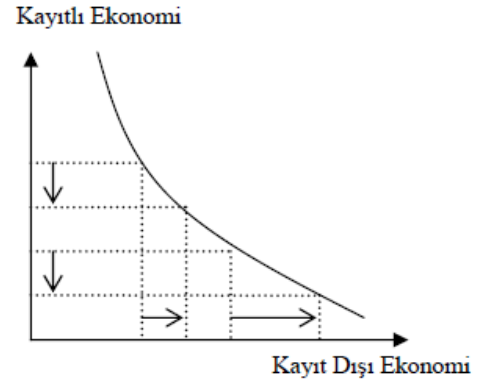
sosyal güvenlik gelirlerinin azalmasına neden olmayacağı ileri sürülmüştür (Özsoylu, 1996, s. 54).

Şekil 4- 1: Kayıtlı/Kayıt Dışı Ekonomi Arasındaki İlişki

Şekil 4- 2: Kayıtlı/ Kayıt Dışı Ekonomi Arasındaki İlişki

Şekil 4-1

Şekil 4-2

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin kayıtlı ekonomi üzerindeki etkilerine bakarsak (Kızılot, Çomaklı, 2004, s.123) ;

“Gelişmekte olan ülkelerde” ekonomi % 1 puan arttığında, kayıtlı ekonominin büyümesi % 5 puan civarında gerilemektedir (negatif ilişki).

- “Gelişmiş ülkelerde” pozitif ilişki/etki (tersi sonuçlar var): Kayıt dışı ekonomi % 1 puan arttığında, kayıtlı ekonomi % 8-10 puan dolayında artmaktadır (Örneğin, eğer kayıt dışı ekonomi % 10'dan % 11'e çıkarsa, kayıtlı ekonomi % 7.7 artmaktadır). Bu, kişi başına düşen gelir açısından da böyledir. Kayıt dışılık % 1 puan arttığında (1990'lı yıllarda), gelişmiş ülkelerdeki kişi başına düşen gelir de % 7.8 puan artış görülmüştür.

4.1.8. Kaynak Kullanımı Üzerine Etkisi

Devlete verilen vergiler yerli yerinde kullanılmamakta (yolsuzluklar, yersiz harcamalar, gereksiz tüketim, çalışmayan kişilere maaş verilmesi v.b), kayıt dışı

işlem sonucu devlete vergiler ise, üretime istihdama, yatırıma kaynak teşkil etmekte, vergi kaçırarak kaçırıldığının (kazandığının) kıymetini daha iyi bilmekte yerinde ve zamanında harcamaktadır. Kaçırılan vergi yurt dışına kaçırılmayıp ülke içinde kalarak yatırımlara dönüştükçe ekonomik yarar sağlamaktadır (Altuğ, 1999, s.485).

Kayıt dışı iktisadi faaliyetler, diğer kayıtlı ekonomiye oranla daha ucuz maliyetle üretim yapabildikleri için, ülkenin iktisadi kaynaklarını daha etkin bir şekilde kullanma imkânına sahiptirler. Bu türden yapılan iktisadi faaliyetlerden, tüketici rantı, sosyal kesinti ve vergi kaçakçılığı sebebi ile oluşan üretici rantı ek talebi oluşur ve ekonominin canlı kalması sağlanır. Dolayısı ile bu tür çalışan bir ekonominin sosyal refahı arttırdığı da söylenebilmektedir (Kaptangil, 2003, s. 25).

Kayıt dışı ekonominin kaynak dağılımında etkinliği sağladığı görüşünün iki ayağı vardır. Bunlardan birincisi, kayıt dışı ekonominin kaynakları kayıtlı ekonomice tatmin edilmemiş bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda dağıtmasının bireysel ve toplumsal refahı arttırmasıdır. Özellikle güdümlü ekonomilerde merkezi idarenin kaynak ayırmayacağı mal ve hizmetlerin kayıt dışı ekonomi tarafından üretilerek tüketicilere sunulması kaynakların ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden dağılımını sağlar ki bu da toplumsal refahı arttırır. İkincisi, düzenli bir işte çalışma imkânına sahip olmayan emeğin istihdamına olanak sağlamasıdır. Atıl faktörler yeraltı ekonomisinde üretim sürecine katılma imkânına sahip olurlar. Çocuklu kadınların düşük sermaye ve yatırımla ev içinde üretime katılmaları bu duruma örnek olarak gösterilmektedir (Yılmaz, 1996, s. 105).

Kaynak kullanımında etkinlik sağlanması; hangi mal ve hizmetlerin, hangi ölçülerde, ne şekilde ve hangi kaynaklarla üretileceğine ilişkin kararlarla önem kazanır. Kararların hangi üretici birimler grubu tarafından verileceği esas olarak bir istem seçimi sorunudur. Bu kararların alınmasında, ağırlıklı olarak piyasa talebinin öncelikli olduğu piyasa ekonomisi birimleri, ya da siyasal talebin öncelikli olduğu kamu ekonomisi birimleri arasında seçim yapılmalıdır. Eğer üretimin piyasa talebine göre piyasa ekonomisi birimlerince yapılması öngörülmüş ise kayıt dışı ekonomi daha da önem kazanır. Piyasa ekonomisinin kabul edildiği bir ortamda, piyasa ekonomisi ile bağdaşmayan uygulamalar varsa, kayıt dışı ekonomi güç kazanır ve

kaynak kullanımında etkinliğin sağlanmasında olumlu roller üstlenir (Özsoylu, 1996 , s. 106)

- Kayıt dışı faaliyetler hiç bir kısıtlamanın ve müdahalenin olmaması sebebiyle rekabet imkânı sağlar. “Daha fazla çalışma daha fazla kesinti” değil “daha fazla gelir” olduğundan çalışma ve verimlilik teşvik edilmektedir.
- Bürokratik ve düzenleyici masraflar olmadığından kaynaklar doğrudan mal ve hizmetlerin üretimine kanalize olur, üretim artar.
- Kayıt dışı sektörde üretim daha düşük maliyetle gerçekleşir ve buna bağlı olarak fiyatlar resmi sektöre göre düşüktür. Böylece, oluşan “tüketici artışı” da, sosyal kesinti ve vergi kaçakçılığı sebebiyle oluşan “üretici artışı” da ek talepler oluşturur ve ekonominin canlı kalmasını sağlar.
- Bu tespitlerden hareket edildiğinde kayıt dışı ekonominin piyasa ekonomisi şartlarında kaynak kullanımında etkinliği ve toplumsal refahı artırdığı iddia edilebilir.

4.1.9. Enflasyon Vergisinin Mükellefi Olması

Kayıt dışı ekonomi sektörü, sadece somut vergilerden – gelir vergisi (GV), kurumlar vergisi (KV), katma değer vergisi (KDV), harç - vb. işlemleri ya tümüyle ya da kısmen devletten gizli yürütüldüğü için kaçınabilmektedir. Devlete ödenen vergiler, ödeyenlerin alım gücünü azaltıcı etki yapmaktadır. Ancak alım gücünü azaltan öteki olgu da enflasyondur. Enflasyondan ise en çok nakit bulunduranlar etkilenmektedir. Kayıt dışı ekonomide işlemler nakit olarak gerçekleştiğinden devlet, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerden somut olarak alamadığı vergileri enflasyon vergisi şeklinde almaktadır. Bu nedenle kayıt dışı ekonomi sektörü enflasyon vergisinin en büyük mükellefidir. Hükümetlerin (politik nedenlerle) vergileri artırmama yoluna gittiği dönemlerde, gelirlerini artırma yolu olan enflasyon vergisi, kayıt altına alamadığı ekonomik faaliyetleri vergilendirme yolu olmaktadır (Altuğ, 1999, s.67).

4.1.10. Çoğaltan Etkisi

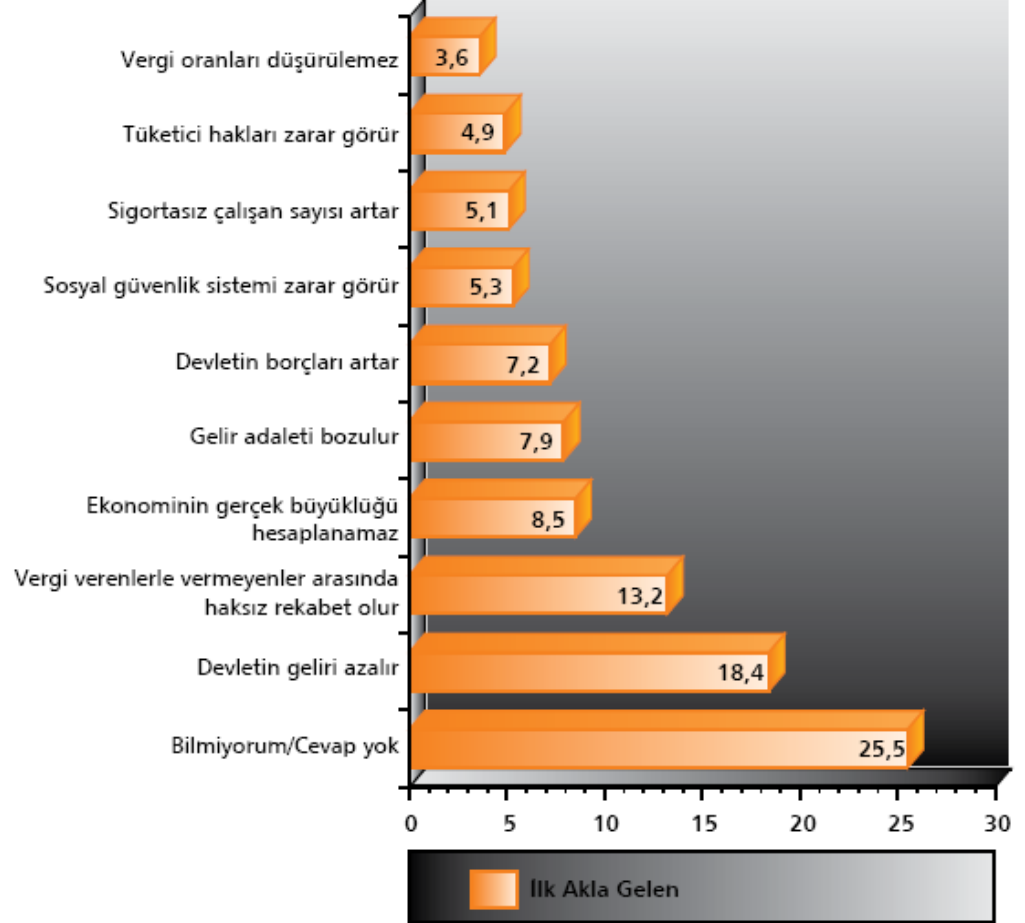
Devletin bastığı para (emisy n) ve aldığı i ve dış borçlar kayıtlı ekonomiden kayıt dışı ekonomiye transfer edilerek burada çoğaltan etkisi yaratarak, tasarrufların yatırıma kayma süratini ve oranını arttırır. Bu da ekonomiye canlılık getirerek büyüme hızını yükseltir (Altuğ, 1999, s.485).

Bir çok nedenle kayıtlı ekonomiden, kayıt dışı ekonomiye kayan gelirler, tasarruflar üzerinde çarpan etkisi yaratarak ekonomiye canlılık getirmekte ve rekabet gücünü artırmaktadır. Kayıt dışı ekonomiden elde edilen gelirler, kayıtlı ekonomide yer alan mal ve hizmetlere talep yaratmaktadır. Dolayısıyla, kayıt dışı ekonomiden elde edilen gelirlerin tüketim aşamasında kayıt altına alınma ihtimali söz konusu olmaktadır. Diğ r bir ifadeyle, elde edilmesi aşamasında kayıt altına alınamayan gelirler, harcanması aşamasında kayıt altına alınabilmektedir (Sarılı, 2002, s.44).

Ancak burada şunu vurgulamak gerekir ki sağlanan kaynak, üretim için kullanılırsa olumlu bir etkiden bahsetmek söz konusudur. Sonuç olarak, kayıt dışı tutulan gelir yatırımlara dönüştüğü sürece üretim artışını beraberinde getirir.

4.2. Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkiler

Şekil 4- 3 : Kayıt Dışı Ekonominin Olumsuz Etkiler

Kaynak: Kayıt Dışı Ekonomi Araştırması Raporu (Ocak 2008)

Grafikte da görülebileceği gibi kayıt dışı ekonominin sonuçları (zararları/etkileri) hakkında her dört kişiden birinin bilgisi yoktur. Bununla birlikte kayıt dışı ekonominin en önemli iki zararı devletin gelirlerinin azalması ve vergi verenlerle vermeyenler arasındaki haksız rekabettir. İstatistik anlamda kayıt dışılığın olumsuz etkileri, kaynağından eksik ve hatalı olarak gelen verilere göre hazırlanan göstergeleri temel alarak oluşturulacak politikaların ve alınacak önlemlerin uygulamada başarısız olması ve istenmeyen sonuçlara yol açması şeklinde dolaylı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Yapılan düzenlemelere uyulmamasından kaynaklanan

kayıt dışılığın etkileri ise daha çok doğrudan olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (DPT, 2001).

4.2.1. Ekonomik ve Mali Düzen Üzerindeki Olumsuz Etkileri

4.2.1.1. Ekonomik Büyüme Oranları Üzerinde

Kayıt dışı ekonominin tanımından da anlaşılacağı üzere kayıt dışı ekonominin söz konusu olması durumunda ilk olarak GSMH rakamı gerçeği yansıtmaz. Kayıt dışı ekonominin varlığı ile GSMH rakamının olması gerektiğinden daha düşük bir rakamı göstermesi ise en başta büyüme oranının doğru bir şekilde tespitine engel olur ve büyüme oranı gerçekte olduğundan daha küçük görünür.

4.2.1.2. Vergi Yüğü ve Vergi Adaleti Üzerindeki Etkisi

Kayıt dışı ekonominin söz konusu olmasından dolayı, kayıtlı yani resmi GSMH rakamları gerçekte olduğundan daha küçük tahmin edilir ve toplam vergi hâsılatının resmi GSMH'a oranlanmasıyla bulunan vergi yüğü yanıltıcı olur. Bu şekilde tespit edilen vergi yüğü, sadece kayıtlı ekonomi üzerindeki vergi yükünü gösterir, ekonomideki toplam vergi yükünü yansıtmaz.

$$V_y = T / \text{GSMH}$$

Vergi yükünün gerçekteki oranını tespit etmek için, toplam vergi hâsılatının kayıtlı ve kayıt dışı GSMH toplamına bölünmesi gerekir.

$$V_y = T / (\text{GSMH kayıtlı} + \text{GSMH kayıtsız})$$

Yukarıda T; toplam vergi gelirlerini, V_y ; vergi yükünü, GSMH kayıtlı; resmi ekonomiyi, GSMH kayıtsız; kayıtsız ekonomiyi göstermektedir.

Kayıtlı GSMH ile hesaplanan vergi yüğü ile kayıtlı ve kayıt dışı toplam GSMH ile hesaplanan vergi yüğü arasındaki fark, vergi yüğü dağılımındaki adaletsizliği ifade etmektedir.

Resmi raporlarda, sadece kayıtlı GSMH'a bölünerek elde edilen vergi yükü rakamlarının, yani gerçekte olduğundan daha yüksek oranların yayınlanması, toplumda genel olarak vergi yükünün yüksek olarak algılanması sonucunu doğurur. Bu durum, toplumdaki bireylerin vergiye uyumunu olumsuz etkileyerek, vergiye karşı tepki duyulması sonucunu doğurup, kayıt dışı ekonominin beyan dışı ve enformel ekonomi bileşenlerini genişletebilir (Yılmaz, 2006, s. 156).

Kayıt dışı ekonomi vergi yükünü dürüst mükellefler aleyhine çevirerek vergi adaletini bozmaktadır. Çünkü gelir elde edenlerin bir bölümü, elde ettikleri gelir üzerinden devlete vergi vermekte; diğerleri ise vergi vermeyerek gelirlerinde azalmaya yol açmamaktadırlar. Dolayısıyla vergisini vermeyenler üzerinde bir vergi yükü bulunmazken, dürüst mükellefler üzerindeki vergi yükü, bu iki kesim arasında adaletsizliğe yol açmaktadır (Günay, 2000, s.38).

4.2.1.3. Kamu Kesiminin Ekonomideki Büyüklüğüne Etkisi Kamu Harc. /Gsmh)

Kamu kesiminin ekonomideki büyüklüğü, kamu harcamalarının GSMH'a oranlanmasıyla bulunur. Kayıt dışı ekonomi etkisiyle GSMH'ın düşük olması sonucunda kamu harcamaları olduğundan daha yüksek elde edilir. Kayıt dışı ekonomi devletin denetimi ve bilgisi dışında gerçekleşen faaliyetler olduğundan kayıt dışı ekonominin artmasıyla aynı oranda devletin ekonomideki payı da azalmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin boyutlarının büyümesi kayıtlı ekonominin boyutlarının küçülmesi demektir. Böylece, devletin esas gelir kaynağı olan vergi gelirlerinin eksik ödenmesi ya da ödenmemesi devletin gelir kaybına uğramasına ve bütçe açıklarına neden olmaktadır. Bu durumda devlet ihtiyaç duyduğu geliri ya borçlanma ya da emisyon yoluyla sağlamak zorunda kalmaktadır. Ancak, bu tür uygulamalar sosyal devlet anlayışını zedelemektedir (Arıkan, 1994, s.56).

Ayrıca kayıt dışı ekonomide vergiler ödenmediği gibi, Emekli Sandığı'na ve Sosyal Sigortalar Kurumu'na ödenmesi gereken sigorta primleri de ödenmemektedir.

Bu durumda da KKBG miktarı da sürekli olarak artış göstermekte ve ülke ekonomileri çıkmaza sürüklenmektedir.

4.2.1.4. Vergi Kapasitesi Üzerindeki Etkisi

Kayıt dışı ekonomi, vergi sistemini ve vergi idaresini olumsuz etkilemekte, idarenin vergi toplama kabiliyetini ve etkinliğini azaltmakta, toplumsal vergi zihniyetinin dejenere olmasına yol açmaktadır.

Bir ülkenin vergi kapasitesi, o ülkedeki GSMH, nüfus, kişi başına MG, gelir dağılımı, ekonominin dışı açıklığı, ekonominin parasallaşması, sektörel yapı gibi faktörlere bağlı olarak belirlenmektedir. Mükelleflerin kendileri ve ailelerinin yaşamlarını asgari düzeyde sürdürmeye yetecek gücün üzerindeki kısmı yansıtmaktadır. Bir ülkede vergi kapasitesinin durumu ile ilgili yapılacak tespit ve değerlendirme o ülkedeki vergi gayretinin dolayısıyla mükellefin vergiye uyumu ile vergi idaresinin vergiyi uygulama gücünün belirlenmesi ve değerlendirilmesi bakımından da önem arz etmektedir. Bu sebeple, vergi politikalarının şekillendirilmesinde de oldukça önemlidir (Yılmaz, 2006, s.162).

Kamunun asli gelir kaynağı olan vergiler yeterince toplanamayanca, kamu yönetiminin yerine getirmek zorunda olduğu savunma ve iç güvenlik ile adalet, eğitim, sağlık ve altyapı hizmetleri aksamakta, büyüyen kamu açıkları sorunu ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucu da kamusal hizmetlerin zamanında ve etkin olarak gerçekleştirilmesi zorlaşmaktadır. Bu da toplumsal yaşam kalitesinde ve refah düzeyinde azalma anlamına gelmektedir.

Vergi kapasitesi vergi politikalarının belirlenmesi bakımından önemlidir ve kayıt dışı ekonomi dikkate alınmadan hesaplandığında gerçekte olduğundan daha düşük tespit edilir. Eğer kayıt dışı ekonominin büyüklüğü GSMH içindeki payı azaltılırsa vergilenebilir kapasite artacaktır. Vergi kapasitesi gerçeğe yakın olarak belirlenir ve böylece hükümetlerin vergi politikaları ile daha etkin bir şekilde oluşturulabilecektir.

4.2.1.5. Vergi Esnekliği Üzerinde Etkisi

Vergi esnekliği, belli bir vergi veya tüm vergi sisteminin sağladığı vergi hâsılatının, milli gelirdeki değişikliklere karşı duyarlı olması, milli gelir artarken artıp, azalırken azalmasıdır. Eğer bir vergi ya da vergi sistemi dolayısıyla elde edilen hâsıla; milli gelir artarken artıyor, azalırken de azalıyorsa vergi esnekliğinden bahsedilir ve vergi esnekliği; vergide meydana gelen değişikliğin milli gelirde meydana gelen değişikliğe oranlanması ile bulunur. Bu sebeple, kayıt dışı GSMH'nın varlığı, artış ya da azalışları, resmi GSMH'nın esas alınması suretiyle hesaplanan vergi esnekliklerinin değerinin gerçek durumu göstermesini engelleyecektir (Yılmaz, 2006s.162).

4.2.1.6. Milli Gelir Üzerinde Etkisi

Kişi başına milli gelir de kayıtlı GSMH'a bağlı olarak hesap edilir ve böylece gerçekte olduğundan daha düşük düzeyde hesaplanır. Doğru bir şekilde kişi başına GSMH tespiti için kayıtlı ve kayıtsız GSMH rakamlarının toplamı kullanılmadır ve böylece ülkeler arası refah ya da gelişmişlik düzeyleri karşılaştırıldığında o ülkenin diğer ülkeler arasındaki yeri doğru bir şekilde tespit edilebilir.

4.2.1.7. İşsizlik Oranına Etkisi

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde çalışanlar işsiz olarak nitelendirilir. Çünkü resmi kayıtlarda görünmeyen ekonomik faaliyetlerde çalışanların kayıt altına alınması imkânsızdır. Bu durumda işsizlik oranı gerçekte olduğundan daha yüksek olarak hesaplanır ve bu sektörde çalışan kişi sayısına bağlı olarak istihdam oranı (istihdam edilen işgücü / toplam işgücü) daha düşük çıkar.

4.2.1.8. Enflasyon Oranına Etkisi

Kayıt dışı ekonominin söz konusu olduğu durumlarda, bazı mal ve hizmetler, kayıtlı ekonomiye göre, yasal yükümlülüklerinin yerine getirilmemesi nedeniyle daha düşük maliyetle üretilir. Ayrıca, muamele vergileri de söz konusu olmadığından, daha düşük fiyatla mallar sunulur. Böylece kayıt dışı ekonomi ile fiyatlar üzerinde aşağıya doğru bir baskı oluşur. Ancak bu fiyatlar resmi enflasyon

oranına yansımadiğından, açıklanan enflasyon oranı gerçekte olduğundan daha yüksek görünür.

4.2.1.9. İthalat, İhracat Rakamlarına ve Ödemeler Dengesine Etkisi

İthalat, ihracat rakamlarında ve ödemeler dengesi hesaplarında da resmi kayıtlarda yer almayan kaçak mal giriş ve çıkışlarının büyüklüğüne bağlı olarak bozulmalar meydana gelebilir.

4.2.1.10. Ekonomik Göstergelere Etkisi

Artan kayıt dışı ekonomik faaliyetler verimlilik göstergelerini de etkileyecektir. Kayıt dışı ekonomi, geleneksel istatistik yöntemlerle milli gelir hesaplarına katılmayan faaliyetler olarak da ifade edildiğinden, kayıtlı ekonominin belirlediği, ekonomik göstergeler (enflasyon, işsizlik ve büyüme oranları) gerçeği yansıtamaz. Özellikle verimlilik göstergesi olarak çıktı/kişi kriteri esas alınmışsa yeraltı ekonomisinde gerçekleştirilen üretim ve çalışan kişi sayısı resmi kayıtlara dahil olmadığı için verimlilik göstergesinde önemli sapmalar görülebilir (Özsoylu, 1996, s.47). Kayıt dışı ekonominin resmi hesaplamalara girmemesi nedeniyle ekonomik göstergelerin güvenilirliğini azaltması sonucu, ekonomi politikaları oluşturulurken bu rakamları dikkate alan idarenin yanlış değerlendirmeler yapmasına ve yanlış politikalar uygulamasına neden olabilmektedir.

4.2.1.11. Ekonominin Dolarize Olması Bakımından Etkisi

Daha çok ağır vergi yükünden kurtulmak amacıyla gelişen kayıt dışı ekonomi, yüksek oranlı ve devamlı artan (kronik) bir enflasyon vergisine muhatap olduğundan satın alma gücünü korumak amacıyla efektif paraya (Dolar, Euro) yönelir, efektif yabancı para talebi artar. Kayıt dışı ekonomik işleme katılanlar (işçiler, müteşebbisler, v.b) özellikle alt gelir grupları dolarize olur. Serbest piyasa / resmi piyasa rekabeti başlar, kur makası sorunu büyür (Altuğ, 1999, s.482).

Kayıt dışı ekonomide ödemelerin daha çok nakit para kullanılarak gerçekleştiriliyor olması, fiyat istikrarının olmadığı durumlarda, kayıtlı ekonomi yanında kayıt dışı ekonomide de istikrarlı bir para birimi arayışına ve dolar ve euro

gibi nispeten istikrarlı para birimlerinin ekonomide yaygın olarak kullanılmasına, yani “dolarizasyon” a yol açmaktadır (DPT, 2001).

4.2.1.12. Ekonomi Politikalarında Meydana Gelen Sapmalar

Milli gelir ve istihdam gibi makro ekonomik değişkenler tam ve doğru ölçülemeyeceğinden, bu değişkenlere bağlı olarak oluşturulacak politikalar gerçeğe yakın olmayan sonuçlar verecektir. Örneğin ekonomi gerçekte tam istihdama yakın bir düzeydeyken resmi verilerle yüksek işsizlik oranı hesaplanmışsa bu durumda genişletici politikalar uygulanır ve sonuçta enflasyon oranı artar.

Diğer taraftan kamu kesimi gelirlerinin kayıt dışı ekonomideki artıştan ötürü düşük seviyede gerçekleşmesi, kamu çalışanlarının düşük gelir elde etmesine yol açar. Bu durum devlet hizmetlerini yerine getiren görevlilerde motivasyon eksikliği oluşturur. Ekonomik koşulların daha da kötüleşmesi halinde devlet görevlileri yaptıkları kamu hizmetleri karşılığında kişilerden çeşitli isteklerde bulunmaya başlarlar ve bu da devlet yönetiminde bir rüşvet çemberinin oluşmasına yol açar. Kamu kesiminde rüşvetin artması hem bireylerin devleti yönetenlere karşı güvenlerini kaybetmelerine ve hem de devlet yönetiminde kaynakların verimsiz kullanılmasına neden olur.

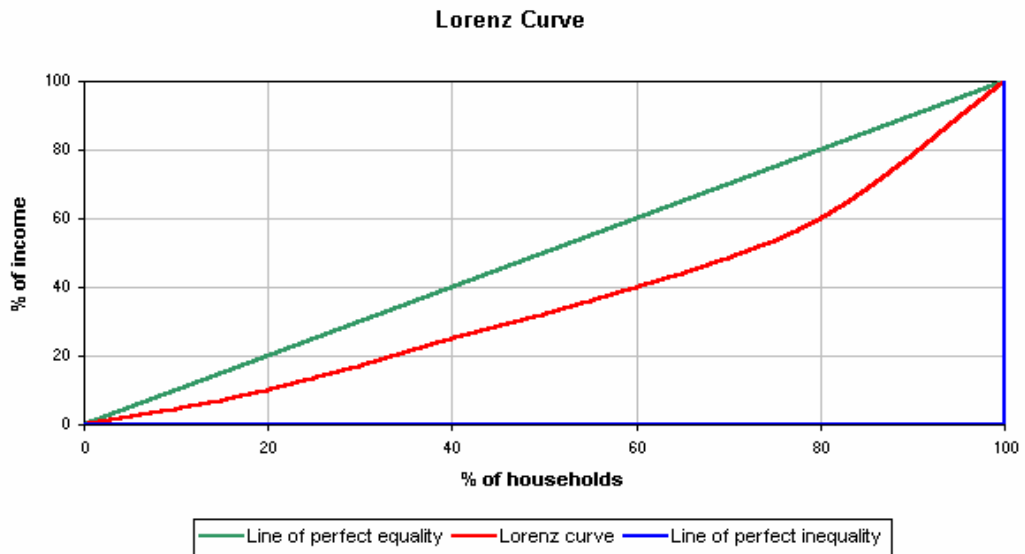
Kayıt dışı ekonomik faaliyetler sebebi ile ekonomik veriler gerçek değerinden farklı olarak ölçülür ve bu durumda ekonomi politikası yöneticileri ülkedeki mevcut sorunlar hakkında eksik ve yanlış bilgilenir. Böylece kullanılacak araçların etkisi de beklenenden farklı olur. Örneğin kayıt dışı ekonomi ile tespit edilen milli gelir rakamları, gerçek milli gelir rakamlarından düşüktür ve Merkez Bankası'nın uyguladığı para arzı artışı milli gelir artışından daha düşük olur ve ekonomik sorunlar ortaya çıkar. Eksik ve yanlış bilgi sebebiyle eksik veya yanlış uygulanan politikalar sorunların daha da çoğalmasına yol açabilir. Devletin bu sorunlar karşısında pasif kalması ise kamuoyunun güvenini azaltarak ekonomik kriz beklentisine yol açabilir.

4.2.1.13. Gelir Dağılımına Etkisi

Kayıt dışı ekonomi söz konusu iken gelir dağılımındaki adalet, kayıt dışı ekonominin olmadığı duruma göre daha da bozulur. Çünkü aynı miktar ve nitelikte faktör kullanılsa bile gelirler birbirinden farklı olur. Bunun nedeni kayıtlı ekonomideki sektörün net geliri, brüt gelirinden verginin çıkarılmasıyla bulunur, oysa kayıt dışı ekonomideki sektörün net ve brüt geliri birbirine eşittir. Bu durum ise gelir dağılımında adaletsizliğe yol açar. Ayrıca kayıt dışı ekonomide faaliyette bulunanların vergi ödemedikleri halde devletin hizmetlerinden faydalanmaları da gelir dağılımında adaletsizliğe yol açar.

Bütün bunlara ilave olarak kayıt dışı ekonomide faaliyette bulunanlar devletin vergi-transfer harcamaları yoluyla ekonomide geliri yeniden dağıtma mekanizmasının da dışında kalırlar. Böylece devlet, geliri yeniden dağıtma mekanizmasını kullanarak ekonomide gelir dağılımında meydana gelen adaletsizlikleri giderme yahut düzeltme konusundaki etkisini yitirir. Dolayısıyla, devletin söz konusu çabası sadece kayıtlı ekonomide bulunanlar arasında geçerli olur. Bu durum ekonomide refah kaybı oluşturur (Yılmaz,1996, s.97).

Şekil 4- 4: Lorenz Eğrisi

Kaynak: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bd/Lorenz-curve1.png>

Sonuçta kayıt dışı ekonomi bazı kesimlere gelir sağladığı için sosyal huzuru ve ekonomik düzenin devamını sağlayan bir emniyet subabı olarak görülse de, kayıt dışı ekonominin gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkisi de refah kaybına neden olur.

4.2.2. Çalışma Hayatı Ve Sosyal Güvenlik Üzerindeki Olumsuz Etkisi

Çalışma hayatı ile ilgili olumsuz etkiler büyük ölçüde kayıt dışı istihdamdan kaynaklanmaktadır. Kayıt dışı istihdam, her şeyden önce, sosyal güvenlik sisteminin etkinliğini bozmaktadır. Kayıt dışı istihdam; çalışanların gerekli vasıflara sahip olmaması ve asgari yaş haddi, asgari ücret, fazla mesai ve işyeri standartları gibi konulardaki düzenlemelere uyulmaması, gerekli sosyal güvenlik, vergi ve diğer fonların eksik ödenmesi veya hiç ödenmemesi anlamına gelmektedir. Böyle olunca yeterli prim toplanamamakta, sosyal güvenlik kuruluşları da başta finansman zorlukları olmak üzere çeşitli zorluklarla karşılaşmakta ve kendilerinden beklenen hizmetleri etkin olarak yerine getirememektedir (Çizgici, 2003, s.18.).

Kayıt dışı ekonomide iş kesitlere ayrılır, işletmeler küçülür, (entegre / kombine tesisler kurulamaz, kurulmuş olanlar küçülür) işyerlerinin küçülmesi, işçi sayılarının azalması ya da işçilerin patronlaşması ile sonuçlar, böylelikle sendikalaşmaya (toplu pazarlık gücü) ihtiyaç kalmaz. Pazarlık gücü olmayan işsiz emek “ iş bulma” tesellisi ile istismar edilir (Altuğ ,1999 , s.481).

Kayıtlı işletmeler, kayıt dışı faaliyette bulunan işletmeler karşısında rekabet gücü kaybına uğrayıp zayıfladıkça, bu işletmelerin istihdam ettiği çalışanlar da zarar görmekte, örgütlü işçi-işveren ilişkileri giderek azalmakta ve sivil toplum örgütleri zayıflamaktadır (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 2001,). Kayıt dışı ekonominin boyutlarının büyük, sigortasız çalışanların ağırlıkta olduğu ve dolayısıyla vergi gelirlerinin düşük kaldığı bir ülkede insanların sosyal güvenlik sisteminden beklentilerini karşılayabilmek olanaksız hale gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı sektörün hacminin yüksek olması sosyal güvenlik kurumlarının finansal yapısını da olumsuz etkiler.

Sosyal güvenlik sisteminin finansmanında karşılaşılan en önemli sıkıntıların başında, yetersiz prim tahsilâtı yer almaktadır. Avrupa ülkelerinde 6–7 aktif sigortalı (çalışan ve prim ödeyen sigortalı) 1 pasif sigortalının maaş ve giderlerini ödemekte iken, Türkiye'de 2 aktif sigortalı 1 pasif sigortalıyı finanse etmektedir. Sosyal Sigortalar Kurumu'nun (SSK) aleyhine giderek bozulan aktif/pasif sigortalı oranının bu hale gelmesinde, esas itibariyle, erken yaşta emeklilik ve kolayca pasif sigortalılığa giriş gibi faktörler etkili olmakta ise de, çalışma hayatının içinde olup da sosyal güvenlik kapsamı dışında olan kayıt dışı istihdamın payı da büyüktür (Günay, 2000, s. 39).

Emeğin verimliliği daha ileri teknolojilerin kullanımı ile arttırılabilir dolayısıyla belli miktardaki sermayenin belli bir malın kayıt dışı ekonomisindeki üretiminde kullanılacağına kayıtlı ekonomideki üretiminde kullanılması halinde üretilen mal miktarı artabilecektir. Bu da refah artışı anlamına gelecektir (Yılmaz, 1996, s. 96.). Diğer taraftan kayıt dışı ekonomide denetimin olmaması düşük kalitede üretime ve dolayısıyla da refah kaybına neden olur.

4.2.3. Teknolojik Gelişmeler Üzerine Etkisi

Firmalar, kayıt dışında kalabilmek için ölçek genişlemesine gitmek istememekte, banka kredileri kullanımında isteksiz davranmakta ve finansman yetersizliği nedeniyle teknolojik yapılarının yenilenmesini geciktirmektedir. Diğer yandan, kayıt içinde faaliyetlerini sürdürmeye çalışan firmalar, kayıt dışında kalmanın getirdiği birtakım avantajlardan faydalanan rakipleri karşısında rekabet güçlerini kaybetmekte ve ölçeklerini büyütmede zorlanmaktadır.

Firmalar çok tarım ve hizmet sektörleri kayıt dışı ekonomiye yönelmektedir ve bu sektörlerde faaliyet gösterenler genellikle KOBİ'ler ve şirketleşmemiş organizasyonlardır. KOBİ'ler gelişen teknolojiye kolay uyum sağlar fakat yeni teknoloji geliştiremez ve etkin Araştırma-Geliştirme (AR-GE) faaliyetlerinde bulunamazlar. Dolayısıyla kayıt dışı ekonominin teknolojik gelişmeler üzerine etkisi olumsuzdur.

4.2.4 Kayıtlı Ekonomi Üzerindeki Olumsuz Etkisi

Kayıt dışı ekonomi, kurumsallaşmış ve tamamen kayıtlı olarak çalışan işletmeler üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Sektörler arası rekabet şartları bozulmakta, haksız rekabetle karşılaşmaktadır. Kayıtlı çalışan işletmeler yüksek maliyetlere katlanmak zorunda kalmakta, bu firmalar aleyhine üretim ve ticareti saptırıcı etkiler doğurmakta ve kaynakların rasyonel dağılımı bozulmaktadır. Ayrıca özellikle küçük ve orta boy işletmeler vergi kaçakçılığı yolu ile vergiden kurtulurken, diğer taraftan kaçakçılık yapmayan bir kısım teşebbüsler üzerindeki vergi yükünün ağırlığı artmaktadır (Kazıcı, 1997, s.27).

Devletin kontrolü dışında faaliyette bulunarak devletten vergi kaçıran kayıt dışı ekonomi sektörü, düşük maliyetli üretim yaptığı için, iç piyasada vergi ödeyen kayıtlı ekonomiyle haksız şartlarda rekabet yapmakta ve bundan dolayı da mevcut kayıtlı ekonominin ya piyasadan çekilmesine ya da onun da kayıt dışı ekonomiye kaymasına sebep olmaktadır (Karagül, 1997, s.191).

Vergi ve benzeri ödemelerin yüksekliği, kayıt dışına çıkmayan veya çıkamayan işletmelerin yatırım gücünü kırmakta, yatırım şevkini azaltmaktadır. Ülkemiz zaten enerji, teknoloji, hammadde açısından diğer ülkelerle kıyasla bir bolluğa, ucuzluğa, dolayısıyla üstünlüğe sahip değildir. Kıyasıya rekabetin sürdüğü bugünkü globalleşen dünyada, işçilik maliyeti de yüksek olunca bir avantaj unsuru daha ortadan kalkmaktadır. İşçinin direkt ve en direkt maliyet unsurları toplamı işgücü verimliliği ile birlikte ele alındığında, batı ülkelerindeki yüksek verimliliğe karşı Türkiye'deki emek veriminin düşüklüğü hesaplara yansıtıldığında, ülkemizde emeğin ucuzluğundan bahsetme imkânı kalmamaktadır. Bu durum diğer alanlardaki dezavantajlarla birlikte değerlendirildiğinde, normal çalışma düzeni içinde, Türk ekonomisinin mukayeseli üstünlüğünden bahsetme imkânı kalmamaktadır. Bunun yatırımları daraltıcı etkisi açıktır. Bu tür yasalar ve uygulamalar mevcut oldukça yatırım yapabilmek ancak kayıt dışına veya normal düzen dışına çıkılarak mümkün olabilir. Bu ise ülkenin uzun vadeli menfaatleri çerçevesinde savunulabilir bir düzen ve işleyiş tarzı değildir (Aydın, 2000, s.64).

Vergi kaçakçılığı yapan mükellefler, maliyetleri düşürdükleri için ürettikleri malların fiyatlarını düşürebilirler. Kaçırdıkları vergi ile üretim güçlerini ve miktarını artırırılar. Böylece hem mallarını ucuza sattıkları için sürümden kazanç sağlayacak hem de rekabet güçlerini arttıracaklardır. Sonuçta, vergi ödeyen mükellefler, piyasadan silinecek ve piyasa tekelleşmeye doğru yönelmeye başlayacaktır. Bu, sermayenin belli ellerde toplanmasına gelir ve servet dağılımının sermayedarlar lehine değişmesine neden olmaktadır. Ayrıca, bu şekilde güçlenen işletmeler kredi ve yatırım imkânlarını daha fazla kullanma şansına sahip olurlar (Arıkan, 1994, s. 56.).

Faaliyetlerini kayıt dışı yürütenler, faaliyetlerini kayıtlı olarak yürütenlerin kayıtlı olmaktan dolayı katlandıkları oldukça yüksek ek maliyetlere katlanmadıklarından, haksız rekabet avantajı elde edilmektedir. Bu ekonomideki rekabet yapısını bozmakta, sonuçta rekabetçi piyasanın etkin kaynak tahsisini gerçekleştirme fonksiyonu kaybedilmektedir (DPT, 2001). Kayıt dışı üretilen mal ve hizmetler, vergisinin ödenmemesi nedeniyle daha düşük bedelle satılarak, dürüst vergi mükellefleri açısından haksız rekabet ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, kayıt dışılığın olduğu sektörlerde vergi, sigorta ve diğer kesenekler ödenmediği için bu sektörler lehine bir durum ortaya çıkmaktadır. Resmi kayıtların tutulduğu sektörlerde faaliyette bulunanların ise, vergi, sigorta ve diğer keseneklerden dolayı üretim maliyetleri artmaktadır. Bunun sonucunda, dürüst vergi mükellefleri açısından haksız rekabet ortaya çıkmaktadır. Kayıt dışı ekonomi nedeniyle, üretim kaynakları, vergilendirilmeyen sektörlerle kayabilmekte ve dolayısıyla kaynaklar da verimsiz alanlarda kullanılabilmektedir. Kaynakların verimli olarak kullanılmaması ve kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmaması, ekonominin sağlıklı ve dengeli büyümesini de engellemektedir.

Kısaca belirtmek gerekirse işgücü maliyetlerinin, sigorta, vergi, fon, tazminat ve çeşitli yasal yükümlülüklerin neden olduğu harcamalarla şişirilmesi rekabet dezavantajı oluşturmakta, bu durum(Aydın, 2000, s.65) ;

- İşyerlerini işçi sayısını azaltmaya zorlamakta,
- Kaynak sıkıntısını artırmakta,

- Yatırımları engellemekte,
- Pazar kayıplarına yol açmakta,
- Enflasyonu yükseltmekte,
- İş uyuşmazlıklarına yol açmakta,
- Toplu iş sözleşmelerinin alanını küçülterek işyerlerini sendikasız ve sigortasız işçi çalıştırmaya yöneltmektedir.

4.2.5. AB' Ye Girme Sürecinde Oluşturduğu Olumsuz Etki

Avrupa Birliği komisyonu, üye ülkelerdeki kayıt dışı ekonominin varlığından hoşnutsuzdur. Üye ülkelerdeki kayıt dışı ekonomiyi araştıran ve üye ülkelerde GSMH'nın ortalama %10'u büyüklüğünde kayıt dışı ekonomi tespit eden ve bunu büyük bir sorun olarak nitelendiren bir rapor yayınlamıştır. Avrupa Birliği komisyonunun, kayıt dışı ekonomiden hoşnutsuzluk duymasının sebebi Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ve işsizlik oranı ile ilgili istatistiksel verilerde yarattığı tahribatın, AB bütçesi üzerinde yarattığı olumsuzluklardır. Nitekim kayıt dışı ekonominin GSYİH'nın olduğundan düşük, işsizlik oranını ise gerçekte olduğundan daha yüksek oranlarda tespit edilmesine sebep olması, hem üye ülkelerin AB bütçesine katılım paylarını azaltarak bütçe gelirlerinin azalması, hem de üye ülkelere yapılan fon ödemelerinde artış yaratarak harcamaları arttırıcı sonuç doğurmaktadır (Yılmaz, 2006, s.169).

Bütün bunlar sonucu, enflasyon artar, yatırımlar azalır, işsizlik artar, üretim düşer, sosyal barış bozulur, suç ve suçlu sayısı artar, sorunların çözülmesi ve borçların ödenmesi geleceğe bırakılır. Hali kurtarmak amacıyla teselli ekonomisine yönelik uygulama başlar. Politikacılar, umut istismarı yaparak Mavi Gökyüzü (vaat) satmaya devam ettikçe, sosyo-ekonomik sorunların altında ezilmeye başlayan toplum; yeni lider arayışını bırakarak, rejim arayışı platformuna girer ki bu mevcut rejimin iflas başlangıcı demektir (Altuğ, 1999, s.483).

Kayıt dışı ekonomide görünürde kişi kazanır, toplum kaybeder, kaybı bilerek kabullenen toplumun şikâyet hakkı kalmaz.

5. BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TOPLUMSAL MALİYETİ

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN TOPLUMSAL MALİYETİ

Devletlerin ekonomik gelişmişlik düzeyi, vergi yapılarını çok yönlü etkilemektedir. Gerek sosyologlar ve gerekse ekonomistler, insanlık tarihinin başından bugüne değin toplumsal yapıyı; geleneksel, geçiş dönemi ve modern toplum olarak değerlendirmişler ve ekonomik gelişmeyle toplumsal gelişme arasında bir paralellik görmüşlerdir. Kayıt dışı ekonomi, her zaman için en önemli ekonomik ve toplumsal sorunlarımız arasında ilk sıralarda gelmektedir. Şimdiye kadar yapılan düzenlemelerin de istenen sonucu vermediğı görülmektedir. Bu durum, kayıt dışılık oranlarının, gelişmiş ülkelerin hayli üzerinde seyretmesinden de anlaşılmaktadır.

Kayıt dışı ile mücadelede ve kayıt dışını önlemede toplumsal değeryargıları büyük önem taşımaktadır. Aynen yolsuzlukla mücadelede olduğı gibi kayıt dışının doğmasını ve büyümesini engelleyen en önemli faktörlerden biri “peer pressure” olarak adlandırılan çevre baskısıdır. Bu çevre baskısının oluşabilmesi için toplumun ahlaki değerylerinin kayıt dışını dışlaması ve bu dışlamanın da bir toplumsal norm haline gelmesi şarttır. Böyle bir toplumda çevre baskısı kendinden dengeleyici bir rol oynayacak ve kayıt dışının büyümesini engelleyecektir. Buna karşılık bu tip bir toplumsal normun oluşturulamadığı ülkelerde bu kez tam tersine kayıt dışını arttıran bir süreç söz konusudur. Bu tip durumlarda kayıt dışı adeta kendi başına bir norm haline gelmektedir.

Topumlarda değery yargıları uzun zaman zarfında sürekli tekrarlayan deneyimlerin sonucunda oluşmaktadır. Türkiye’de ise ahlaki değerylerin kayıt dışını

dışladığı ve bu dışlamanın toplumsal bir norm haline geldiği bir sürecin yaşandığı söylenemez. Toplumsal değer yargılarının Türkiye’de kayıt dışılığın büyümesini engelleyecek bir şekilde gelişmemesinin, kayıt dışının büyümesine neden olan faaliyetlerin toplum tarafından dışlanmamasının ve hatta dışlanmaktan da öte bazı durumlarda meşru görülmesinin açıklaması, farklı sosyal dinamikler sonucu oluşan sosyal bilincin ne şekilde geliştiği incelenerek yapılabilir.

Türkiye’de sosyal bilincin doğru bir şekilde gelişmemesinin en önemli nedenlerinden biri kronikleşmiş bir sorun olan kamu yönetiminde şeffaflığın sağlanamaması ve takiben vatandaşlarla devlet arasında bir güven eksikliğinin var olmasıdır. Ülkemizde devlet ile vatandaş arasındaki bu sorunlu ilişkiyi TESEV tarafından 2001 yılında sonuçları yayınlanan bir saha araştırması gözler önüne sermektedir. Yazarlara göre “Türkiye genelinin kamu kurumlarına duyduğu güven son derece zayıf, kamu kurumlarının verdiği hizmetlerden aldığı memnuniyet de son derece düşüktür. Merkezi yönetim, TBMM ve siyasi partilere güvenmeyenlerin güvenenlerden fazla olduğunu ve özellikle de siyasi partilere güvenenlerin toplumun sadece %10’unu oluşturduğunu saptamış bulunduğumuzu hatırlatmak isteriz. Ayrıca, güven değerlerinin kurumlarla ilişkiye girildiğinde düşme eğilimi göstermesi, genelde güven konusundaki tabloyu daha da karamsarlaştırmaktadır. Kamunun verdiği hizmetlerden alınan memnuniyet değerleri de genelde düşüktür. Trafik polisi, vergi daireleri/maliyeciler ve gümrük kurumlarının hizmetlerinden memnun olmayanlar, toplam görüşmecilerin yarısından fazlasına karşılık gelmektedir. Vatandaş ile devlet arasında var olan güven eksikliğinin sosyal bilince ve dolayısıyla da kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne olan etkisini gösterebilecek en iyi örnek Türkiye’deki vergi kaçağı ve bu kaçağın nedenleridir. Var olan güven eksikliği nedeniyle vatandaşların kafalarında vergi gelirlerinin hükümetler tarafından ne şekilde kullanıldığına dair soru işaretleri bulunmaktadır. Ödenen vergilerin vatandaşlara kamusal hizmet olarak dönmediği düşüncesinin baskın olması sonucunda vergi kaçırmak, devlete ödendiği taktirde atıl olacak bir paranın vatandaşın kendi cebinde kalması olarak algılanmaktadır. Toplumdaki genel kanının bu doğrultuda olması sonucunda ise vergi ödemeyen bir kişiye çevre baskısı uygulanamamakta ve çevre baskısı kalktığı oranda ters ahlaki eğilim güç

kazanmaktadır. Yolsuzluk ile mücadele alanında olduğu gibi kayıt dışı ile mücadele alanında da çevre baskısını yaratan normatif ahlaki değerlere sahip kritik bir kamuoyu çoğunluluğunun bulunmaması vergi kaçırmanın toplumsal bir norm olarak tanımlanmasına ve meşruiyet kazanmasına neden olmaktadır. Söz konusu ters ahlaki normların yaratılmasında Türkiye’de uzun yıllardır uygulanan kamu politikaları da etkili olmuştur. Örneğin kayıt dışılık ile mücadelede kullanılabilecek toplumsal bir norm olan vergi ahlakının ya da emeğin kutsallığı hakkındaki toplumsal kanının gelişmemesinin önemli bir nedeni de vergi kaçaklarının ve sigortasız işçi çalıştırmanın yetersiz denetimler sonucu yakalanamaması veya hükümetler tarafından çıkarılan mali aflar neticesinde bu suçların ceza almamasıdır. Sonuçta ödenen verginin ve emeğin kutsallığı üzerine inşa edilmesi gereken toplumsal normların gelişmesi de mümkün olamamaktadır.

Devletlerin ekonomik gelişmişlik düzeyi, vergi yapılarını çok yönlü etkilemektedir. Gerek sosyologlar ve gerekse ekonomistler, insanlık tarihinin başından bugüne değin toplumsal yapıyı; geleneksel, geçiş dönemi ve modern toplum olarak değerlendirmişler ve ekonomik gelişmeyle toplumsal gelişme arasında bir paralellik görmüşlerdir.

Kayıt dışı ekonominin en önemli olumsuzluğu, devletin saygınlığına gölge düşürmesidir. Devletin, vatandaşlarının refahını yükseltmeye ve onları korumaya yönelik uygulamaya koyduğu kurallar ihlal edilmekte ve/veya yok sayılmaktadır. Bu durum, toplumsal huzurun sağlanması karşısında önemli bir tehlikedir (http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1028&id=58).

Kayıt dışılığın yaygın olması ve gerekli önlemlerin alınamaması, yarattığı bütün dezavantajları nedeniyle vatandaş ile kamu kurumları arasındaki güven ilişkisini zedelemekte, kayıt dışı ekonomi ile mücadelede toplumsal mutabakatı zayıflattığı için daha fazla kayıt dışılık için zemin oluşturmaktadır. Kayıt dışı faaliyetlerin artması, toplumun ahlaki değerlerinin bozulmasına ve yasa dışı faaliyetlerin yaygınlaşmasına neden olmaktadır (G.İ.B ,2009)

Ekonomik ilişkilerin ilkel çağlarda dahi toplumsal ilişkileri yönlendirdiği hatta büyük savaşların nedenleri altında ekonomik çıkarların olduğunu görebilmekteyiz. Bu bağlamda ekonominin gölgesi diyeceğimiz kayıt dışı ekonominin ekonomik ve mali sistemde yol açtığı olumsuzluklar yanında, sosyal hayata ve toplumsal yapıya etkileri söz konusudur. Bu etkileri sosyal ve ekonomik olarak irdeleyip rakamsal olarak ortaya çıkan mali kaybı ifade etmeye çalışacağız. Kayıt dışılığın özellikle yasadışı-kayıt dışı faaliyetlerin genişlemesine yol açtığı görülmektedir. Bilindiği üzere yasadışı faaliyetlerin artış göstermesi toplumda maddi olarak vereceği zararın yanında maddi olarak ölçülemeyen zararları da söz konusu olacaktır. Aşağıda sıralamaya çalıştığımız maddeler incelendiğinde aslında kayıt dışı olgusunun hiçte küçümsenecek yanının olmadığı görülecektir.

- Moral ve ahlaki değerlerinin bozulmasına ve anti-sosyal davranışların yayılmasına sebep olmaktadır.
- Yasadışı faaliyetler, toplumun zararlı ve ahlakdışı olarak gördüğü, kötü olarak nitelendirdiği fuhuş ve kumar ile çeşitli kaçakçılık ve uyuşturucu satışı ve kullanımı gibi faaliyetlerdir.
- Bu tür faaliyetler anlamındaki kayıt dışılığın toplumda yaygınlaşması ve vergi kaçırmanın adeta kanıksanması toplumun yapısının bozulmasına ve sağlıklı nesillerin ortaya çıkmasına yol açar. Sonuçta toplum, telafisi mümkün olmayan sosyal maliyetlere katlanmak zorunda kalır.
- Kayıt dışı faaliyette bulunanların geniş bir kesim oluşturması, idare edenler ile edilenler arasında bir kopukluk yaratır ve güvensizlik ortamı oluşturur.
- Kayıtlı faaliyette bulunanlar, yaygın kayıt dışılığı gördükçe devlet otoritesine olan güvenlerini kaybederler.
- Kayıt dışı faaliyetlerde bulunanlar da, kayıt dışılığın tabiatı gereği ilişkilerini yasal düzenlemeler ve genel ve açık kurallar dışında yürütürler.
- Sorunlarını da bazen yasadışı yollarla çözme yoluna giderler. Rüşvet ve suiistimal yaygınlaşır ve “mafya” olarak tabir edilen yasadışı örgütler oluşabilir.

- Kayıt dışı ekonomik faaliyetler çoğu zaman çevre ile ilgili düzenlemelere uyulmadan gerçekleştirildiğinden kayıt dışı ekonomik faaliyetlerden dolayı doğal kaynakların tahribi ve sürdürülebilir kalkınma amacının gerçekleştirilememesi söz konusu olmaktadır.

- Gecekondu ve kaçak yapılaşma da çarpık şehirleşme sorununun ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

- Kayıt dışı üretimler, belgesiz ve kayıtsız üretilmeleri sebebiyle standart dışı ve garantisiz olduğundan, söz konusu ürünleri tüketen tüketici kesimin de kayıt dışılıktan dolayı mağdur olması ve kayıtlı sektör tüketicilerini korumaya yönelik yasalardan ve satış sonrası hizmetlerden yararlanamaması söz konusudur. Güvenlikten de yoksun olan kayıt dışı sektörün ürünleri, bazen hayati tehlike bile yaratabilir. Özellikle gıda ve sağlık sektörlerindeki kayıt dışılık tüketiciler açısından risklidir. Ruhsatsız ve standartlara uyulmadan üretilen gıda maddeleri ile ilaçlar, temizlik ve kozmetik ürünleri ve ruhsatsız muayenehaneler ile buralarda diplomasız kişilerce verilen sağlık hizmetleri tüketiciler açısından riskli kayıt dışı faaliyetlere örnektir.

Kayıt dışı ekonominin toplumsal maliyetini, kayıt dışı ekonomiyi oluşturan sosyolojik etkenlere bakılarak ortaya çıkarılabilir. Bunların önemli olanları aşağıda sıralanmıştır.

Kayıt dışı ekonomiye, ekonomik ve sosyal sistemlerin işleyişi üzerindeki etkileri ve bu sistemlerin geleceğinde oynayacağı rol açısından da önem verilmelidir (İlgin, 1999, s.41–42–43).

5.1. Kırsaldan Kentlere Göç Sonucu Oluşan Maliyetler

Kırsaldan kente göçün nedenleri arasında tarım sektöründe çalışanların elde etmiş olduğu gelirlerin yapmış oldukları giderleri karşılamaması ve geçimlik gelirin üzerinde bir gelir elde edememeleridir. Kentlerde daha iyi koşullarda iş bulma umudu ve geleceğini garanti altına alma gibi saiklerle kente göç gerçekleşir. Ayrıca terör baskısı yüzünden yaşanan sıkıntılarda önemli bir etkidir. Bunun yanında kan davaları kente göç nedenleri arasındadır. Bu etkenlerin ağırlığının artması maliyetlerinin de artacağı gerçeğini daha belirgin hale getirecektir. Kente göç ile

meydana gelen işsizlik sonucu çarpık kentleşme, mevcut işgücü piyasalarında olumsuzluklara ve kayıt dışı istihdama neden olmaktadır.

Göçlerden nasibini almış kişiler, hayat standartlarını düzeltmek ve iş bulabilmek için bir umutla geldikleri büyük şehirlerde, talep edilen işgücü tanımına uymadıkları için istihdam edilememiş ve bu nedenle işsiz yığınları oluşmaya başlamıştır. Açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalan bu kişiler kayıt dışı istihdam edilmeyi kabul edip, elverişsiz çalışma şartlarında hayatları pahasına çalışmak zorunda kalmışlardır. Göç eden kadınlar arasında işgücüne katılım oranı düşüktür. Sadece genç olanları ya okula gitmiş ya da evleninceye kadar güvencesiz olarak tekstil sektöründe çalışmıştır. Eğitimsiz genç erkekler ise, eğer burada iş bulabilirlerse inşaat sektöründe çalışmaktadırlar. Bunun anlamı, kayıt dışı istihdamın en kırılgan bölümünü göç eden eğitimsiz kişiler oluşturmaktadır (Şen ,2008, s.79) .

5.1.1. Kadın İşçiliği

Göç sonucu kente gelen bireyler ayakta kalabilmek için daha özverili çalışmak zorundalar. Çünkü köyde yüksek gelirler elde edemese de bireyler tarım ve hayvancılık faaliyetleri sonucu hayatlarını idame edebilecek temel ihtiyaçlarını karşılayabilmekteydiler. Kent yaşamında böyle imkânlarla sahip olmadıklarından gelir elde etmek için geleneksel anlayışa zıt bir olgu olan kadının ev geçiminde rol alması gerçekleşmiş olur.

Sigortasız, güvencesiz, örgütsüz, düşük ücretli, çalışma zamanı çoğu zaman belirsiz ve uzun, çalışma koşulları kötü olan kayıt dışı sektörde, kadınların yığıldığı alanlar; eve sanayiden iş alma, temizliğe gitme, çocuk ve hasta bakma, konfeksiyonda çalışma; evde yemek, örgü, dantel, dikiş yapma gibi kadının kadınlık rollerinin devamı niteliğinde kabul edilen işlerden oluşmaktadır. Kayıt dışı çalışma düzeni, kadın emeğinin ücretini düşürürken, sosyal güvencesiz çalışma koşulları nedeniyle emeklilik ve sağlık hakları da gasp edilmektedir (http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=1110).

5.1.2. Çocuk İşçiliği

Türkiye'nin de imzalamış olduğu Birleşmiş Milletler' in Çocuk Hakları Sözleşmesi' nin 1. maddesine göre 18 yaşına kadar olan herkes çocuk kabul edilmektedir. Çocuk işçi çalıştırmak, sigortasız çalışma ve düşük ücret nedeniyle sosyal açıdan yaratabileceği problemlere bakılmaksızın talep edilmektedir.

Sağlıksız ve tehlikeli çalışma koşullarında bazen bir bodrumda bazen de bir çalışma atölyesinde bir çocuk işçinin var olması gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerde sıkça karşılaşılan bir manzaradır. Henüz birer erişkin olamamaları nedeniyle kolayca sömürülebilmektedirler. Yapılan tahminlere göre bugün tüm dünyada 250 milyon kadar çocuk, yeterli eğitimden, sağlık hizmetlerinden ve temel özgürlüklerden yoksun biçimde çalışmaktadır. Kişisel açıdan bunun faturasını kuşkusuz çocuklar ödemektedir; ancak durumdan zarar görenler aynı zamanda ülkelerdir (<http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/about/cocukis.htm>)

5.1.3. İşsiz Kalma Korkusu

Belki de kayıt dışı çalışanlar arasında en kötü durumda bulunanlar işsiz olan kimselerdir. İşsizlik ödemesi bulunan ülkelerde, kayıt dışı çalışıldığı anlaşıldığı zaman ödeneklerin kesilmesi tehlikesi ile karşı karşıyadırlar.

İstihdamın artırılmadığı veya istihdamın yavaş büyüdüğü ülkelerde, yaşamın devamı için gereken para kayıt dışı ekonomiden sağlanmaya çalışılır. Öyle ki çoğu ülkede kayıt dışı istihdamın nedeni yavaş istihdam büyümesidir. Kazanılan para ek gelir olmaktan öte, daha çok hayati öneme sahip bir ihtiyaçtır. Türkiye'de işsiz olmak, açlık tehlikesi ile karşı karşıya olmak demektir. Bu nedenle kişiler yaşamlarını devamı için eğitim durumları ne olursa olsun, kayıtlı bir iş buluncaya kadar mecburen kayıt dışı sektör içinde yer alırlar. İşsizler arasında eğitilmiş gençlerin olduğu gibi herhangi bir beceriye sahip olmadığı için işsiz olan kişiler de mevcuttur. (Şen , 2008, s.14).

5.1.4. Çarpık Kentleşme

Kentlerdeki mevcut işsizlere dahi istihdam imkânları yaratılamazken, köyden kente göç eden ve herhangi bir üretim tecrübesi ve yeterli eğitimi olmayan kişilerin kayıtlı sektörde istihdam edilebilme olasılıkları çok düşüktür. Bu insanların kente uyum sağlaması ve işçileşme sürecini tamamlaması uzun süre alacağından işsiz kalacağı bu süre içinde gelir sağlayacak, kendi oluşturduğu, sermaye ve beceri gerektirmeyen basit işleri yürütmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Kente eklenen yeni yaşam birimleri için altyapı ve diğer hizmetler yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu durumda işinin görülmesini isteyen kişiler, özel ve hatta resmi kuruluşlar, kendi çevreleri ve güçleri doğrultusunda adil olmayan yollarla işlerinin görülmesinin sağlamaya çalışmaktadırlar. Doğal olarak, hızlı ve çarpık kentleşmenin en çarpıcı örneği gecekondu olarak verilebilir. Bu şekilde ekonomik yetersizlikler içinde kentlere gelenler, hiçbir yasal dayanağa dayanmadan devlet arazilerine izinsiz konutlar inşa etmektedirler. Bu gecekondulaşmanın çok yoğun olması gecekondu semtlerinin doğmasına neden olur ki bu da siyasi hedefleri olan partiler için bir oy potansiyeli demektir. Ayrıca, özellikle son yıllarda, araziye önce mafya denilen yasa dışı yollarla kendilerine faaliyet alanı seçmiş kişilerin el koyması ile başlamakta; kamu otoritesi maddi ödüller ve gerekirse ilgili kişilerin can güvenliğine kadar uzanan tehditler aracılığı ile etkisizleştirilmekte, sonra bu işleri kendi başına yapacak beceri ve birikimi olmayan insanlara, bu arazilerden parseller verilmektedir. En son aşamada, kamu otoritesi de kendi koyduğu yasakları ihlal ederek, bu binalara seçim öncelerinde tapu veya tapu tahsis belgesi dağıtmak suretiyle bu alandaki yozlaşma çerçevesini yasal bir kılıfla tamamlamaktadırlar.

5.2. Rüşvet ve Yolsuzluk

Günümüzde, globalleşen dünyanın ortak sorunu niteliğini kazanan yolsuzluk, ortaya çıktığından bu yana kamu kesimini ilgilendiren bir olgu olarak ele alınmıştır. Genellikle, yozlaşma, iltimas veya rüşvet kavramları ile eş anlamlı olarak kullanılır (Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Başkanlığı, 1996). Diğer bir

tanımlamaya göre ise, maddi kazanç için (örneğin rüşvet), ya da parasal olmayan özel amaçlara yönelik olarak (örneğin kayırma) kamusal yetkinin yasadışı kullanımını içeren davranış ve eylemleri kapsamaktadır. Maddi çıkar içeren yolsuzluk türünün en yaygın ve bilineni rüşvettir. Kamu görevlilerinin bir takım maddi çıkarlar (para, mal, hediye gibi) karşılığı bunları sağlayan kişi ya da gruplara ayrıcalıklı bir kamu işlemi ile çıkar sağlamaları rüşvet olarak tanımlanmaktadır.

Ekonomik bağlamda baktığımızda kamu görevlilerinin maaşlarının özel kesime göre düşüklüğü de bir neden olabilir. Çalışanlar açısından özel sektörle kamu sektörü arasındaki bu maaş farkı kamu çalışanlarının çalıştıkları kuruma karşı bağlarını ve sadakatlerini zayıflatabilir. Bu da yolsuzluklara neden olabilir. Maaş konusunda yapılabilecek bir diğer yorum ise; kamu sektöründe maaş politikasının performans-maaş ilişkisine dayanmaması yolsuzluğu artırıcı bir etki yaratabilir.

5.3. Organize Suç Ekonomisinin (Örgütlerinin) Ortaya Çıkması

Kayıtlı ekonomi içerisinde, konusu suç olan faaliyetler sonucunda elde edilen iktisadi değerlerin söz konusu olabileceği de bir gerçektir. Bu anlamda kayıtlı ekonomi ile bir geçişkenlik söz konusu olabilmektedir. Ancak nihai amaç bu ekonomiyi kayıt altına almak değil, ortadan kaldırmak olduğundan, mücadeleye yönelik önlemler kaçınılmaz olarak bu hususları da içerecektir. Suç ekonomisinin üretim, dağıtım, tüketim ve diğer her tür faaliyetlerinin kapsadığı sürecin yasadışı olması, bu kapsamdaki faaliyetlerin genellikle konusu uzmanlaşmış suç örgütlerince organize edilmesi ve yürütülmesi sonucunu doğurmaktadır (DPT, 2001).

Organize Suç Örgütleri Tarafından Yoğun Olarak İşlenen Suçlar (Aykın, 2008, s.8)

- Yasal olmayan uyuşturucu ticareti
- Yasal olmayan silah ticareti, İnsan ticareti,
- Göçmen kaçakçılığı, Fidyeye için adam kaçırma, Fuhuş Organ ticareti, Çek-senet tahsilatı, Kredi kartı ve internet dolandırıcılığı
- Kimlik hırsızlığı

- Kara para aklama
- Hırsızlık, (Araç Hırsızlığı)
- Çalıntı mal ticareti,
- Sahtecilik ve dolandırıcılık,Rüşvet ve yolsuzluk,
- Hileli iflas,Fikri mülkiyet haklarının
ihlali,Kalpazanlık,Haraç,Şantaj,Tefecilik,
- Bilişim suçları,
- İhaleye fesat karıştırma,

Kayıtlı ekonomi içerisinde, konusu suç olan faaliyetler sonucunda elde edilen iktisadi değerlerin söz konusu olabileceği de bir gerçektir. Bu anlamda kayıtlı ekonomi ile bir geçişkenlik söz konusu olabilmektedir. Ancak nihai amaç bu ekonomiyi kayıt altına almak değil, ortadan kaldırmak olduğundan, mücadeleye yönelik önlemler kaçınılmaz olarak bu hususları da içerecektir. Suç ekonomisinin üretim, dağıtım, tüketim ve diğer her tür faaliyetlerinin kapsadığı sürecin yasadışı olması, bu kapsamdaki faaliyetlerin genellikle konusu uzmanlaşmış suç örgütlerince organize edilmesi ve yürütülmesi sonucunu doğurmaktadır (DPT, 2001).

Aykın'a (2008) göre organize suç örgütlerini faaliyetlerinin sonucunda oluşan etkileri şöyle sıralamak mümkündür.

- ✓ Ekonomik Yaşamda olumsuz etkileri
- ✓ Rekabet eşitsizliği
- ✓ Ekonomi politika kararlarının etkinsizliği
- ✓ Ekonomide istikrarsızlık
- ✓ İtibar kaybı riski
 - ✗ Ülke
 - ✗ Mali kurumlar
- ✓ Gelir dağılımının bozulması
- ✓ Yabancı sermaye için olumsuz ortam

- ✓ Sağlıksız özelleştirme uygulamaları
- ✓ Toplumsal yozlaşma
- ✓ Demokratik hukuk sistemini etkisiz hale getirme
- ✓ Terörün finansmanı riski
- ✓ Ülke güvenliği için tehdit

5.4. Toplum Üzerinde Kültürel ve Psikolojik Değişimin Başlatılması

Kayıt dışında olmanın bir suç olduğu günümüzde, makro bazda ülke ekonomisi, mikro bazda vatandaş menfaatleri üzerindeki etkisi oldukça büyük ölçekte. Etkileri bireyden toplumun geneli üzerinde yaygınlaşan bir yapıya sahip olan kayıt dışı ekonomiyi bir kanser gibi bütün toplumu etki eden bir hastalık gibi görmemiz gerekir.

5.4.1. Vatandaşlık Bilincinin ve Ahlakının Yitirilmesi (Yozlaşma)

Geleneksel toplumlara has olan “ devlet her şeyin üstündedir ”. Vatandaş (Tebaa) olanlar devletin bekası için her şeyi yapmak zorundadır anlayışı hakimdi. Gelişen ekonomi ve karmaşık hal alan ekonomik ilişkiler rekabetin daha acımasız bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Devlete bağlılık azalması ile kişisel çıkarların ön plana çıktığı bir yapı ortaya çıkarmıştır. Tüm bunlar sonucunda bir açıdan sosyal yapıyı da doğrudan tesir eden toplumsal ahlak anlayışı erozyona uğramıştır.

Turgut (2009) ’a göre toplumda meydana gelen yozlaşmanın diğer anlayışında meydana gelen erozyonla ifade etmektedir. Buna göre Toplumda “beytülmale el sürülmez”, “devlet malı yetimin hakkıdır buna dokunulmaz.”, “yolsuzluk usulsüzlük haramdır” gibi ahlaki yaklaşımların yerine “devlet malı deniz yemeyen domuz” gibi ahlaki yaklaşımlar kullanılmaya başlanmıştır. “Vergi ödemek kutsaldır ve bir vatandaşlık görevi ve sorumluluğudur” anlayışının yerine “vergi ödemek enayiliktir” düşüncesi geçmeye başlamıştır. “Komşusu aç iken tok

yatmamak”, “çuvaldızı kendine iğneyi başkasına batırmak”, “kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapmamak” gibi temel ahlaki değerlendirmelerin yerini “sana mı kalmış”, “sen mi düzelteceksin başına dert mi almak istiyorsun”, “böyle gelmiş böyle gider”, “bir daha bu dünyaya geri mi geleceksin bak keyfine” gibi kinik ahlak anlayışına ait yaklaşımlar toplumda kullanılmaya başlanmıştır.

Sonuç olarak tür birbirine tezat teşkil eden ahlaki yaklaşımların yanında tüm toplumsal ilişkilere yön veren davranışlarda da kaos yaşanmaktadır. Rüşvet alan devlet görevlisi, uykusuz trafiğe çıkan şoför, yaptığı binanın demirini çimentosunu çalan müteahhit, serbest piyasayı fahiş fiyatla mal satma zanneden tüccar, kopya çekmeyi uyanıklık gören öğrenci, delikanlılık raconuyla “Robin Hood Efsanesi” benzeri kendine meşruluk arayan mafya toplumdaki ahlaki kaos ortamında ortaya çıkmıştır.

Toplumun bir kesimi çok çalışmasına rağmen açlık sınırında yaşarken, toplumun diğer kesimi çalışmadan, emek vermeden, alın teri dökmeden para kazanmaktadır. Bu durum toplumda “para kazan da nasıl kazanırsan kazan” mantığını yerleştirmektedir. “Başkası yapıyor yanına kar kalıyor mis gibi yaşıyor ben neden namuslu kalayım” anlayışı insanların bilincine yerleşmeye başlamakta, enflasyon ortamında ülkemizde olduğu gibi köşe dönmeçilik, havadan para kazanma, dolandırıcılık toplumda yaygınlaşmaktadır. Uzun yıllar yüksek enflasyonun yaşandığı ülkemizde, enflasyon ortamının “vur kaç, kap kaç ahlakını” doğurduğu ileri sürülmüştür. Çalışmadan, üretmeden, tasarruf etmeden, kurnazlıkla adamını bularak, fırsatını yakalayıp, zenginleşmenin toplumda kabul görmenin mümkün olacağı görülmüştür (http://www.stratejikboyut.com/article_detail.php?id=443).

5.4.2. Anti-Sosyal Davranışların Artmasına ve Yayılması Yol Açması

Anti – Sosyal davranışlar genelde fizyolojik ve psikolojik etkiler başta olmak üzere bir çok nedenden dolayı ortaya çıkabilmektedir. Ancak normal bir toplumda anti – sosyal davranışların artış göstermesi toplumsal boyutta problemlerin olduğuna işaret eder. Savaş, terör ve ekonomik krizler insan psikolojisi etkileyen en

önemli dışsal faktörlerdir. Ekonomik krizler toplumsal dayanışması düşük olan ülkelerde ciddi sıkıntılara yol açmaktadır. Çeteleşme, yağma, kap-kaç gibi olaylarda artış görülmekte olup 2001 Ekonomik krizde Arjantin’de görülen yağma olaylarını örnek olarak gösterebiliriz.

İşini kaybedenler üzerinde yapılan çeşitli araştırmalar, işsizlikle beraber stres hormonlarının faaliyetlerinde artma olduğunu, gerilim, uykusuzluk ve sinirlilik durumları görüldüğünü, psikosomatik hastalıklarda artış olduğunu ortaya koymaktadır.

Sorunun çok daha önemli bir boyutunu ise, işsiz kalan kişilerde yarattığı korku, fiziksel ve ruhsal sağlığın bozulması, toplumun değer yargılarının yitirilerek ortaya çıkardığı ümitsizlik, yoksulluk ve toplumsal dayanışmanın bozulması oluşturmaktadır.

İşsizlik salt ekonomik bir sorun olmanın ötesinde, toplumsal ve kişisel içerimleri de olan çok yönlü bir olgudur. Emeğin öteki üretim etmenlerinden farklı özellikler taşıması, insanın üretici gücünü simgelemesi, sermaye karşısındaki zayıf yönleri ve onun işsiz kalmasının beraberinde getireceği toplumsal sonuçlar işsizliğin önemli bir toplumsal sorun oluşturmaya yol açmaktadır.

İşsizlik, bireye ve bireyin yakın çevresine verdiği zararlar kadar sonuçta herkes tarafından yüklenilen sosyal maliyetleri de olan bir konudur. İşsizliğin özellikle gençlerde başıboşluk, alkol, uyuşturucu gibi kötü alışkanlıklar ile suç işleme eğilimlerini arttırdığı sıkça görülmektedir. İşsizler topluma ve mevcut sosyo-ekonomik düzeye olan güvenlerini kolayca kaybedebilmektedirler. İşsizlik sorunu sosyal çatışmalarda artışa ve ahlaki çöküntüye neden olarak toplumsal dengeleri derinden sarstığı için toplumdaki herkes tarafından büyük bir ciddiyetle ele alınmalıdır.(<http://www.psikoloji.gen.tr/modules.php?name=News&file=print&sid=251>).

5.4.3. Aile Birliğini Tehdit Etmesi

“Ailenin rızkını sağlayan kişi” rolünün sona ermesi ve işsiz kalma, hem işyerindeki arkadaşlardan ayrılma, hem de ailede sahip olunan belirleyici rolün dayanaklarından yoksun olma anlamına gelmektedir. İş arkadaşlarından kopuş toplumsal bağlardan uzaklaşmanın başlangıcı olabilmekte, işsiz kalma süresi uzadıkça aileyi de içine alan bir dizi soruna neden olabilmektedir. Mali sıkıntıların ve işsiz olmanın verdiği ezikliğin etkisiyle sosyal ilişkilerden kaçınmakta, bu kaçınma sosyal izolasyonu daha da güçlendirmektedir. İşsizlik, ailedeki dengeleri dolayısıyla toplumdaki dengeleri bozan en önemli unsurdur.

İşsiz kalmamak ve ailenin geçimini sağlamak için bütün bireyler kayıtlı olmayan ve hiçbir sosyal ve sağlık güvencesi olmayan iş kollarında çalışacaklardır. Köyden kente mevsimlik olarak çalışmaya giden aile fertleri zor şartlar altında elde edecekleri gelir ile aileye katkı sağlamaya çalışacaklardır. Böyle bir durumda aile fertleri arasındaki ilişkiler boyut değiştirecek aile olmanın önemi kaybolacaktır.

5.5. Toplumsal Refahın Düşmesi

Sosyal devlet yaklaşımı çağdaş bir hak ve anayasal gerekliliktir. Anayasamızda, iktisaden güçsüz durumda olanları korumak üzere sosyal adalet ve toplumsal dengeyi sağlamakla görevli olan sosyal devlet anlayışı birlikte düzenlenmiş bulunmaktadır. Çağdaş devlet, sadece kişi hak ve özgürlüklerini tanımakla yetinen bir yapıda örgütlenen değil, aynı zamanda kişilerin insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyine ulaşmasını sağlamaya dönük düzenlemeleri gerçekleştiren nitelikte olmalıdır. Toplum içinde onurlu yaşam esas itibarıyla sosyal devlet anlayışıyla başlamaktadır.

Sosyal devlet olmanın en önemli işlevi vatandaşlarına insan onuru ve şerefine yaraşır bir hayat standardı sağlamaktır. Toplumsal refahın yüksek olduğu ülkelerde sosyal harcamalar bütçe içerisinde önemli yer almaktadır.

Devletler bu görevlerini ekonomik gücü nispetinde yerine getirirler. Ülke ekonomisinin en önemli kaynağı olan vergi gelirlerinin artması sosyal devlet olmanın sorumluluğunu daha iyi yerine getirmesini sağlayacaktır. Ancak kayıt dışı ekonomi devletlerin vergi gelirlerini azaltıcı etki oluşturduğundan devletler bu görevlerini tam olarak yerine getiremeyeceklerdir.

5.6. Demokrasinin Yozlaşması

Demokrasi, özgürlükleri genişlettiğinden dolayı, başlı başına arzu edilen ve ulaşılması gereken bir hedeftir. Fakat demokratik kurumlar ve süreçler ekonomik gelişmeye de katkı sağlamaktadır. Otokrasilerle kıyaslandığında, demokrasilerin gelişmeye katkısı daha fazladır. Birinci olarak, demokrasiler toplumsal çatışmaların yönetilmesi ve siyasal istikrarın sağlanması konusunda otoriter rejimlerden daha üstündürler. İkinci olarak, demokrasiler kıtlık gibi toplumsal felaketlerden kaçınmada otokrasilerden daha başarılıdırlar. Demokrasi ekonomik gelişme/ büyüme için en temel kurumdur.

- İfade ve dernekleşme özgürlüğü,
- Çok partili seçimlerin varlığı,
- İnsan haklarının korunması
- Erkeklerin ayrımının varlığı gibi demokratik değerler ekonomik gelişmenin yer alacağı kurumsal çerçeveyi ve süreci oluşturur.

Demokrasi ;

- Ekonomik yetki devrini kolaylaştırır,
- İstikrarlı bir yatırım ortamı sağlar
- Ulusal enerjinin ve kaynakların ekonomik gelişme / büyüme doğrultusunda mobilizasyonunu hızlandırır.
- Beşeri sermaye birikimini yükselterek ve gelir eşitsizliğini azaltarak büyüme hızının yükselmesine yol açar. (Doğan Ahmet, 2005, s.1).

Demokrasilerin olmadığı toplumlarda temel hak ve özgürlüklerin yanında ekonomik özgürlüklerin olması düşünülemez. Mafya gibi yasa dışı organize suç örgütlerinin ortaya çıkması ekonomik anlamda negatif etkileri büyük boyutlardadır. Çıkar grupları kendi menfaatleri için toplumsal kaos oluşturacak ve oluşan ortam içerisinde kendilerine hayat verecek gücün seçimler yoluyla iş başına geçmesi için çalışacaktır. İktidara gelen siyasi parti temsil ettiği ve kendisini iktidara taşıyan oluşumun menfaati için toplumun menfaatini göz ardı edecektir. Kamusal hizmetleri yerine getirmek için topladığı vergileri verimsiz kullanarak devletin borçlanma içine girmesine neden olacaktır. Borçlanma nedeni ile iyice eli kolu bağlanan devletin ayakta kalabilmesi için tekrardan borçlanacak borcu borç ile kapatma yoluna gidecektir. Böylelikle oluşan sarmal içinde ülke ekonomisi zayıf kalacaktır. Kamu otoritesinin olmadığı yerde de yasal olmayan güçlü gruplar ülke yönetiminde cirit atacaklardır. Ekonomik anlamda geri kalmış ülkelerin coğrafik almamda olmasa da yönetsel olarak boyunduruk altına girmeleri kaçınılmazdır.

Politik süreçte iktidara gelme ve iktidarın nimetlerini paylaşmak için iktidarda kalma uğruna uygulanan ekonomi politikalarının ürünü olan enflasyon ile ahlak arasında ters orantı olduğu ileri sürülmüştür. Çünkü enflasyon ortamı toplumda mutlak eşitsizliği doğurmaktadır. Toplumun bir kesimi çok çalışmasına rağmen açlık sınırında yaşarken, toplumun diğer kesimi çalışmadan, emek vermeden, alın teri dökmeden para kazanmaktadır. Bu durum toplumda “para kazan da nasıl kazanırsan kazan” mantığını yerleştirmektedir. “Başkası yapıyor yanına kar kalıyor mis gibi yaşıyor ben neden namuslu kalayım” anlayışı insanların bilincine yerleşmeye başlamakta, enflasyon ortamında ülkemizde olduğu gibi köşe dönmeçilik, havadan para kazanma, dolandırıcılık toplumda yaygınlaşmaktadır. Uzun yıllar yüksek enflasyonun yaşandığı ülkemizde, enflasyon ortamının “vur kaç, kap kaç ahlakını” doğurduğu ileri sürülmüştür. Çalışmadan, üretmeden, tasarruf etmeden, kurnazlıkla adamını bularak, fırsatını yakalayarak, zenginleşmenin toplumda kabul görmenin mümkün olacağı görülmüştür.

Ülkemizde siyasal ahlakın ilkesizliğini simgeleştiren sözlerde sık sık kullanılmaktadır. “Dün dündür bugün bugündür”, “gemisini kurtaran kaptan.”

“canım iş yapsın da ne yaparsa yapsın”, “benim memurum işini bilir” “verdimse ben verdim ne olacak yani?” gibi cümleler yakın geçmişimizde etkili siyasetçiler tarafından kullanılmıştır.

Bunun sonucunda toplumda sadece kendi mutluluğunu çıkarını ve faydasını düşünen, haz veren şey iyi, acı veren şey kötü anlayışında, “suya sabuna dokunmaktan korkan”, ilgisiz, duyarsız, kayıtsız, görmedim, duymadım, konuşmadım karakterinde olan birçok birey toplumda yaşamaya başlamıştır.

İnsan davranışlarını belirleyen, insan davranışlarına yön veren ahlak sistemi politik yozlaşmanın sonucu olarak bozulmakta ve farklılaşmaktadır. Toplumumuzda sahip olduğumuz iyi ahlak anlayışına sahip birçok insan olmasına rağmen, toplum genelinin müşterekte buluşabileceği ahlak anlayışından sapmaların olduğunu söylemek mümkündür.(http://www.stratejikboyut.com/article_print.php?id=443)

Demokrasi geliştirmekte olan ülkeler için bir lüks olarak görülmemelidir. Aksine, demokrasi ekonomik gelişme için esas değer olarak kabul edilmelidir. Çünkü demokrasi hem politik ve sivil özgürlüklerle kuvvetli bağlara sahiptir, hem de sosyal ve ekonomik gelişmeye katkı sağlamaktadır. Dünyanın en gelişmiş ülkelerinin en demokratik ülkeler olması bir rastlantı değildir (Doğan Ahmet, 2005, s.1).

5.7. Terör

Terör örgütleri halkı korkutmak ya da bir hükümeti veya uluslararası örgütü herhangi bir eylemi gerçekleştirmeye veya gerçekleştirmekten kaçınmaya zorlamak amacını güderek şiddet eylemleri gerçekleştirmektedirler. Terör örgütleri teorik olarak politik bir ajandaya sahiptir. Bu nedenle asıl amaçları gelir elde etmek değildir. Ancak bu örgütler faaliyetlerini devam ettirmek için önemli miktarda fona ihtiyaç duyarlar. Terör örgütlerinin faaliyetlerinin finansmanı için fon sağlanması, toplanması, bu fonların muhafaza edilmesi, değerlendirilmesi ve terör eylemleri ve diğer ihtiyaçları için örgüt üyelerine ulaştırılması terörün finansmanı olarak isimlendirilebilir.(Aykın Hasan, 2008, s,1)

Kayıt dışı ekonomi ve yasalara uymama, ekonomik ve toplumsal anarşinin ve kaosun oluşmasına neden olmaktadır. Ekonomik anlamda hayat standardı yüksek olan toplumlarda bireylerin devlet otoritesine karşı başkaldırı gösterme eğilimleri oldukça düşüktür. Tarihe baktığımızda savaşların birçoğunun altında yatan nedenler arasında devletin koymuş olduğu vergilerin yüksek olması ve ekonomik çıkarların birbiri ile çatışması önemli yer tutmaktadır.

Terörün ortaya çıkmasının yanında onu ayakta tutacak ekonomik güç tamamıyla kayıt dışı ekonomiden elde edilen gelirlerden sağlanmaktadır. Terör örgütleri de tıpkı mafyalar gibi faaliyetlerini finanse edecek fonları sağlayacak suç gelirlerini özellikle uluslararası malî dolaşımlar içinde aklamaktadırlar. Terörün ekonomik olarak finansmanını sağlayan başlıca unsurlar;

- Silah kaçakçılığı ve ticareti
- Uyuşturucu ticareti,
- Kara para aklama
- Gasp
- Haraç
- Fidyeye için adam kaçırma,
- Kalpazanlık,
- Dolandırıcılık

Gibi pek çok suç faaliyetinden elde edilen gelir terörün finansmanı için önemli bir kaynak haline gelmiştir. Yukarıda saymış olduğumuz maddeleri incelediğimizde kayıt dışı ekonominin suç ekonomisi alt başlığında yer aldığını görmekteyiz. Bu tür faaliyetlerden elde edilen gelirlerin çok büyük rakamlara ulaştığını söylemek mümkündür.

Suç faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin büyüklüğü göz önüne alındığında ortaya çıkan muazzam rakamlar çıkmaktadır. Bu tür faaliyetler gerçekleştirilirken bir yandan devletin kolluk kuvvetleri yasal olmayan faaliyetlerin tespitine ve önlenilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirmektedir. Örneğin uyuşturucu ticareti yapan kişileri kontrol ederek uyuşturucu trafiğini bitirmek için çalışmalar yapmaktadır. Burada karşımıza şu sorular çıkmaktadır. Devlet bu tür faaliyetlerin gerçekleşmesine yasal olarak izin verip yüksek oranlarda vergi koyup gelir elde

etmesi mümkün mü ? Yani uyuşturucu maddelerinin alımı ve satımı piyasada serbest olsun ama devlet bunlardan yüksek oranda vergi alsın yaklaşımı olmalı mıdır ? Kanımızca bu tür faaliyetlerden elde edilen gelirler yanında ödenecek toplumsal fatura daha kabarık olacaktır. Şöyle ki uyuşturucu ve alkol bağımlılarını rehabilite etmek için rehabilitasyon ve sağlık merkezlerinin kurulması, personel istihdam edilmesi başta olmak üzere toplum içinde madde bağımlısı insan sayısının artmasının maliyeti ölçülemeyecek boyutlara ulaşacaktır. İkinci sorun şu; Kumar, fuhuş gibi faaliyetlerden elde edilen gelirler vergilendirilmeli midir ?

Gizli fuhuş yapanların, kumar oynayanların, hırsızlık yapanların kendi nam ve hesaplarına bağımsız ve devamlı olarak, bir ilme, beceriye ve ihtisasa dayanarak, kendisine veya başkasına ait bir evde, otel odasında, arabada, sokaklardaki faaliyetleri karşılığı elde ettikleri kazançları da bir serbest meslek kazancı niteliğindedir. GVK'nun 66 ncı maddesi uyarınca, serbest meslek faaliyetini devamlı meslek olarak ifa eden gizli fuhuş yapanlar, kumar oynayanlar, hırsızlık yapanlar serbest meslek erbabıdır. Suç teşkil eden bir fiil dolayısıyla gelir elde ediliyorsa, yasalara göre elde edilen gelir üzerinden vergi alınması gerekmektedir. Elde edilen gelirin bir kısmının vergilendirilmesi, başlı başına geliri elde eden kişi açısından sevimsiz olması bile caydırıcı olabilecekken bir de vergi kanunlarında yer alan ceza hükümlerinin uygulanması durumunda oldukça ağır ekonomik yaptırımlar gündeme gelecektir. Bu şekilde yasalara, hukuka veya genel ahlaka da aykırı olsa tüm kazançların vergilendirilmesi söz konusu olacağı gibi suç işleyen kişilerle ekonomik mücadele de mümkün olabilecek, cezaların caydırıcılık gücünün azaldığı günümüzde, **“tamaaamen duygusal”** gerekçelerle işlenen suçlarla, yine aynı yöntem uygulanarak baş edilebilecektir. **“Haydan gelenin huya gideceği”, kaybedilen onura rağmen önemli bir getirinin de kalmayacağı** bu işlerle kimse uğraşmak istemeyecektir.(<http://www.vergidanismani.com/yazdir.asp?id=542>)

5.8. Yaşanabilir Çevrenin Tehlikeye Girmesi

Yaşanılabilir bir çevrenin varlığı tüm canlılar için büyük önem arz etmektedir. Ekonomik hayatın genişlemesi daha çok üretim ve daha çok tüketimi

beraberinde getirmiştir. Ormanların azalması, temiz su kaynaklarının azalması ve atmosfere salınan zehirli gazların artması üretimde ve tüketimde meydana gelen artışlar ile orantılı olmuştur.

Üretim maliyetlerini kırmak için çalışan işletmeler kendileri için gerekli düzenlemelerden kaçınarak çevreyi daha çok kirleteceklerdir. Örnek verecek olursak fabrika bacası için gerekli filtreyi takmamak, her türlü atıklarını çevreye gelişi güzel dağıtmaları, sağlıksız şartlarda üretim yapmaları, kaçak elektrik ve su kullanmaları sayılabilir. Bu tür işletmeler ayrıca kayıt dışı üretim yaptıklarından vermiş oldukları tüm bu zararlar görülemeyecektir. Kayıt altında olan işletmeler çevreye daha duyarlı olduklarını söylemek mümkündür. Çünkü göz altında olan işletmeler sahip oldukları değeri parlatmak için çevreye duyarlı olduklarını her fırsatta dile getirerek olumlu imaj oluşturmaya çalışmaktadırlar.

Çevre sorunlarının ekonomik gelişmeyle yakın ilgisi vardır. Çevre değerlerini ekonomik gelişmenin dışında değerlendirmek olanaksızdır. Ekonomik gelişmenin temelinde, çevre öğelerinin toplumsal gereksinimler açısından verimli kullanılıp kullanılmadığı sorunu yatar. Bireylerin yaşamını tehlikeye sokabilecek ekonomik gelişme iktisadi değildir. Çevresel değerlerin ekonomik faaliyet nedeniyle bozulması ve azalması üretim ile tüketim arasındaki gelişmeyi olumsuz etkileyecektir. Ekonomik alanda teknolojik yenilikleri geliştirirken çevre değerlerinin korunması amaçlanmalı ve doğanın yaratabileceği faydanın sınırlı olduğu düşünülmelidir. Doğanın gücü yetmediği noktadan sonra canlılara sağlayabileceği fayda azalma eğilimine girecek ve ekonomik faaliyetler çevreyi tahrip etme noktasına taşıyacaktır. Bu tehlike sınırından itibaren geliştirilecek teknolojik yeniliklerle alternatif çözümler geliştirilmelidir. Çevrenin tahrip edilmesiyle birlikte teknolojik bağlamda yatırım ve maliyet söz konusu olacak ve üretilen çözümlere göre çevre kirliliğinin sonuçları ortaya çıkacaktır.

Çevre sorunları, ekonomik faaliyetlerin yarattığı bir külfet olarak anlaşılması gereken bir sorundur. Günümüzde, sağlıksız kentleşme, hızlı nüfus artışı, aşırı tüketim ve sanayileşme gibi sosyo - ekonomik faaliyetlere bağlı faktörlerin meydana

getirdiği refah kaybı sosyal maliyetleri arttırmadığından, kaliteli çevreye önem vererek teknolojiyi geliştirmek kaçınılmaz hale gelmiştir. Geliştirilecek teknolojiler çevre üzerindeki yıkıcı ve tahrip edici etkisini devam ettirirse çevre tahribatının sonuçları toplumsal maliyeti daha fazla arttıracak ve bireylerin daha büyük boyutlarda çevre sorunlarıyla karşı karşıya kalmasına neden olabilecektir. (<http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/58MaliCozum/18%20-%2058%20FEVZ%C4%B0%20ER.doc>)

Köyden kente göç ve nüfus artışına bağlı hızlı kentleşme sonucu ortaya çıkan gecekondulu olgusu, kayıt dışı ekonominin gelişimi açısından özel bir öneme sahiptir. Gecekondular önceleri kent yoksullarına yaşam olanağı sağlaması ve Hazine arazilerine yapıldığından bireysel çıkarlara ters düşmemesi nedeniyle yasal olmasa da toplumsal olarak meşru sayılmıştır. Bu durum kayıt dışılığı meşru gören değer yargılarının yerleşmesi açısından önemlidir (DPT, 2001).

6. BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİYİ KARŞI ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

KAYIT DIŞI EKONOMİYİ KARŞI ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Kayıt dışı ekonominin büyük boyutlara ulaştığı ve giderek büyüdüğü bir gerçektir. Bu sorunun çözümü konusunda çeşitli öneriler getirilmekte ve bu çerçevede bazı düzenlemeler de yapılmaktadır. Bu güne kadar bu sorun çözülemediği gibi birbirini besleyen mekanizmalar içinde sürekli büyümektedir. Kayıt dışı ekonominin nedenlerinin belirlenmesi ve kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün daraltılması için alınması gereken önlemlerin, kamu sektörünün önemli kurum ve kuruluşlarının işbirliği ile belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Kayıt dışı ekonomi, kısa vadede istihdam ve yatırım açısından geçici ve yanıltıcı bazı avantajlar sağladığı düşünülse de gerçekte ülke çıkarları ve ekonomisi açısından büyük olumsuzluklara neden olan bir paradokstur. Ekonominin yapısal bir parçası haline gelen ve mücadelesi gittikçe zorlaşan kayıt dışı ekonomiyi daraltmak için ise kısa vadeli tedbirler yerine orta ve uzun vadeli yapısal değişiklikler gereklidir.

Bu nedenle, kayıt dışı ekonomi ile mücadelenin;

- ✓ Devlet politikası olarak benimsenmesi,
- ✓ Sürekli bir çalışma grubunun oluşturulması,
- ✓ Stratejik eylem planının hazırlanması,
- ✓ Kararlı ve sürekli olması,
- ✓ Kurumlar arası işbirliği ve eşgüdüm sağlanması,
- ✓ Etkin bir izleme ve değerlendirme sisteminin oluşturulması,

- ✓ Kayıt içi faaliyetlerin özendirilmesi,
- ✓ Denetim kapasitesinin güçlendirilmesi ve yaptırımların caydırıcılığının artırılması,
- ✓ Toplumsal mutabakatın sağlanması ve güçlendirilmesi, gerekmektedir.

Kayıt dışı ekonomi ile mücadelede başarı kazanılması ve kayıt dışılığın azaltılması için kayıt dışı ekonomi ile mücadelenin devlet politikası olarak benimsenmesi, bu konuda sürekli bir çalışma grubunun oluşturulması, stratejik eylem planının hazırlanması, kurumlar arası işbirliği ve eşgüdüm sağlanması ve etkin bir izleme ve değerlendirme sisteminin oluşturulması gerekmektedir. Şurası kesindir ki; kayıt dışılığı etkileyen dinamiklerin doğru analizine dayalı bir strateji ile etkin ve sonuç odaklı bir çözüm üretilebilecektir (GİB, 2009).

6.1. Mali Açıdan Alınması Gereken Önlemler

Devletin vergileme ile ilgili alacağı önlemlerin tümü ve mali açıdan alacağı diğer önlemler bu kategori içinde alır. Vergi sistemi ile ilgili üretilen politikaların uygulanabilirliği ve etkilerin daha kısa sürede ölçülebilirliği açısından diğer önlemlere göre daha tercih edilebilir olmasını sağlamıştır. Bir ülkedeki vergi yasaları ile çerçevelenmiş olan vergi ödevleri yerine getirilirken mükellefler vergi sistemi ile ilgili handikapları değerlendirmeye ve politika zaaflarını kendi lehlerine çevirmek için oy mekanizması ile etkili olmaya çalışacaklarıdır.

6.1.1. Vergi İstisnaları, Muafiyetleri Ve Teşviklerinin Gözden Geçirilmesi

Vergi sisteminde istisna ve muafiyetler çok çeşitli olup, söz konusu istisna ve muafiyetler hem bürokrasi yaratmakta hem de bunlardan yararlanamayan faaliyet alanlarındaki işletmelerin kayıt dışına yönelmelerine neden olmaktadır.

Bu nedenle, vergi muafiyet sistemi daha açık, anlaşılabilir hale getirilmek üzere yeniden değerlendirilmelidir (<http://busam.beykent.edu.tr/sayfagoster.aspx?sayfa=30>).

İstisna ve muafiyetlerden istifade eden işletmeler bunlardan yararlanamayanlara göre piyasada daha rahat olacaklardır. Böyle bir durumda için dezavantaj durumuna düşen firmalar ve mükellefler için geçerli bir vergi kaçakçılığı nedenini oluşacaktır. Devlet yatırım indiriminin avantajları için ancak belirli yatırım tutarlarını geçenlere yol açacaktır. Bu durum, bu tutarlara ulaşamayan küçük ve orta ölçekli kişi veya firmaların daha yüksek vergi yükü altında kalmalarına neden olacaktır. Bu da piyasada firmalar arası haksız rekabeti oluşturabilecektir.

Teşvikler, konulan istisna ve muafiyetler, piyasada firmalar arasında dengesizliği büyüttüğü gibi, piyasada payı yüksek; her alanda faaliyet gösteren holdinglerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Teşvik sistemi ekonominin sahip olduğu dinamizmi negatif yöne saptırabileceği için vergi kanunlarının dışında tutulmalıdır.

Örneğin yatırım indiriminden istifade eden bir birey veya firma, maliyetlerini elde ettiği vergi avantajı ile diğer firma ve bireylere göre düşük gerçekleşeceği için üretmiş olduğu mal ve hizmetlerin daha düşük fiyatlarla piyasada yer alacak bu durumda yatırım indiriminden yararlanamayan firma fiyat açısından sahip olduğu dezavantaj haksız bir rekabeti otomatik ortaya çıkaracaktır. Bu gibi sonuçların önlenmesinde, kanuni düzenlemelerin adaletli yapılması gerekmektedir. Çünkü Mükellefler arasında farklı vergisel yükümlülükler doğuracak kanuni düzenlemeler kayıt dışı ekonominin boyutlarını genişletecektir.

6.1.2. Vergi Kaçırma Olanakları Kısıtlanmalıdır.

Vergi kaçakçılığı, vergi yasalarına aykırı hareket edilerek, vergi miktarının düşürülmesi ya da hiç ödenmemesidir. Bireyler ve işletmeler vergi mükellefi olduklarından itibaren vergiye karşı tepki göstererek vergi ödemekten kaçınma,

kaçırma ve vergiyi yansıtmaya yollarından birini seçerler. Mükelleflerin bu şekilde vergilerini ödememesi yani vergi kaçırması, devletin en önemli gelir kaynağı olan vergi gelirlerinde azalma meydana getirmekte bu da ekonominin görüntüsünü pozitiflikten negatife giden bir yolda ilerlemesi anlamına gelmektedir. Reel sektörün (Ulusal ekonomide tarım, sanayi ve hizmetler ana sektörlerinde üretici ve tüketici konumundaki bireylerin tümünü temsil eden kesimdir) elinde, masraflarını yüksek göstermek, iskontolu mal satmak gibi çeşitli vergi kaçırma yöntemleri varken, bordrolu kesimin elinde, vergisi kaynakta kesildiği (stopaj usulü) için, hiçbir vergi kaçırma ya da vergiden kaçınma gibi bir imkân yoktur. Bordrolu kesime yüklenilecek mali yükler bu kesimde çalışanların gelirlerini kısıtlayacaktır. Böyle bir durumda gelirlerin azalması reel sektörü etkileyecektir. Çünkü reel sektörün ürettiği mal ve hizmetlere olan talep azalacaktır. Daha az tüketim sonucu arz - talep denge miktarı daha düşük bir noktada gerçekleşecektir. Arz tarafı olan Firmalar daha az üretime başlaması ve üretici kesiminin sıkıntıya girmesine neden olmuştur. Ekonominin genel düzeyinde meydana gelen daralma, küçülme ve hatta iflaslara kadar giden bir süreç oluşur. Talepteki azalmaya bağlı olarak üretimin fazlasının ortaya çıkmasıyla birlikte firmalardan işçi çıkarmalar başlar, bu da hiç istenmeyen ama siyasilere hiç de üstünde durmayı düşünmedikleri istihdam sorununu gündeme getirmiştir (Özbilen,1999, s.24). Daha az üretim, daha az emek, daha az emek de daha az elemana ihtiyaç, yani daha çok işsizlik demektir. Daha çok işsizlikte daha az vergi kaynağı anlamına gelecektir. Hem üretimin kısıtlanması nedeniyle daha az kar gösteren firmaların daha az vergi vermeleri, hem de işsiz kalan kesimin vergi vermemesi nedeniyle, devlet daha az vergi geliri elde etmek zorunda kalacaktır. Hükümetlerin işsizlikle ilgili hiçbir şey yapmaması da ayrı bir çelişkidir. Sürekli artan işsizlik de artan enflasyonla birlikte düşünüldüğünde, bu günkü ekonominin gerçek hastalığı ortaya çıkmış olmaktadır. Buna ekonomi literatüründe STAGFLASYON denilmektedir. Dolayısıyla devletin vergisel açıdan odaklanacağı kesim reel sektör olmalıdır. Reel sektörün vergilenebilir gelirlerini ve vergi kapasitesini artırıcı önlemler alınmalıdır. Vergi kaçırma oranlarının aşağı çekilmesi ve vergi kaçırmanın engellenmesi yoluyla vergi gelirlerini artırmanın yanında.

Kamu harcamalarında savurganlık ve israfın engellenmesi ile devlet gelirlerinin daha etkin kullanılması mücadele için önemle üzerinde durulması gerekir. Öte yandan bütçe açıklarını tamamen devlet harcamaları kısarak kapamaya çalışmanın da uzun vadede çok zararlı gerçeğinden yola çıkılarak harcamaların yerinde ve etkin bir şekilde gerçekleştirmek için çözüm yolları ortaya konulmalıdır. Ve seçim ekonomisi ile kaynakların dağılımında negatif unsurlar oluşturulmamalıdır.

6.1.3. Vergi Oranlarının Düşürülmesi ve Vergi Tabanının Genişletilmesi

Bir vergi sisteminde aranılan en önemli özelliklerinden biri vergilemenin oranıdır. Vergi mükelleflerine adil davranan vergi sistemleri, mükelleflerin vergiye uyumunu kolaylaştırır ve sosyo-ekonomik anlamda huzurun korunmasına yardımcı olur.

Vergi oranlarındaki indirimler mükelleflere vergi indirimi şeklinde yansır. Bu oranlarda yapılan indirimler firmalara doğrudan kaynak aktarımı şeklinde algılanır. Böylece firmaların üretim kararları üzerinde olumlu etkileri oluşur. Bu olumlu etkinin sonucunda vergi gelirlerinin artışı beklenmektedir.

Vergi artışları, vergide ikame etkisi yaratmayacak ve vergi kayıp ve kaçaklarına neden olmayacak oranda belirlenmelidir. Ayrıca vergi oranlarının düşürülmesi kısa vadede vergi gelirlerinde önemli bir kayba neden olacaktır. Bu önlemek için vergi oranları düşürülürken vergi tabanının genişletilmesi çalışmaları eş-güdümsel yürütülmelidir.

6.1.4. Uzlaşma Müessesesinin Kaldırılması

Uzlaşma ; “Mükellefle idare arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların yargı yoluna başvurmadan önce, taraflarca konuşulup giderilmesidir.. Bu şekilde vergi uyuşmazlığı yargı yoluna gitmeden çözümlenmiş olmaktadır. Bu yolla vergi idaresi kanunen alınması gereken vergilerle bunlara ilişkin cezanın bir bölümünden vazgeçmektedir. Bunun karşılığında vergi alacağını daha çabuk tahsil etmekte , çok sayıda davayı izleme yükünden kurtulmaktadır. Mükellefte uzlaşma halinde vergi

aslının ve cezanın tümü için yargı kuruluşlarına gidebilme hakkını yitirmektedir. Bunun karşılığında ödemesi gereken vergi aslı ve cezası yerine daha az bir miktar ödeme olanağına kavuşmaktadır (<http://www.muhasibetr.com/makaleler/023/>).

Tarhiyat öncesi uzlaşma” ve “tarhiyat sonrası uzlaşma” olarak iki farklı uzlaşma türü mevcuttur. Tarhiyat öncesi uzlaşma vergi incelemesi sonucu düzenlenen vergi inceleme raporlarında, tarhi istenen vergi ve kesilmesi istenen cezalar için talep edilebilir. Tarhiyat sonrası uzlaşma ise daha geniş kapsamlıdır. Tarhiyat sonrası uzlaşmanın kapsamına vergi inceleme raporu ile istenen vergi ve cezalar (usulsüzlükler hariç) da girer.

Vergi cezalarının caydırıcılığını ortadan kaldıran “Tarhiyat Öncesi Uzlaşma” gibi uygulamalar tümünden kaldırılmalıdır. Çünkü uzlaşma masasına oturan mükellef ne koparsam kardır düşüncesini taşımaktadır. Vergi incelemesi sonucunda düzenlenen ve kesilmesi öngörülen cezaların uzlaşma komisyonları tarafından genellikle büyük oranda bazen de tamamının kaldırıldığı bilinmektedir. Bu durumda mevcut cezaların caydırıcı olması çok güçtür. Bu nedenle tarhiyat öncesi uzlaşma uygulamasının kaldırılması yerinde olacaktır.

6.1.5. Enflasyon Muhasebesi Uygulamasına Geçilmesi

Enflasyon muhasebesi, geçmiş maliyetlerle değerlendirilmiş işletme varlık ve borçları üzerinde fiyat değişimlerinin etkisini gösteren ve gerekli önlemleri alarak işletme değerlerinin gerçeği göstermesine imkân veren muhasebe sistemidir.

Enflasyon düzeltmesi, firmaların mali tablolarının enflasyondan arındırılarak vergilenmesini amaçlar. Bunun nedeni enflasyon nedeniyle rakamlarda meydana gelen genişlemenin vergi dilimini değiştirebileceğidir. Bu amaçla işletmeler üzerindeki vergi yükünü azaltmak için enflasyon muhasebesi uygulamasına geçmelidir. Geçmeyen işletmeler oluşan vergi yükünü kayıt dışını kaçarak ödemeyeceklerdir. Vergilendirilecek olan matrahın hesaplanmasında enflasyonun etkisi dikkate alınarak değerlendirilmeli, reel değil nominal gelirler üzerinden vergi

alınması sağlanmalıdır. Bu durumda, sermayenin değil karın vergilendirilmesi anlamına geldiğinden, vergi mükelleflerini kayıt dışına iten en büyük nedenlerden biri engellenmiş olmaktadır.

6.1.6. Vergi Affı Uygulamalarının Olağanlıktan Çıkartılması

Devlet tarafından uygulanan vergi afları vergileme esaslarından belirlilik ve adalet ilkesine zarar vermekte mükelleflerin vergiye bakış açısını dolayısıyla vergi bilincini olumsuz yönde etkilemektedir. Vergi aflarının periyodik olarak tekrarlanması bir taraftan af beklentisi içinde olan mükelleflerin risk alma eğilimlerini arttırmaktadır. Öte yandan vergisini düzenli olarak ödeyen mükellefin vergi bilincini ve vergiye uyumunu menfi yönde etkilemekte, vergiyi zamanında ödediğine pişman etmektedir. Vergi aflarından vergi idaresi ve denetim birimleri de zarar görmektedir. Ödenmeyen vergiyi araştırmak, saptamak ve tahsil edebilmek için verilen emeklerin büyük bir bölümü, vergi affı ile anlamsız kalmaktadır.

6.1.7. Vergi Cezalarının Yaptırım Gücünün Artırılmasının Sağlanması

Vergi kaçırmanın çekiciliği, kaçırılabilir matrah büyüklüğü, marjinal vergi oranı, maruz kalınacak olan vergi cezaları ve yakalanma olasılığına bağlıdır. Vergi kaçakçılığı ile hem bir suç islenmekte hem de eşitlik ilkesi zedelenerek vergi ödeyenler karşısında haksız bir avantaj elde edilmektedir. Azalan vergi gelirleri sebebi ile yeni vergilerin ortaya çıkmasına ve dürüst mükelleflerin daha fazla vergi ödetme yolu ile cezalandırılmasına yol açmaktadır. Devletin bütçe açıklarını yeni vergilerle değil de emisyonla giderek kapatma kararı alması da fiyatların yükselmesine ve vergi kaçırıcılar yüzünden vergi kaçırmayanların satın alma gücünün düşmesine neden olmaktadır.

Mükellefin, vergi yasalarının ve esasen kamu vicdanının vergi kaçırmayı basit, sıradan yüz kızartıcı olmayan ve dolayısıyla da hoş görülebilir bir olgu olarak görmesi sonucu gelirlerini kayıt dışına çıkarmalarında önemli bir rol oynamaktadır.

6.2. İdari Açıdan Alınacak Önlemler

Bu tür önlemler devlet yapısı içerisinde yer alan kurumlarca yerine getirilmesi gereken önlemler olup bir kısmı sadece devlete bakan unsurlar taşınmasına karşın bir kısmı da hem devlet hem de vatandaşlarını ilgilendiren esaslardan oluşmaktadır. Bunları açıklamaya çalışalım.

6.2.1. Devletin Kurumları Arasında Sağlıklı Eşgüdüm, Bilgi Akışı ve Koordinasyon Sağlanmalıdır.

Devlet kurumları arasında her türlü mali bilgileri de kapsayacak şekilde geniş bir ağ içinde bilgi akışının güncel ve hızlı bir şekilde sağlanması gerekir. Ancak böylesine geniş kapsamlı bir otomasyon sisteminin ve bilgi akış ağının kurulması ve işlerliğe kavuşturulması ciddi ve uzun bir çalışma gerektiren bir durum olduğundan kısa vadede hiç değilse, vergi daireleri, tapu daireleri, trafik tescil ve büroları, gümrük idaresi ve banka gibi parasal ve mali işlemler yapan kurum ve kurullar arasında otomasyon sistemine geçilmelidir.

Sistem, mükellefin tüm gelirleri ve giderlerinin hareketlerini takip edebilecek parasal ve mali işlemlere ait bilgiler tek merkezde toplanabilecektir. Bunu bilen mükellefler, tüm kazançlarını beyan edip çok yüksek olmayan oranlar üzerinden herkes gibi vergilerini ödeyeceklerdir.

6.2.2. Kamu Kaynakların İsraf Edilmediği İnancının Yerleştirilmesi Yönünde Uygulamalar Yapılmalıdır.

Verginin en önemli özelliklerinden birisi karşılıksız olmasıdır. Devlet kamu hizmetlerinin finansmanı için vergi ve vergi benzeri gelirleri kullanır. Buna karşın kamu hizmetlerinde hissedilir şekilde gelişme olmadığında mükellef olanlar memnuniyetsizliği ile kamu kesiminde lüks harcamaların yapıldığına dair inanç artış gösterecektir.. Bu sebeple kamuda kaynakların verimsiz ve gereksiz harcamalarına son verilip, kamu hizmetlerinin kalitesi yükseltilmelidir. Devletin kamu kaynaklarını

israf etmediğini gerçekleştireceği çalışmalar ile topluma anlatmalı seminer, panel ve konferans gibi faaliyetlerle kamu harcamaları hakkında vatandaşa bilgi aktarımı sağlamalıdır.

6.2.3. Vergilemenin Mali Amacı ve Önemi Kavratılmalıdır.

Vergi vermek sadece bir mali yükümlülük olarak algılanmamalıdır. Devletin vergi gelirlerinin artması sonucu kamu hizmetlerinin daha nitelikli ve daha çok olacağı düşünülmelidir. Böylelikle devletin piyasalar üzerinde mevcut olan düzenleme görevini daha etkin yerine getireceği anlaşılmalıdır.

Devlet vergi ve vergilemenin önemini ;

- Bazı kamu hizmetlerinin (adalet, savunma, bürokrasi v.b) üretimini neden yerine getirmesi gerektiği,
- Bu tür hizmetlerin üretiminin tamamen özel kesime bırakılması durumunda ortaya çıkacak olan toplumsal kayıp ve maliyetlerin neler olduğu, Devletin bu hizmetleri üretmesinin bir maliyeti olduğu ve bu hizmetlerin finansmanına bu hizmetlerinden fayda elde edenlerin katılması (Anayasamızın 73.maddesinin birinci fıkrasında “Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi vermekle yükümlüdür.) gerektiği verginin de bu amaçla alınan bir para olduğu, anlatılmalıdır. Ayrıca ;

- Kamu hizmetlerinin daha hızlı ve daha nitelikli olarak gerçekleşmesi için, vatandaşların vergisel anlamda kendi payına düşen ödevlerin yerine getirmesi ile orantılı olduğu öğretilmelidir.
- Verginin alternatif finansman araçlarının yarattığı olumsuzluklardan bahsedilip, bu konuda halkın bilinçlenmesi sağlanmalıdır.
- Bu amaca yönelik eğitim, çok küçük yaşlarda, ilk öğretim çağlarında okullarda yapılmaya başlanmalıdır.
- Medya aracılığı ile tüm kesimlere ulaşılmaya çalışılmalıdır.

Sonuçta , vatandaşların kamusal hizmet üretiminde finansör olarak değil, (verginin geliri azaltıcı etkisi), fayda elde eden (kamu hizmetlerinden sağlanan faydanın geliri artıcı etkisi) kısımda yer aldıklarını görmelerine yardımcı olmak gerekmektedir.

6.2.4. Vergi Ya da Kimlik Numarası Uygulaması Yaygınlaşmalıdır.

Vergi kimlik numarasının etkilerini faydasını anlamak için, emniyet güçlerinin suçluları tespit etmek için kullandığı parmak izi gibi kayıtların ne kadar işe yarar olduklarını bilmek yeterlidir. Sadece kişiye ait bir özellik olması nedeniyle bulunan izler kriminal inceleme ile hangi kişiye ait olduğu kolaylıkla tespit edilebilir.

Kayıt dışı ekonomiye ilişkin olarak, etkin bir vergi denetiminin sağlanması amacı ile tek vergi ya da kimlik numarası uygulamasına geçilmesi olumlu bir gelişmedir. Bu uygulama ile vergi mükelleflerinin parasal ve mali işlemlerinde dolayı bırakmış oldukları izler daha yakından izlenebilecek ve bu suretle vergi tabanının genişletilmesi yönünde önemli bir adım atılmış olacaktır. Böylelikle ekonomik idarenin denetim etkinliği devlet lehine dönmesi sağlanacaktır. Kayıt dışında kalan işlem, tasarruf ve harcamalar kayıt altına alınabilecek ve vergilendirilebilecektir.

6.2.5. Kobi'leri Devlet Kayıtlarına Alacak Tedbirler Alınmalıdır.

KOBİ'lerin toplam istihdam içindeki payları göz önüne alındığında, KOBİ'lerin kayıtlı ekonomide istihdam yaratma kapasitelerinin artırılmasının taşıdığı önem de ortaya çıkmaktadır. Bunun için önemli bir nokta da KOBİ'lerin finanssal kaynaklara erişimini kolaylaştıracak yöntemlerin hayata geçirilmesidir (<http://busam.beykent.edu.tr/sayfagoster.aspx?sayfa=30>).

Devletin KOBİ sahiplerini kayıtlı faaliyette bulunmaya teşvik etmesi ve kayıt dışında faaliyet göstermemesi için ekonominin kayda alınması ve cazip imkanların sunulması gerekmektedir.

6.2.6. Nakit Para Kullanımı Azaltılmalı

Kredi kartı kullanarak gerçekleştirilen ödemeler banka aracılığı ile hesaplar arası aktarma mekanizmasını çalıştırmakta böylelikle işlemler bir taraftan kayıt ortamına geçmekte diğer taraftan da belgeye bağlanmaktadır.

Bunlara ilave olarak ;

- Ekonomik Faaliyetlerde “ Hamiline” Uygulaması Kaldırılması
- Belge Düzenin Yerleştirilmesi
- Asgari Geçim İndirimi Müessesesinin Getirilmesi
- Asgari Ücret Vergi Dışı Bırakılması
- Vergi Yasalarının Uygulanması Adına Muhasebeci, Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirler Açısından Gereken Önlemler Alınması

Gibi yöntemlerde dikkate alınması etkin sonuçlar doğuracaktır.

6.3. Sosyal Açıdan Alınacak Önlemler

6.3.1 Yoksullukla Mücadele Edilmelidir

Sosyal devlet tanımının gereği olarak, toplumun sosyal refahını, adaleti ve adil gelir dağılımını sağlaması gibi görevler devletin yerine getirmesi gereken temel görevlerdir. Her birini topluma katkısı farklı olmakla birlikte özellikle gelir dağılımının adaletli olması ile toplumda yoksul kesimin büyüklüğünün küçülmesi sağlanmalıdır. Kayıt dışı istihdam, marjinal faaliyetlerin oluşturduğu enformel ekonomik faaliyetler ve bir ölçüde de yasa dışı ekonomik faaliyetlerin azalmasına yardımcı olacaktır. Devletin sunduğu hizmetlerden duyulan memnuniyet vergiye karşı uyumu olumlu etkileyeceği için vergisel tabanın genişlemesine neden olacaktır. Yoksullukla mücadele edildiğinde vatandaşın devlete olan yaklaşımı ve bağlılığı artacaktır.

Kayıt dışı ekonomi istihdam yaratıcı ve yoksulluğu hafifletici unsurlar taşıdığından gelir dağıtımını düzenleyici katkılar gibi olumlu yönleri olabilir. Ancak, kayıt dışı ekonomi ile her ne kadar üretim artıyor ve önemli kesim gelir elde ediyor ve yoksulluk azalıyor ise de, önemli olan en düşük seviyede gelir elde edenlerin konumunu iyileştirmek ve yoksulluğun mümkün olduğunca en aza indirilmesini sağlamaktır.

6.3.2. Nüfus Artış Hızı Kontrol Altına Alınmalıdır

Doğum oranı ile ölüm oranı arasındaki fark nüfus artışını gösterir. Bir ülkede doğum oranı fazla, ölüm oranı az ise nüfus artışı meydana gelir. Nüfus artış hızı ile kalkınma hızı arasında bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre;

- Nüfus artış hızı kalkınma hızından yüksek ise, ülkenin gelişimi yavaşlar veya geriler.
- Nüfus artış hızı kalkınma hızından düşük ise, ülkenin gelişimi artar olumsuz sonuçları da olabilmektedir.

6.3.2.1. Nüfus Artışının Olumlu Sonuçları

- Üretim artar.
- Vergi gelirleri artar.
- Mal ve hizmetlere talep artar.
- Yeni endüstri dalları doğar.
- İşçi ücretleri ucuzlar.
- İhracatta rekabet kolaylaşır.

6.3.2.2. Nüfus Artışının Olumsuz Sonuçları

- İşsizlik artar.
- Kalkınma hızı düşer. Kişi başına düşen milli gelir azalır.
- Tasarruflar azalır.

- Tüketim artar.
- İç ve dış göçler artar. İnsanların temel ihtiyaçlarının karşılanması zorlaşır.
- İhracat azalır. Demografik (nüfusa bağlı) yatırımlar artar. Çevre kirlenmesi artar.
- Belediye hizmetleri zorlaşır.

Bütün bunlar ışığında ekonomide nüfusu dayalı kayıt dışılığın önlenmesi için olumlu yönlerine önem verilmeli olumsuz etkileri azaltılma yoluna gidilmelidir.

6.3.3. Göç Azaltılmalıdır.

Kayıt dışı ekonominin ihtiyaç duyduğu iş gücü, genellikle geçim sıkıntısı yüzünden kırsal kesimlerden kentlere göç eden insanlardan oluşmaktadır. Bu insanlar kar elde etme amacı gütmeyen tamamıyla asgari geçim şartlarını sağlamak ve hayatlarını devam ettirmeyi sağlayacak temel ihtiyaçlarını temin edebilmek amacıyla çok ağır koşullar altında, sosyal güvenceleri olmadan çok az ücretlerle çalışmaktadırlar. Alınacak önlemler iki boyutludur. Bunlardan ilki göç olgusunun oluşumuna etki eden faktörleri tespit etmek. İkincisi göç etmenin cazip olmaktan çıkarılmasıdır.

Bir taraftan kırsal alanda yaşayan ve önemli ölçüde tarımsal faaliyetlere dayalı olarak yaşamlarını sürdüren insanlara, tarımsal için yeterli alanların tahsisi, tarımda verimliliği arttırıcı tekniklerin öğretilmesine yönelik spesifik eğitim programlarının geliştirilip uygulanması, her bölgenin tarımsal ürünlerini işleyecek tesislerin ilgili bölgelerde kurulması yönündeki teşvikler, kırsal alanda eğitim olanakları ve buna bağlı iş olanaklarının arttırılması ile kırsal alanlarda hayat şartlarının daha yaşanılabilir kılınması, köyden kente göçü sınırlandırıp hatta kentten kırsal alana geri göçü sağlayabildiği ölçüde, kentsel yoksulluk ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin gelişimini engelleyeceği gibi, büyük kentlerde görülen, ulaşım, hava kirliliği, kalabalık, gece kondu yapılması gibi alt ve üst yapı sorunları azalmış olacaktır.

6.4. Vergi Sistemi Ve Vergi Denetimi Açısından Alınacak Önlemler

6.4.1. Vergi Sisteminden Kaynaklanan Sorunlara Yönelik Öneriler

Kamu harcamalarının büyük çoğunluğunu finanse eden vergi gelirlerinin kamu harcamalarını istenilen seviyede karşılamaması sonucu finansman açıklarının kapatılması için bu gelirleri kemiren sorun olan kayıt dışı ekonomi ile mücadelenin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Vergi Sisteminden sağlanan hasılat, kamu kesiminin yapmış oldukları harcamaların gerisinde kalmaktadır. Vergi sistemi ve mevzuatından kaynaklanan sorunlar nedeniyle ekonomik birimler, (birey firma hane halkı) kayıt dışı ekonominin alanına girmektedir. Devlet kamu gelirini artırmak için daha pahalı bir yol olan borçlanmaya gidecektir. Borçlanma ile ekonomik anlamda bir takım sorunlarla karşı karşıya kalacaktır.

6.4.1.1. Vergi Sisteminin Karmaşık Yapıdan Kurtarılması

Vergi sistemi; Bir ülkede uygulanan vergi yasalarının tamamıdır. Vergi sisteminin açık anlaşılır ve sade olması vergi ödeyenler ve vergi toplayanlar arasında uyumu kolaylaştıracaktır. Vergi sisteminde meydana gelen problemler sırlamak gerekirse;

- Çok sayıda yasa içermesi,
- Birçok genelge, tebliğ, geçici madde,
- Mükerrer madde içermesi, devamlı değişikliğe uğraması

Vergi sistemine yönelik alınacak önlemler ise, sistemin mükerrer maddelerden ayıklanıp daha az sayıda yasanın yürürlükte bulunması doğru olacaktır. Vergi yasaları açık ve basit olmalıdır. Vergi mevzuatları sadeleştirilip, adil ve uygulanabilir bir hale getirilmelidir.

6.4.1.2. Vergi Cezaları Etkin Bir Şekilde Uygulanmalı

Vergi cezalarının etkin bir şekilde uygulanmaması kayıt dışılığın büyümesine neden olmaktadır. Vergi yasalarında kayıt dışılığı önlemeye yönelik bir çok yasa vardır. Bu cezalar maddi cezalar ve hapis cezaları olmak üzere ikiye ayrılır. Fakat yasalarda yer alan cezalar özellikle hapis cezaları ertelenmekte ya da para cezasına dönüştürülerek yeterince uygulanamamaktadır. Vergi yasalarında kaçakçılık suçuna hapis cezası verilmesi öngörülmüştür. Ancak vergi kaçırma kamuya karşı işlenmiş bir suç olarak görülmediğinden dolayı, hapis cezası ile cezalandırma yoluna gidilmemektedir.

Alınacak önlemler ise kaçakçılığın tanımı yeniden belirlenmesi ve kaçakçılık suçunun kapsamı genişletilerek hapsi cezasının ertelenmesi ya da paraya çevrilemez niteliklere sahip olması gerekmektedir.

6.4.1.3. Vergi İdaresinin Etkinliğinin ve Verimliliğinin Artırılması İle İlgili Alınacak Önlemler.

Şüphesiz kayıt dışı ekonomi ile ilgili alınabilecek önlemlerin en büyük uygulayıcısı devlettir. Devlet kendi bünyesindeki sorunları hallettiği zaman dışsal etkilere karşı daha da güçlü bir ele sahip olacaktır. Vergi idarelerinin alacağı önlemler;

- Organizasyon ve yönetim yapısının işlevsel hale getirilmesi
- Vergi İdaresinin yasal altyapısının güçlendirilmesi
- Vergi İdaresi işlemlerinin iyileştirilmesi ve prosedürlerin standartlaştırılması
- Mükellef eğitim, bilgi ve destek biriminin kurulması,
- Risk yönetimine dayalı vergi denetim sisteminin geliştirilmesi,
- Hizmet içi eğitim ve çalışanların yetiştirilmesi,
- İyileştirilmiş ve standardı belirlenmiş çalışma yeri ve donanımı,

- Performans değerlendirme ve ücret sisteminin oluşturulması ve uygulanması,
- Ahlak, dürüstlük ve iç denetim programının resmileştirilmesi

Toplumun bütün kesimlerinin üzerine düşen görevlerden biri de zaman mefhumunun idraki içerisinde ve koşullara uygun biçimde kendini sürekli yenilemesi, gelişen, değişen mali mevzuata hukuki uyumu sağlamasıdır.

Kamu finansmanının en önemli kaynağı olan vergilerin toplanmasında ortaya çıkan sorunların giderilmesi, konuyu bir bütünlük içerisinde incelemekle mümkündür. Bir başka deyişle vergi mevzuatı ve uygulamaları, vergi idaresinin yapısı, vergi dairesi-vergi mükellefi arasındaki ilişkilerin irdelenmesi ve gelişmenin bu ilişkilerin tüm katmanlarında diğerlerine paralel olarak sağlanması ile vergi sorunları en aza indirgenebilir. Bu bağlamda vergi idaresinin örgütlenmeye ilişkin olarak yaşadığı sorunlar ve bunların çözüm önerileri aşağıda yer almaktadır.

6.4.1.5. Vergi Dairelerinin Mükellef Sayılarında Bir Standart Olması

Vergi mükellefi ile doğrudan karşı karşıya olan vergi dairelerinin etkin çalışmasının sağlanması için her bir vergi dairesinin bağlı mükellef sayısı bir standarda bağlanmalıdır. Bu rakam azami 5.000 olmalıdır. Personel sayısı olarak da norm kadro uygulamasına geçilmelidir. Yani mükellef sayısına uygun personel sayısı belirlenmeli ve Bölge Müdürlükleri bu sayıyı sürekli takip etmeli ve böylelikle vergi dairelerinde gizli işsizlik ya da eleman eksikliği gibi sonuçlar ortaya çıkmamalıdır.

Oysa bugün bir çok vergi dairesinde bu sayının çok üzerinde mükellefe ait işleme bakılmaktadır. Bu nedenle müdür ve müdür yardımcıları evrak havalesi ve imzası, memurlar ise sadece gelen evrakı dosyalamak ve yazışmaları yapmak dışında ciddi anlamda daha verimli alana zaman ayıracak fırsatı bulamamaktadırlar.

Teknolojik gelişmeler çerçevesinde çok büyük değişikliklere uğrayarak gelişen ve büyüyen ekonomi dünyasının içerisinde kamu hizmet birimi olarak yer alan vergi dairelerinin çağdaş bir anlayış çerçevesinde kendisini yenilemesi gerektiği bugünkü sosyo-ekonomik ve kültürel şartlarda kaçınılmaz olmuştur.

6.4.2. Vergi Denetimi Yönünden Alınması Gereken Önlemler

Kayıt dışılıkla mücadelede en önemli araçlardan biri güçlü bir vergi idaresi ve etkin bir vergi denetimidir. Kuşkusuz vergi yasalarında yapılacak düzenlemeler önemli olmakla birlikte, öncelikle ele alınması gereken konunun, vergi yönetimindeki yapısal reformlar olduğu unutulmamalıdır. Bu düzenlemeler sırasında, başta vergi yasaları olmak üzere, hukuk sisteminin, idarenin yeniden yapılanmasıyla uyumlu olmasına ayrı bir özenin gösterilmesi gerektiği açıktır. Örneğin, vergi incelemeleri sırasında, nakit hareketinin izlenmesinde, banka kayıtları önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda Bankalar Kanununun vergi incelemelerini kolaylaştıracak hükümlerle donatılması gerekmektedir.

Ülke genelinde çalışma ve çalıştırmaya yönelik bürokratik işlemlerin ve işyeri açmaya yönelik başvuruların bir merkezde toplanması büyük önem taşımaktadır. Çünkü ekonomik faaliyetlerin gözlenmesi ile denetlenmesi aşamalarında bu merkezi kütüğün kullanılması, mesleki kuruluşlarla koordinasyonun sağlanması, kayıt dışı istihdamın kayıt altına alınmasında önemli bir başlangıç sayılacaktır (DPT, 2001).

Kayıt dışı ekonomi üzerinde etki oluşturacak en etkili önlem, vergi denetimidir. Denetim, işlemlerin yapıldığı anda olabileceği gibi, geçmişe yönelik olarak da yapılabilir. Denetimin sistem üzerinde yarattığı etki, önleyici ve caydırıcı nitelikte olduğu gibi, eğitim, vergi bilincinin, vergide adalet ve eşitlik ilkelerinin yerleştirilmesi gibi etkileri de vardır.

Vergi denetimlerinin amacına ulaşabilmesi için , denetim konusunda uzman kişilerin istihdamının artırılması ve yapılan denetimlerin kısa sürede sonuçlandırılması gerekir. Vergi denetim elemanlarının sayısı ile vergi mükelleflerinin sayısı arasındaki oranın optimal olması sonucu denetimleri daha sık

ve sağlıklı yapılmasına etkisi vardır. Vergi denetiminin baskısı, caydırıcılığı, etkinliği ve verimliliği gerçekleştiremediğinde tahakkuk ve tahsilat düzeyleri çok düşük kalmaktadır. Bu nedenle örgütsel yapının ağırlıklı olarak denetim esasına göre oluşturulmuş olması bir gerekliliktir. Bir vergi sisteminin iyi isleyebilmesinde, vergileme ilkelerine uygun vergi yasalarının ve vergi idaresi ile vergi yargısının yürürlükteki yasaları etkin bir biçimde uygulayabilecek şekilde örgütlenmesinin rolü büyüktür. Ayrıca, vergi cezalarının şiddeti ve etkinliğini ortadan kaldıran uygulamalar mümkün olduğunca ortadan kaldırılmalıdır.

Vergi denetimi hukuki açıdan iki ana başlık altında incelenebilir. Biri dönem içinde ve beyanname verilmeden önce mükelleflerin ve mükellefiyetle ilgili maddi olayların, kayıtların ve konuların araştırılması ve tespiti için yapılan "yoklama", diğeri ise beyanname verildikten sonra verilen beyanların ve ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunun araştırılması ve tespit edilmesine yönelik olarak yapılan "inceleme" dir. Vergi denetimi yoklama ile başlamaktadır. Yoklama yapılmadan, işyeri ve ekonomik faaliyetler saptanmadan vergi denetimi etkin bir şekilde yapılamaz, kayıt dışı faaliyetler azaltılamaz. Yoklamanın en önemli fonksiyonu, mükellefiyet kaydı olmayanların mükellefiyetliklerinin tesisinin sağlanması sonucu, potansiyel vergi mükelleflerinin vergi mükellefi statüsüne alınabilmesidir. Yoklamanın etkin hale getirilmesi, vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi açısından son derece önemlidir. Etkinliğin sağlanabilmesi ise, ciddi bir planlama ile mümkündür. Sadece yapılmış olsun diye yapılan yoklamalar amacına ulaşmadığı gibi, mükelleflerin tepkilerine de neden olmaktadır.

6.4.2.1. Denetim Etkinliğinin Artırılması Amacıyla Yapılabilecekler

Vergi denetimine etkinlik kazandırmak ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğünün tahmin edilmesi ve mücadele için kayıt alınması arasındaki ilişki açıktır. Denetim ne kadar etkin ise, kayıt dışılık ve dolayısıyla vergi kaçırma eğilimi o kadar az olacaktır. Vergi denetimi, yasalara uymayanlar için ciddi bir risk haline gelmedikçe vergi kayıplarının önüne geçmek mümkün değildir.

Vergi denetimlerinin yeterince etkin olmamasının nedenleri aşağıdaki gibi sıralanabilir;

- Gerçek anlamda vergi incelemesinin azlığı,
- Bir uzmanlık alanı olan vergi incelemesini yapan inceleme elemanlarının bu özelliğe sahip olmaması,
- Ülke çapında bir denetim planlamasının yapılmaması,
- İnceleme birimlerinin yararlanabileceği sağlıklı bir veri tabanının oluşturulamaması,
- İnceleme elemanlarının incelemeyi engellemeye yönelik baskılara zaman zaman çaresiz kalabilmeleri
- İncelemelerde bilgisayar kullanımının yetersizliği,
- İnceleme elemanlarının gerekli bilgi ve delillere ulaşmada yasal engellerle karşılaşmaları,
- Özellikle yerel örgütteki inceleme elemanlarının sayı ve eğitim yönünden yetersizliği v.b. şeklinde sayılabilir.

Bu sorunlara karşı çözüm üreten vergi idaresi denetimi etkin hale getirecektir.

6.4.2.2. Vergi Denetim Birimi İdarenin Dışında Bağımsız, Özerk Bir Kurum Haline Getirilmeli

Vergi Denetimi, vergi inceleme elemanlarının kanundan almış oldukları yetkileri kullanarak, idare ile mükellef arasında taraf olmaksızın, her iki tarafın da haklarını gözeterek, objektif kıstaslara göre yürüttükleri önemli bir fonksiyondur. İdarenin içinde kalınarak bu fonksiyonun gerçek anlamda tarafsız olarak yürütülmesi mümkün değildir. Bu bakımdan, Gelir İdaresinin merkez ve taşra teşkilatı bünyesinde bulunan tüm vergi inceleme elemanlarının idareden ayrılarak, bağımsız bir vergi denetim biriminin şemsiyesi altında toplanmaları yararlı olacaktır. Vergi incelemesinin bu özelliği gereği, tarafsızlığın ve objektifliğin idare dışından gelecek müdahalelerle de zedelenmemesi önem taşımaktadır. Bu nedenlerden dolayı, vergi incelemelerini her türlü dış etkilere karşı korumak amacıyla, vergi denetim birimine özerklik sağlayacak yasal düzenlemeye gidilmesi en uygun çözüm olacaktır.

Bağımsızlaştırılmış, özerk bir vergi denetim birimi yapılanmasında tek merkezden vergi denetiminin temel ilke ve stratejileri belirlenebilecek, Türkiye genelinde ve bölgesel düzeyde, sağlıklı ve amaca uygun vergi denetim programları yapılabilir, böylesine önemli bir işlevin koordinasyonun ana merkezden (merkezi vergi denetim birimi) etkili bir biçimde yapılması mümkün olabilecektir. Bunun için de merkez ve taşra olarak tüm örgütün yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu yapıda merkezi ve bölge denetim elemanlarının yetki ve sorumluluk alanları ile birbirleri ile olan ilişkileri koordinasyonsuzluğa, yetki kargaşasına yer vermeyecek şekilde net olarak belirlenmelidir (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanlığı, 2001, s.170).

6.4.2.3. Vergi İncelemelerinde Teknik ve Teknolojik Olanaklardan Yeterince Yararlanılmalıdır

Vergi idaresinin mevcut sorunlarından bir diğeri de teknoloji kullanımıdır. İşlemlerinin internet, intranet gibi teknoloji ağıyla (vatandaşında vergi dairesine gelmeden) yerinde halledilmesidir. Böylelikle hem vergi dairesine ekstra zaman kalacak hem de vatandaşa bir hizmet olacaktır.

a) Tüm vergi dairelerinde beyanname ve bildirimlerin optik okuyucular vasıtasıyla alınması,

b) Vergi daireleri arasında yapılması gereken çapraz denetim ve karşıt inceleme çalışmalarının yazışmalar yolu ile değil de bilgisayar sistemi içerisinde kayıtlara doğrudan girilerek yapılmasının sağlanmasına olanak verecek bilgisayar yazılımları hazırlanmalıdır.

Ayrıca vergi dairelerinin hala eksikliği duyulan telefon, fotokopi makinesi, hesap makinesi, faks, para sayma cihazı gibi cihazlarında eksikliklerinin giderilmesi gerekmektedir(http://www.maliye.gov.tr/kalite/mtky/ustmenu/yayinlar/kutuphane/kitap/bolum2_d3.pdf).

6.4.2.9. Beyannamelerin İnternette Gönderilebilmesi

Bugün batıda ortaya atılan “DİJİTAL DEVLET” kavramıyla devletin pek çok fonksiyonunun sanal aleme kaydığı ve devletin dijital devlet olarak faaliyet gösterdiği bir ortama geçiş söz konusudur. Bu durumda bize düşen, bu gidişe en kısa sürede ayak uydurmamızdır. Öte yandan kamu içinde bir proje geliştirilerek, birbirinden bilgi temin etmek durumunda olan kurumların bilgisayar ağı ile birbirlerine bağlanmaları temin edilerek bürokrasiye hakim olan kırtasiyeciliğin azaltılması sağlanmalıdır. Bu kapsamda ilk planda düşünülecek kurumlar, tapu müdürlükleri, trafik tescil müdürlükleri, bankalar, nüfus müdürlükleri, gümrük müdürlükleri...olmalıdır.

(http://www.maliye.gov.tr/kalite/mtky/ustmenu/yayinlar/kutuphane/kitap/bolum2_d3.pdf)

Bu çerçevede beyannamelerin internette alınmasının sağlanması, gayri menkul sermaye iradı nedeniyle beyanname veren mükellefler ile basit usulde vergilendirilen mükelleflere telefon ile beyanname verebilme imkanının getirilmesi bu kişilerin lüzumsuz yere vergi dairesine gelmelerini ortadan kaldıracaktır.

Bir başka önerimde vergi dairelerine verilen her türlü belgenin beyannameler de dahil optik okuyucular ile tarandıktan sonra mükellefe iade edilmesidir. Böylelikle her türlü mükellef belgesi ve bilgisi manyetik ortamda saklanmış olacaktır. Bugünkü uygulamaya baktığımızda belge mükelleften alınmakta, dosyasına konulmakta sonra o belge bir türlü bulunamamakta ve mükelleften tekrar tekrar aynı belge istenmektedir.

Bu bağlamda, mükellef dosyasının dijital ortamda oluşturulması idare ve mükellef açısından çok büyük kolaylıklar sağlayacaktır.

6.4.2.5 Banka Ödemeleri

Elektronik donanımla ilgili bir sorun da bankalara yapılan ödemelerde ortaya çıkmaktadır. Vergilerin bankalara yatırılması mükellefler açısından bir kolaylık sağlamış ancak vergi daireleri açısından veznenin yükünün hafiflemesi dışında pek fazla kolaylık sağlamamıştır. Çünkü bankada yapılan ödemelere ait fişler teker teker

vergi dairesinde yeniden elle mükellef hesaplarına işlenmektedir. Bankadaki memurun ya da vergi dairesindeki memurun bir hatası sonucunda, mükellefler ödemiş oldukları bir vergiyi ödememiş durumuna düşebilmektedirler. Bu çerçevede tahsilatların bilgisayar ortamında alınarak kayıtlara intikali vergi dairelerine hem hız hem de güvenilirlik kazandıracaktır.

6.4.2.6. Her Türlü Genel Tebliğ, Özelge vb. İnternet Ortamında Kamuoyuna Sunulması

Tebliğ ve iç genelge gibi vergiye yönelik açıklayıcı ve yön verici bilgilerin vergi dairelerine geç ulaşması veya kanunen tayin edilen sürelerin bitimine az bir süre kala gelmesi nedeniyle yapılan işlemlerde zorluk yaşanmakta ve mükellefe tatmin edici cevap verilememektedir. Bu tür açıklayıcı ve yönlendirici bilgilerin zamanında hazırlanması özellikle otomasyonlu vergi dairelerine bilgisayar vasıtasıyla ulaştırılması modern vergicilik anlayışına daha uygun bir uygulama olacaktır.

Diğer taraftan genel tebliğ, genelge, içgenelge ve muktezaların tamamı internet aracılığıyla kamuoyunun istifadesine sunulmalıdır.

6.4.2.9. Vergi Dairesine Yönelik Veri Tabanı

Sahte ve muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge düzenlediği ve kullandığı tespit olunan mükellefler, belgelerini çaldırdığını ya da kaybettiğini bildiren mükellefler ile tasdik yetkisi Bakanlıkça geri alınan Yeminli Mali Müşavirlere ait listeler de bilgisayar ortamında tüm vergi dairelerince takip edilebilmelidir. Bu bilgilerin kağıt ortamında takip edilmeye çalışılması zaman ve para kaybına yol açmasının yanı sıra işlemlerin sağlıklı yapılmasına neden olmaktadır.

6.4.2.7. Özel Usulsüzlük ve Trafik Para Cezalarının (POS) v.b Elektronik Cihazlarla Kesilmesi

Halen özel sektörde kamyonetlerle satış yapan plasiyer satış elemanlarında yer alan satılan malın faturasını kesen, bu faturaların otomatik olarak muhasebeye intikalini sağlayan cihazların bir benzerinin yoklama ve denetime çıkan elemanlara

ve trafik polislerine verilmesi bu sayede cezaların bilgisayar ortamında kesilmesi ve hatasız bir şekilde ilgili vergi dairesine aktarılması durumunda işlemlerin kısa sürede ve doğru bir şekilde vergi dairesi kayıtlarına aktarılması mümkün olur kanısındayız (http://www.maliye.gov.tr/kalite/mtky/ustmenu/yayinlar/kutuphane/kitap/bolum2_d3.pdf) .

6.4.2.8. Vergi İdaresinde Eksikliği Duyulan Halka İlişkiler Birimi

Mükelleflerin dert, şikayet ve bilgilendirme istekleri genellikle müdür ve müdür yardımcıları tarafından yerine getirilmeye çalışılmaktadır. Yöneticilerin iş yüklerinin çokluğu bu görevlerini layıkıyla yerine getirmelerini imkansız kılmaktadır. Vergi mükelleflerine daha yakın, daha iyi ortamda, daha yetkili ve geçerli yol ve yön gösterecek birimlerin oluşturulması hizmet standardı ve kalitesi açısından faydalı olacaktır. Zaman zaman vergi dairelerinde kurulan vergi danışma büroları iyi neticeler vermektedir. Bu nedenle halkla ilişkilerin örgütsel bir birim olarak vergi dairelerinde oluşturulmasında yarar vardır. Kurulması önerilen halkla ilişkiler biriminin amaçlarını şu şekilde belirlemek mümkündür:

- Mükellefleri vergi mevzuatı konusunda bilgilendirmek ve yönlendirmek,
- Vergi bilincini oluşturmak,
- Mükelleflerle ilişkileri sağlıklı bir yapıya kavuşturmak,
- İç ve dış iletişim yolu ile idare hakkında doğru ve kalıcı bir izlenim oluşturmak.

6.4.2.9. Vergi İstihbarat Merkezi'nin Etkinliği

Beyan esasına dayalı sistemlerde vergi güvenlik müesseseleri ve vergi incelemeleri, mükelleflerin gerçek gelirlerinin vergilendirilmesinde oldukça büyük önem taşımaktadır.

Vergi İstihbarat Merkezi , mükelleflerde yer alan bilgilerin saklandığı bir birim değil, gizli olan vergisel olaylara açıklık getiren bilgilerin sistematik bir şekilde kullanıcıların istifadesine sunulduğu bir birim olmalıdır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kayıt dışı ekonomi genel olarak gerçekleşmiş ekonomik nitelikte olan faaliyetlerin kayıt altına alınamamasını ifade eder. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde bulunanlar değişik amaçlarla bu faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Bunları genel olarak sıralamak gerekirse ;

- Gelirini yükseltmek ,
- Hayat standardını artırmak,
- Düşük olan gelirini artırmak ,

şeklinde sıralanabilir. Kayıt dışılığın gerçekleştiği sektörler arasında kayıt dışı oranlarının farklı çıktığı görülmektedir. Bunun nedeni faaliyetlerinin izlenmesi ve denetlenmesinin zorluk derecesine bağlıdır. Örneğin tarım ve inşaat sektörlerinde denetimin zor olması bu sektörlerde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşmasına yol açmıştır.

Kayıt dışı ekonominin nedenlerine ve sonuçlarına bakıldığında ortaya çıkan durum bir kaosu andırır. Kayıt dışı ekonomiye yol açan sorunlar kayıt dışılığı artırırken bu sorunlarında büyümesine kayıt dışı ekonominin etki ettiği son derece kompleks yapılı bağımlı ve bağımsız değişkenli bir denklem şeklinde olduğu görülmektedir. Mali ve ekonomik faktörler yanında sosyal, psikolojik, ve ahlaksal boyutların tamamıyla iç içe olan kayıt dışı ekonomi, teorik çapta bir çok çalışmaya konu olmuş, sorun üzerinde çözüm önerileri sıralanmıştır. Tüm bunlara rağmen bir türlü ortadan kaldırılamayan ve bunun da mümkün gözükmediği bir sorun olarak da kalmaya devam edecektir. Kayıt dışı ekonominin toplumsal maliyeti ele alındığında;

- Kırsaldan Kentlere Göç Sonucu Oluşan Maliyetler
- Rüşvet ve Yolsuzluk
- Organize Suç Ekonomisinin (Örgütlerinin) Ortaya Çıkması
- Toplum Üzerinde Kültürel ve Psikolojik Değişimin Başlatılması

- Toplumsal Refahın Düşmesi
- Terör
- Demokrasinin Yozlaşması
- Yaşanabilir Çevrenin Tehlikeye Girmesi

Şeklinde sıralayacağımız maliyetlerin ülke ekonomisine ve dolayısıyla topluma maliyetleri hesaplanamayacak boyutlarda olacaktır.

Kayıt dışı ekonomide önemli bir noktayı gözden kaçırmamak gerekir. Yasal faaliyetler kayıt dışı ekonomi içerisinde yer alabildiği gibi yasal olmayan ekonomik , faaliyetler de kayıt dışılığı oluşturmaktadır. Bu tür kayıt dışılığın zararları daha derin ve daha tehlikeli olmaktadır. Çünkü ekonomik yapıdan ziyade sosyal ve siyasal yapıyı etkiler niteliktedir.

Kayıt dışı ekonominin önlenmesi için öncelikli olarak yapılması gereken toplumdaki bireylere vatandaşlık bilincinin yerleştirilmesidir. Çünkü toplumda değişim isteniyorsa toplumun hücresi niteliğinde olan bireyden başlamak gerekir.

Kurumsal açıdan alınacak önlemlerin kalitesi ne kadar üst düzeyde olursa olsun bunların uygulayıcısı olanların vatandaşlık bilinci düşükse bu önlemler işe yaramayacaktır. Ancak önlemlerinde vatandaşlık bilincini erozyona uğratacak biçimde olmamasına dikkat etmek gerekir. Vergi oranlarının yüksek olması ve bu mükelleflerin vergi kaçırmaya yönelmesi, düşük vergi oranları da , vergi kaçırma ve vergiden kaçınmayı azaltacak sonuçta vergi tabanının genişlemesine neden olacaktır. Vergi yönetimi ve vergi denetimi etkin ve işler hale getirilmelidir. Bunun yanında değişken, karmaşık ve anlaşılması güç olan vergi mevzuatının uygulayıcıları ve muhatapları açısından sade ve işlevsel hale getirilmelidir. Vergi cezalarında yaptırımların caydırıcılığı arttırılmalı para cezaları yanında hapis, kamu haklarından faydalanamama, kamu ihalelerine katılamama, yurt dışına çıkış yasağı gibi uygulanmaları da kazandırılmalıdır. Ayrıca uzlaşma müessesesinin işlerliği yeniden gözden geçirilmesi gereklidir. Ham madde, enerji, pazarlama ve

işgücü giderlerinin yüksek olması işverenleri kayıt dışına zorlamaktadır. Ayrıca sosyal güvenlik giderlerinin azaltılması gerekir. Ayrıca işsizliğin yüksek olduğu dönemlerde ve ekonomik krizler sonucu işsiz kalanlar açısından işsizlik sigortası daha etkin ve işler hale getirilmelidir.

Kamusal hizmetlerin gerçekleşmesi için yapılan harcamalar ile bu harcamaların finansmanı için toplanan gelirlerin dengeli olması anlamına gelen kamu mali dengesinin sağlanabilinmesi için, bir yandan kamu harcamalarına yönelik önlemler ile kamu finansmanında en büyük paya sahip olan vergi gelirlerinin artırılmasına yönelik çalışmaların uyumlu şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunun en kolay yolu kamu harcamalarında israfın önlenmesi ve zaman içerisinde vergi gelirlerinin artırılabilmesidir.

Ülkemiz açısından kayıt dışı ekonomi sorunu ciddi boyutlara vardığını görmekteyiz. Toplumda var olan “ karın tokluğuna çalışırım ” , “ ne iş olsa yaparım” ya da “ elimden her iş gelir ” gibi yaklaşımlar kayıt dışı ekonomiye tuz biber olmaktadır. Bu türden yaklaşımlar iyi niyetli olsa da genel olarak üretilen ve satılan mal ve hizmetlerin kalitesinde düşmeye neden olacaktır.

Son söz yerine ; Kayıt dışı ekonomi, kısa dönemde kişisel çıkar sağlayan bu sebeple de hoş gözüken, ancak orta vadede ekonomik dengeleri bozan, uzun vadede önce toplumsal olumsuzluklara neden olduğundan ülkelerin hukuken olmasa da fiilen zaafa uğratan bir olgu olma özelliği taşımaktadır. Devlet, topluma dolayısıyla bireylere zararlarını anlatmak suretiyle onları kayıt dışı ekonomik faaliyetlerden vazgeçmeye ikna edip, bireylerinde dürüst bir biçimde vatandaşlık bilinci ile ülke ekonomisine zarara uğratacak faaliyetlerde bulunmaması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Fatih ve İbrahim Türkiş. “Kayıt Dışı Ekonomi Konusunda Vergi Boyutu, Tespit ve Öneriler”, Yaklaşım Dergisi. Sayı 108: 179-180, Ankara 2001.
- Ağbal, Naci. “Şüpheli İşlem Bildirisi Uygulaması”, Yaklaşım Dergisi. Sayı: 112, Nisan 2002.
- Akalın, Gülsüm, KESİKOĞLU Ferdi ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 5, 2007, ss. 71-87.
- Akalın, Güneri. “Kayıt Dışı Ekonomi Sorunu ve Yasa Tasarısı (I)”, Vergi Dünyası. Sayı 178: 27–38, Haziran 1996.
- Altuğ, Osman. “Kayıt Dışı Ekonomi; Vergiye Karşı Başkaldırı”, Görüş. Sayı 24: 56–58, Mart 1994.
- Altuğ, Osman. Kayıt Dışı Ekonomi. 2. Basım. İstanbul: Türkmen Kitabevi, 1999.
- Arıkan, Yahya. “ Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Aynı Zamanda Siyasi Bağımsızlık, Demokrasi ve Sosyal Barışımızın Devamı Açısından da İvedilikle Yerine Getirilmesi Gereken Bir Görevdir”, Mali Çözüm. Sayı 74: 11-17, Ocak –Şubat-Mart, 2006.
- Arıkan, Zeynep. “Kayıt Dışı (Vergilenmeyen) Ekonomi”, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Sayı: 31, Ekim 1994.
- Arıkan, Zeynep. “Vergi Kaçağının Nedenleri ve Çözüm Yolları”, Maliye Yazıları Dergisi. Sayı: 44, Temmuz-Eylül 1994.
- Aydemir, Şinasi. “Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine (I)”, Vergi Dünyası Dergisi. Sayı 161: 72–86, Ocak 1995.
- Aydemir, Şinasi. “Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine (II)”, Vergi Dünyası Dergisi. Sayı 162: 35–49, Şubat 1995.

- Aydemir, Şinasi. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi. İstanbul: Hesap Uzmanları Kurulu Yayınları, 1995.
- Başbuğ, Handan. “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayda Alınmasına Yönelik Tedbirler”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi SBE, 2000.
- Baytar, Yusuf “Kayıt dışı Ekonomi İle Mücadelede Dikey Denetim” Yöntemi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, SBE, 2006.
- Binbirkaya, İlhan “Türkiye’de Vergi Denetimi ve Kayıtdışı Ekonomi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE, 2006.
- Bulut Halim Murat “Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Etkileri Ve Kayıt Dışı İle Mücadele Yöntemleri: Türkiye Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, SBE, 2007
- Çiloğlu, İsmail. “Kayıt Dışı Ekonomi’nin İşleyişi ve Kamu Bütçesine Etkisi”, Hazine Dergisi. Sayı 12: 27-51, Ekim 1998.
- Çizgici, Gülay. “Kayıt Dışı Ekonominin Türkiye Açısından İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE, 2003.
- Derdiyok, Türkmen. “Türkiye’nin Kayıt Dışı Ekonomi Tahmini”, Türkiye İktisat Dergisi. Sayı 14: 54 – 63, Mayıs 1993.
- Dinçer Burcu “Kayıt Dışı Ekonomi Ve Rekabetçi Piyasalar Üzerine Etkisi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, 2007
- Dinler, Zeynel. İktisada Giriş. 5. Basım. Bursa: Ekin Kitabevi, 2000.
- Dinler, Zeynel. Mikro Ekonomi. 9. Basım. Bursa: Ekin Kitabevi, 1993.
- Dura, Cihan. “Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı, Sebep ve Etkileri, Ölçülmesi, Mücadele Yolları ve Türk Ekonomisindeki Yeri”, Maliye Dergisi. Sayı 124: 3 – 12, Ocak-Nisan 1997.

- Ekin, Nusret. Kayıt Dışı Ekonomi, Enformel İstihdam. İstanbul: İTO Yayınları, 1995.
- Ergül, Ergin. Kara Paranın Aklanması ve Suçları. Ankara: Adalet Yayınevi, 1998.
- Ertek, Tümay. Mikroekonomiye Giriş. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2003.
- Günay, Ayşe. “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi’nin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2000.
- İlgın, Yılmaz. “Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutları”, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. DPT, 1995.
- Işık Nihat, Acar Mustafa “Kayıt dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar
- İkiz, Ahmet Salih. “Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye’de Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2000.
- Kanlı Murat “ Dolaylı Vergiler Ve Kayıt Dışı Ekonomi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi, SBE, 2007
- Kaptangil, Kerem. “Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi SBE, 2003.
- Karagül, Mehmet. “Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin İncelenmesi”, Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Yönetim ve Ekonomi Dergisi. Sayı 3: 185-205, 1997.
- Katkat Münevver “Muhasebede Vergi Yönünden Denetimin Kayıt Dışı Ekonomi Üzerindeki Başarısı” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi,SBE, 2007

- Kazıcı, Sami. “Vergi Kaçakçılığına Teorik Yaklaşım, Türkiye’de Vergi Denetimi ve Vergi İstihbarat Arşivi Uygulaması”, Vergi Dünyası Dergisi. Sayı 146: 25-30, 1993.
- Kıldış, Yusuf. “Kayıt Dışı Ekonominin Ulusal – Uluslar Arası Boyutu ve Çözüm Önerileri”, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi, Cilt No: 2, Sayı: 2, 2000.
- Kırcı Nüket “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini: Ekonometrik Bir Yaklaşım” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi ,Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE,2006.
- Kulu, Bahattin. “Enflasyonun Vergi Yükleri Üzerindeki Etkisi ve Ortaya Çıkan Sonuçlar”, Vergi Dünyası Dergisi. Sayı: 227, Temmuz 2000.
- Kuzucuoğlu, Ahmet. “Vergisel Boyutlarıyla Uluslar Arası Kayıt Dışı Ekonomi”, Vergide Gündem. Sayı: 6, 2005.
- Latham, Shinder. “Zimbabwe’s Informal Sector”, Montly Laber Review. No 23:72-73 March, 1998.
- Mavral, Ülker. Kara Para Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi ve Türkiye’ye Yansımaları. İstanbul: Maliye ve Hukuk Yayınları, Ekim 2003.
- Meydanal, Rüştü, Kayıt Dışı İstihdam Nasıl Azaltılabilir, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, 2008.
- Önder, İzzettin. “Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergileme”, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. , Sayı 23-24: 241-253, Mart 2001.
- Özçelik Özer ve Ercan Yaşar. “Kayıt Dışı Ekonomi Olgusunu Azaltmaya Yönelik Öneriler”, Mali Çözüm Dergisi, Sayı: 74: 214–232, Ocak–Şubat–Mart, 2006.
- Özçelik, Özer, Teorik Ve Kavramsal Perspektiften Kayıt dışı Ekonomi Sorunu, Ölçümü Ve Çözüm Önerileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, SBE, 2005.

- Özer, Hande. “Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutu”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi SBE, 1998.
- Özsoylu, Ahmet Fazıl. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1996.
- Sarıkaya Hatice Elanur “Kayıt Dışı Ekonomi’nin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Örneği (1980-2005)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE, 2007
- Sarılı, Mustafa Ali. “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler”, Bankacılar Dergisi. Sayı 4: 32–50, 2002 .
- Selman, Ferhat “Kayıt dışı Ekonomi ve Türkiye'deki Boyutu” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, SBE, 2007.
- Şeker, Sakıp. “Kayıt Dışı Ekonominin Kapsamı, Nedenleri ve Etkileri”, Yaklaşım Dergisi. Sayı 25: 77–87, Ocak 1995.
- Şen, Gülşen, AB Ve Türkiye' De Kayıt dışı İstihdam Ve Etkileri Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi, SBE, 2008.
- Şengül, Selami. Bir Hurafe Kayıt Dışı Ekonomi Vergi Sistemi ve Vergi İdaresinin İç Yüzü. Ankara: İmaj Yayıncılık, 1997.
- Tecim Burak Ali Han “Kayıt Dışı Ekonomide Vergi Ve Vergi Denetiminin Önemi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, 2008.
- Toptaş, Ülker. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Nedenleri. Ankara: Türkiye Esnaf–Sanatkarlar ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü Yayını. Yayın No: 26, 1998.
- Uslu Elif, “ Kayıt Dışı Ekonomi ve Mücadele Yöntemleri ” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2007.

Ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme” Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 21: 117–136. Temmuz-Aralık 2003

Yetim, Sedat. Türkiye’de Vergi Kaçakçılığı ve Kayıt Dışı Ekonomi, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği, 1999.

Yılmaz, Gülay Akgül. “Yeraltı Ekonomisi ve Vergi Kaybı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi SBE, 1996.

Yılmaz, Gülay Akgül. Kayıt Dışı Ekonomi ve Çözüm Yolları. İstanbul: İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, 2006.

Zengin, Gülçiçek, Sosyal Güvenlik Sistemi Açısından Kayıt dışı İstihdam İle Mücadelede Destek Primi Uygulamasının Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, 2008.

DPT: 2603 - ÖİK: 614 Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu Ankara , 2001

DPT: 2597 . ÖİK: 608 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Vergi. Özel İhtisas Komisyonu Raporu ,Ankara, 2001

DPT: 2734 ,ÖİK : 685 Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Vergi Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara, 2007

DPT: 2556 , ÖİK: 572 : Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu Ankara, 2001

TÜSİAD, Büyüme Stratejileri Dizisi No:8 "Kayıt Dışı Ekonomi ve Sürdürülebilir Büyüme" Ankara, 2006

Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Başkanlığı, “Yolsuzlukla Mücadeleye Yardımcı Olmak Maksudıyla Alınması Gereken Tedbirlere İlişkin İnceleme Raporu” D.D.K Yayınları, Ankara, 1996

Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010)Yayın No: 87, Ankara, 2009

<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1370&l=1> (Erişim Tarihi : 12/03/2009).

<http://www.mtk.gov.tr/images/haykin.pdf> (Erişim Tarihi : 03/05/2009)

http://www.Tisk.Org.Tr/İsveren_Sayfa.Asp?Yazi_Id=1028&İd=58(Erişim Tarihi:14.02.2009)

http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/Kayit_disi_2009tr.pdf, (Erişim Tarihi:09.02.2009)

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/kayitdis/oik614.pdf> , (Erişim Tarihi : 22. 04.2009)

http://www.deloitte.com/dtt/cda/doc/content/turkeytr_ceo_kayitdisi_ekonomi_0702007.pdf , s. 6, (Erişim Tarihi : 11.05.2009)

<http://busam.beykent.edu.tr/sayfagoster.aspx?sayfa=30>, (Erişim Tarihi:29/04.2009)

http://www.canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/maliye-genel/diger-yazilar/kildis-kayit-disi.pdf, (Erişim Tarihi: 17.11.2008).

<http://rega.basbakanlik.gov.tr/eskiler/2006/10/20061004-13-1.pdf> (Erişim Tarihi:19/04/2009)

http://www.stratejikboyut.com/article_detail.php?id=443 (Erişim Tarihi:19/04/2009)

http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=2177&id=103 (Erişim Tarihi : 0/03/2009)

<http://www.tusiad.org/turkish/rapor/buyume/kayitdisi.pdf>,(Erişim Tarihi: 11/05/2009)

<http://www.tek.org.tr/dosyalar/VUSLAT-US1-KAYITDISI.pdf>, (Erişim Tarihi: 27.02.2009).

http://www.maliye.gov.tr/kalite/mtky/ustmenu/yayinlar/kutuphane/kitap/bolum2_d3.pdf (Erişim Tarihi:09.02.2009)

<http://busam.beykent.edu.tr/sayfagoster.aspx?sayfa=30>. (Erişim Tarihi :09.02.2009)

<http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/58MaliCozum/18%20-%2058%20FEVZ%C4%B0%20ER.doc> (Erişim Tarihi : 09.02.2009)

<http://www.kayitdisiekonomi.com/> (Erişim Tarihi : 09.02.2009)

www.kse.org.ua/uploads/file/library/1999/Novoseletsky.pdf (Erişim Tarihi : 19.05.2009)

(http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=1110). (Erişim Tarihi : 29.05.2009)

<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bd/Lorenz-curve1.png>(Erişim Tarihi : 14.06.2009)

(<http://www.psikoloji.gen.tr/modules.php?name=News&file=print&sid=251>). (Erişim Tarihi : 17.04.2009)

(<http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/58MaliCozum/18%20-%2058%20FEVZ%C4%B0%20ER.doc>) (Erişim Tarihi : 23.06.2009)

<http://www.vergidanismani.com/yazdir.asp?id=542>(Erişim Tarihi : 30.05.2009)

